T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ROMA DÖNEMİ'NDE HADRIANOPOLIS (EDİRNE) KENT SURLARI

RAMAZAN TABAK

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. AHMET YARAŞ

EDİRNE 2018

Başlık: Roma Dönemi'nde Hadrianopolis (Edirne) Kent Surları

Yazar: Ramazan TABAK

ÖZET

Bir sınır şehri konumundaki Edirne'nin ilk yerleşim alanını konu eden tezimde, günümüze değin parça parça da olsa korunmuş Hadrianopolis kenti surları incelenmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde antik Trakya Bölgesinin coğrafi sınırları çizilmiş, bölgede yaşamış olan Trak kabilelerinin yerleşim alanları ile ilgili bilgiler verilirken, kültür ve yaşamlarından anektodlar sunulmuştur. Farklı imparatorlukların sınırları içerisinde kalmasının ardından bir Roma eyaletine nasıl dönüştüğü anlatılmıştır.

İkinci bölümde Edirne tarihi irdelenmiş olup, şehrin farklı zamanlarda farklı isimlerle anıldığı anlatılmış, özellikle Antik Çağ kaynaklarında şehrin anlatıldığı bölümler kronolojik şekilde nakledilmiştir.

Üçüncü bölümde Osmanlı Devleti tarafından feth edilişinden başlanmış olup, seyyahlar ve kent tarihçilerinin Hadrianopolis kalesi surları hakkında vermiş oldukları bilgiler aktarılmıştır. Surlardan günümüze kadar varlığı devam etmiş olan alanların fotoğrafları ve bilgileri aktarılmış, kale ve yakın çevresinde yapılmış olan sondaj ve kurtarma kazıları sonucu açığa çıkartılmış olan sur kalıntıları incelenmiştir.

Sonuç bölümünde Hadrianopolis kentinin benzeri olan castrumlardan örnekler verilmiş, sondaj ve kurtarma kazısı alanları harita üzerinde işaretlenmiş, ortaya çıkartılmış olan sur kalıntıları değerlendirilmiş, surlara ait bir öneri çizimi gerçekleştirilmiştir. Kente girişi sağlayan kapılar ile ilgili öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Edirne, Hadrianopolis, Traklar, Ordugah, Sur Duvarı

Title: Hadrianopolis (Edirne) City Fortification Wall in the Roman Period

Author: Ramazan TABAK

ABSTRACT

This thesis, which discusses the first settlement of Edirne, a city which has a frontier town position, the city walls of the ancient city of Hadrianopolis, which maintained its existence fragmentarily until today are axamined.

In this first chapter, the borders of ancient Thrace are drow, information regording the settlement areas of the Thracian tribes living in the region as well as anecdotes from their culture and life, is given. How Edirne is transformed into a Roman state after remaining within the limits of different empires, is explained.

In the second chapter, Edirne's history is examined. The different names of the city, which were given in different periods, are investigated. The sections where Edirne is described in the texts of ancient authors are described in a chronological order.

The third chapter starts with the conquest of the city by the Ottoman State and continues with the information given by the travelers and urban historians regording the city walls of Hadrianopolis. The photos and informations of the surviving parts of the city walls are cited. The remains of city walls which were unearthed after drilling and rescue excavations conducted around the city walls and their immediate surroundings are examined.

In conclusion, examples of castrums which are similar to the Hadrianopolis cities are given. The drilling and rescue excavation areas are marked on the map, the unearthed remains of city walls are examined, and an advisory drawing belonged to the city walls are made. Some suggestions are affered for the gates which provide entrance to city.

Keywords: Edirne, Hadrianopolis, Thracians, Castrum, Fortification Wall

ÖN SÖZ

Bu çalışma ile Hadrianopolis–Edirne antik kentinin Roma Dönemi yapılanmasında kentin sur hattı irdelenmiş, bilgi ve belgeler taranmış, kentin kurulmuş olduğu alanda ve yakın çevresinde yapılmış olan sondaj ve kurtarma kazıları incelenerek, görsel kaynaklar sunulmuş, sur hattı üzerinde tespit ve değerlendirmeler yapılmaya çalışılmıştır.

Tez konusunun fikir babalığını üstlenen, danışmanlığını ve yardımını esirgemeyen hocam Prof. Dr. Ahmet YARAŞ'a, arşiv belgeleri, sondaj ve kurtarma kazılarına ait bilgi belgeleri kullanmama izin veren, danışmanlık ve yol göstericiliğini esirgemeyen Edirne Müzesi Müdürü Hasan KARAKAYA'ya ve Edirne Müzesi personeline, bakış açısından yararlandığım ve tezle ilgili yönlendirmeleri olan Edirne İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Müdür Yardımcısı Zaim BOSNALI'ya, ilgili bilgi ve belgeler üzerinde çalışmama kolaylık sağlayan Edirne Bölge Koruma Kurulu Müdürü Yusuf ŞAMİLOĞLU'na ve Bölge Koruma Kurulu personeline, harita üzerinde işaretlemeler ve tasarımları gerçekleştiren Sanat Tarihçi Anıl BİÇER ve Harita Mühendisi Hakan ERDEN'e, Osmanlıca çevirileri yapan ve desteğini esirgemeyen arkadaşım Arkeolog Altay BAYATLI'ya, İngilizce çeviriler konusunda büyük katkıda bulunan Arkeolog Ayşe TATAR'a, tezimi okuma zahmetinde bulunup yönlendirmeler yapan Uzman Yaşagül EKİNCİ'ye ve tez çalışması sırasında ismini burada anamadığım katkısı olan herkese teşekkürlerimi sunarım.

Her konuda olduğu gibi, tez çalışması sırasında maddi ve manevi desteğini esirgemeyen aileme, eşim Ayla ve minik kızım Defne Şirin'e teşekkür ederim.

Edirne 2017 Ramazan TABAK

İÇİNDEKİLER

ÖZET I

ABSTRACT II

ÖNSÖZ III

İÇİNDEKİLER IV

LEVHALAR LİSTESİ VI

KISALTMALAR XVI

I. GİRİŞ: TRAKYA'NIN COĞRAFİ SINIRLARI VE BÖLGE TARİHİ 1

II. HADRIANOPOLIS (EDİRNE) TARİHİ 10

III. HADRIANOPOLIS (EDİRNE) KENT SURLARI VE KENT YAPILARI İLE İLGİLİ BİLGİLER 19

IV. HADRIANOPOLIS (EDİRNE) KENTİ ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİ SURLARI 21

IV. A. Hadrianopolis (Edirne) Surları ve Günümüze Ulaşabilen Sur Kalıntıları 22

IV. B. Kurtarma Kazıları ve Sondajlar Sonucu Açığa Çıkarılmış Olan Sur Kalıntıları 42

IV. B.1. Makedonya Kulesi Kurtarma Kazıları (19 Pafta, 685 Ada, 48, 51, 53, 54, 55, 65, 83, 112, 113, 137 Parseller) 42

IV. B.2. Hadrianopolis (Edirne) Kalesi Kuzey Sur Hattı Sondaj Çalışması (19 Pafta, 685 Ada, 16 Parsel) 46

IV. B.3. Hadrianopolis (Edirne) Kalesi Güney Sur Hattı Kalıntısı (Manyas Sokak ile Osman Nuri Peremeci Sokak Kesişimi) 47

IV. B.4. Hadrianopolis (Edirne) Kalesi Doğu Sur Hattı Zindanaltı Kurtarma Kazısı (4 Pafta, 15 Ada, 21-53 Parseller) 48

IV.B.5. Hadrianopolis (Edirne) Kalesi Doğu Sur Hattı (5 Pafta, 35 Ada, 15 Parsel) 51

IV.B.6. Hadrianopolis (Edirne) Kalesi Doğu Sur Hattı (5 Pafta, 35 Ada, 18 Parsel) 53

IV.B.7. Hadrianopolis (Edirne) Kalesi Doğu Sur Hattı (10 Pafta, 76 Ada, 311 Parsel Kurtarma Kazısı) 54

IV.B.8. Hadrianopolis (Edirne) Kalesi Doğu Sur Hattı (10 Pafta, 76 Ada, 37 ve 294 Parseller) 55

V. SONUÇ 56

VI. KAYNAKÇA 63

VII. LEVHALAR 73

LEVHALAR LİSTESİ

Haritalar

Harita 1. Trakya Bölgesi Haritası (https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/b1/Roman_provinces_of_Illyricum,_Macedonia,_Dacia,_Moesia,_Pannonia_and_Thracia.jpg; 07.03.2017)

Harita 2. M.Ö. 490 Yılı'nda Trakya'nın Bir Bölümünü İçine Alan Pers İmparatorluğu Sınırları (Lloyd Llewellyn-Jones, *King and Court in Ancient Persia 559 to 331 BCE*, Edinburgh, 2013; Map 1).

Harita 3. Odrys Krallığı Sınırları (Alexander Fol – Valeria Fol, *The Thracians*, Tangra, 2008; s. 34).

Harita 4. Büyük İskender'in Seferleri (Waldemar Heckel, *The Conquest of Alexander the Great*, Cambridge, 2008; Map 1).

Harita 5. Roma Eyaletine Dönüşen Trakya (http://archaeologyinbulgaria.com/2016/11/28/archaeologists-find-roman-inscription-in-bulgarias-plovdiv-showing-heir-of-thracian-kings-was-1st-mayor-of-ancient-philipopolis/; 07.03.2017)

Harita 6. Edirne Şehri Civarı (Darkot, Besim, "Edirne, Coğrafi Giriş", *Edirne'nin 600. Fethi Armağan Kitabı*, Ankara, 1993; s.13)

Harita 7. Tabula Peutingeriana'dan Hadrianopolis Kenti (https://en.wikipedia.org/wiki/Tabula_Peutingeriana; 07.03.2017)

Harita 8. 9 Ağustos 378'de Gerçekleşen Edirne Savaşı'nın Taktiksel Canlandırması (Simon Macdowall, *Adrianople AD 378, The Goth Crush Rome's Legions*, Oxford, 2001; s. 75-76.)

Harita 9. Türkiye Trakyası Roma Dönemi Yol Haritası (Erdener Pehlivan, *Doğu Trakya'da Roma Dönemi Yolları*, (Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne 2010, Ek 2.

Harita 10. Türkiye Trakyası Bizans Dönemi Yol Hattı (Andreas Kuelzer, " The Byzantine Road System in Eastern Thrace: Some Remarks", *Byzantinische Forschungen XXX*, 2011; Resim 1).

Harita 11. 1854 Yılında Osmont Tarafından Çizilmiş Olan Edirne Haritası'nda Kaleiçi Bölgesi (Edirne Müze Müdürlüğü Arşivi).

Harita 12. Mehmet Selami Tarafından 1885 Yılında Çizilmiş Olan Edirne Haritası'nda Kaleiçi Bölgesi (Edirne Müze Müdürlüğü Arşivi).

Harita 13. Edirne 1905 Yılı Haritası (http://www.edirnetarihi.com/1905-yili-edirne-haritasi-yunanlilar-tarafindan-cizilmis.html; 10.03.2017)

Harita 14. 1918 Yılında Çizilmiş Olan Edirne Haritası'nda Kaleiçi Bölgesi (Abdülkadir Dündar, "Edirne Şehri ve Tarihi Eserleri (1918 Tarihine Ait Bir Haritaya Göre)", *Dini Araştırmalar,* C.10; S.28, EK.2).

Planlar

Plan 1. Edirne Kalesi Sur Hattı 1. ve 3. Derece Arkeolojik Alan Sınırları (Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi).

Plan 2. Abdurrahman Hibri Efendi ve Katip Çelebi'ye Göre Edirne Kalesi (Çizim: Ramazan Tabak; 04.06.2017).

Plan 3. Evliya Çelebi'ye Göre Edirne Kalesi (Çizim: Ramazan Tabak; 04.06.2017).

Plan 4. Makedonya Kulesi Alanı Rölövesi (Edirne Müze Müdürlüğü Arşivi).

Plan 5. Edirne Kalesi Güney Sur Hattı Kalıntısı Çizimi (Manyas Sokak ile Osman Nuri Peremeci Sokak Kesişimi) (Edirne Müze Müdürlüğü Arşivi).

Plan 6. Zindanaltı Kurtarma Kazılarında Açığa Çıkartılan Sur Kalıntısı Planı (Hasan Karakaya, "Edirne (Hadrianapolis) Kalesi Zindanaltı 4 Pafta, 15 Ada, 21-53 Parseller 2009 Yılı Kurtarma Kazısı", *19. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, Ankara, 2010; Çizim 2).

Plan 7. Hadrianopolis (Edirne) Doğu Sur Hattı, 10 Pafta, 76 Ada, 311 Parselde Ortaya Çıkartılmış Olan Kalıntıların Planı (Edirne Müze Müdürlüğü Arşivi).

Plan 8. Edirne Roma Dönemi Sur Hattı (Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul, 1939; Harita 1, Edirne Müzesi Arşivi).

Plan 9. Timgad Kent Planı (Rene Cagnat – Victor Chapot, *Manuel D'Archeologie Romaine I*, Fransa, 1916; Resim. 27).

Plan 10. Hadrianopolis Kalesi, Cardo Maximus ve Decumanus Maximus Caddeleri Güzergah Önerisi (Edirne Müzesi Arşivi, 1918 Tarihli Haritadan Çalışılmıştır. Ramazan Tabak; 03.06.2017).

Plan 11. Dünya'dan Castrum Örnekleri.

Deva Victrix: http://www.thequirkytraveller.com/2015/11/shopping-and-history-in-chester/ (20.08.2017)

Colonia Ulpia Traiana: https://antiekpubliek.blogspot.com.tr/2010/06/colonia-ulpia-traiana.html (20.08.2017)

Novaesium: http://castrumandquonset.blogspot.com.tr/2010/01/similar-layouts-of-various-castra.html (20.08.2017)

Augusta Praetoria: http://elioarte.blogspot.com.tr/2016/08/augusta-praetoria-aosta-romana.html (20.08.2017)

Timgad: http://samhortononurbanism.blogspot.com.tr/ (20.08.2017)

Augusta Verbonia:
http://krypton.mnsu.edu/~jp5985fj/courses/Rome/4a%20Town%20Plan.JPG
(20.08.2017)

Plan 12. Edirne Kalesi ve Yakın Çevresi Sondaj ve Kurtarma Kazısı Alanları (İşaretleme: Ramazan Tabak; 03.06.2017).

Plan 13. Hadrianopolis Kalesi Sur Planı Önerisi (Ramazan Tabak; 03.06.2017).

Resimler

Resim 1. Çardakaltı Yerleşimi Buluntularından Örnekler (Şevket Aziz Kansu, "Edirne'nin Tarihöncesine ait Araştırmalar", *Edirne'nin 600. Fethi Armağan Kitabı,* Ankara, 1993; Resim 5-8)

Resim 2. Çukurçayır Kum Ocağı'nda Bulunmuş Amphora (Zafer Taşlıklıoğlu, *Trakya'da Epigrafya Araştırmaları II*, İstanbul, 1971; Res.38a – 38b).

Resim 3. Gordianus III (238-244) Dönemi Hadrianopolis Sikkesinde Yeralan Tek Portallı Kale Kapısı

(http://www.wildwinds.com/coins/ric/gordian_III/_hadrianopolis_AE26_BMC_43.jpg; 07.02.2016).

Resim 4. Gordianus III (238-244) Dönemi Hadrianopolis Sikkesinde Yeralan Üzerinde Kemerli Açıklıklar Bulunan Tek Portallı Giriş Kapısı

(http://www.forumancientcoins.com/meepzorp/rp_thrace_hadr_pt02.htm 23.07.2017).

Resim 5. Gordianus III (238-244) Dönemi Hadrianopolis Sikkesinde Yeralan Üç Portallı Giriş Kapısı

(http://www.wildwinds.com/coins/ric/gordian_III/_hadrianopolis_Varbanov_3756.jpg; 07.02.2016).

Resim 6. Gordianus III (238-244) Dönemi Hadrianopolis Sikkesi, Helios Büstlü Üç Portallı Giriş Kapısı (http://citygate.ancients.info/gates3.htm; 07.02.2016).

Resim 7. Hadrianopolis Sikkelerinde Yer Alan Tapınak Tipleri.

A: Ömer Faruk Göker, "Thrakia Roma İmparatorluk Dönemi Sikkelerinde Mimari Betimler", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Edirne, 2015, Katalog No: 70.

B:http://coinproject.com/search_city_result.php?city=Hadrianopolis&region=THRACE&type=5 (20.08.2017)

C: Ömer Faruk Göker, "Thrakia Roma İmparatorluk Dönemi Sikkelerinde Mimari Betimler", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Edirne, 2015, Katalog No: 72.

D: http://www.wildwinds.com/coins/greece/thrace/hadrianopolis/i.html (20.08.2017)

E:http://coinproject.com/search_city_result.php?city=Hadrianopolis&region=THRACE&type=5 (20.08.2017)

F: http://www.wildwinds.com/coins/greece/thrace/hadrianopolis/i.html (20.08.2017)

G: http://www.wildwinds.com/coins/greece/thrace/hadrianopolis/i.html (20.08.2017)

H: Ömer Faruk Göker, "Thrakia Roma İmparatorluk Dönemi Sikkelerinde Mimari Betimler", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Edirne, 2015, Katalog No: 80.

Resim 8. Nymphaeum Betimli Septimus Severus Dönemi Hadrianopolis Sikkesi Arka Yüz Çizimi (Thomas Leverton Donaldson, *Architectura Numismatica*, Londra, 1859; No:77).

Resim 9. 1828-1829 Edirne Kalesi Kapılarından Biri (C.Sayger-A.Desernod, *Album d'un Voyage en Turquie 1829-1830*, Paris; Pl.15).

Resim 10**.** Aynı Kapının Ayrıntılı Çizimi 1829-1830 (C.Sayger-A.Desernod, *Album d'un Voyage en Turquie 1829-1830*, Paris; Pl.16).

Resim 11. Edirne Sarayı'ndan Şehre Bakış (C.Sayger-A.Desernod, *Album d'un Voyage en Turquie 1829-1830*, Paris; Pl.10).

Resim 12. Edirne'den Antik Çağ Eseri (C.Sayger-A.Desernod, *Album d'un Voyage en Turquie 1829-1830*, Paris; Pl.5).

Resim 13. Edirne'den Antik Çağ Torso (C.Sayger-A.Desernod, *Album d'un Voyage en Turquie 1829-1830*, Paris; Pl.17).

Resim 14. Dr. Rıfat Osman Arşivi'nden Edirne'nin 1853-1866 Yıllarındaki Görünümü (Tayyip Yılmaz Arşivi).

Resim 15. Edirne Kalesi Yelliburgaz Kulesi (Ratip Kazancıgil, "Aleksandr Zografos'un Edirne Tabloları ve Dr. Rıfat Osman Bey", *Yöre Dergisi*, S. 25-26, 2002; s. 74)

Resim 16. Edirne Kalesi, Topkapı ve Kuleleri (Ratip Kazancıgil, "Aleksandr Zografos'un Edirne Tabloları ve Dr. Rıfat Osman Bey", *Yöre Dergisi*, S. 25-26, 2002; s. 75)

Resim 17. Edirne Kalesi, Kafes Kapı (Ratip Kazancıgil, "Aleksandr Zografos'un Edirne Tabloları ve Dr. Rıfat Osman Bey", *Yöre Dergisi*, S. 25-26, 2002; s. 76)

Resim 18. Edirne Kalesi, Zindan Kulesi (Ratip Kazancıgil, "Aleksandr Zografos'un Edirne Tabloları ve Dr. Rıfat Osman Bey", *Yöre Dergisi*, S. 25-26, 2002; s. 80)

Resim 19. Edirne Kalesi Kapılarından Manyas Kapısı, 1929 (Rıfat Osman, *Edirne Evleri(Haz. Süheyl Ünver*), İstanbul, 1976; Resim 5.)

Resim 20. Edirne Kalesi Kuzey Sur Hattı'nın Bir Bölümü, 1929 (Rıfat Osman, *Edirne Evleri(Haz. Süheyl Ünver*), İstanbul, 1976; Resim 6.)

Resim 21. Hıdırlık Tabyası Kazısı'nda Tespit Edilen, Edirne Kalesi Sur Parçası (Şahin Yıldırım, "Hıdırlık Tabyası Kurtarma Kazısı 2003", *14. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu 2004*, Ankara, 2005; Resim 11).

Resim 22. Edirne Kalesinin Kuzeydoğu Köşesinde Yer Alan Makedonya Kulesi (*İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi*, Kayıt No; 90425-7).

Resim 23. Edirne Saat Kulesi ve Üzerindeki Bizans Kitabesi (Semavi Eyice, "Edirne Saat Kulesi ve Üzerindeki Bizans Kitabesi", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi 8-9*, İstanbul 1890; Resim 5).

Resim 24. Edirne Kalesi Kuzey Hattı, 685 Ada 132 Parselde Yer Alan Sur Kalıntısı (Fotoğraf: Ramazan Tabak; 30.10.2015).

Resim 25. Edirne Kalesi Kuzey Sur Hattı, 280 Ada 90 Parsel, Kale Dışından Sur Hattının Görünüşü (Fotoğraf: Ramazan Tabak; 23.12.2012).

Resim 26. Edirne Kalesi Kuzey Sur Hattı, 280 Ada 90 Parsel Kaleiçinden Sur Hattının Görünüşü (Fotoğraf: Ramazan Tabak; 23.12.2012)

Resim 27. Edirne Kalesi Kuzey Sur Hattı, 280 Ada 90 Parsel Sur Hattı Son Düzeltme, Euthynteria Kısmı (Fotoğraf: Ramazan Tabak; 23.12.2012).

Resim 28-29. Edirne Kalesi Kuzey Sur Hattı, 685 Ada 119 Parselde Yeralan Burç Kalıntısı (Fotoğraf: Ramazan Tabak, 23.12.2012).

Resim 30. Edirne Kalesi Kuzey Sur Hattı, 685 Ada 66 Parselde Yeralan Sur Kalıntısı (Fotoğraf: Ramazan Tabak; 06.03.2017).

Resim 31. Edirne Kalesi Kuzey Sur Hattı, 182 Ada 30 Parselde Yeralan Sur Kalıntısı (Fotoğraf: Ramazan Tabak; 06.03.2017).

Resim 32-33. Edirne Kalesi Batı Sur Hattı Tabakhane Caddesi 144 Ada, Sur Kalıntısı (Fotoğraf: Ramazan Tabak; 30.10.2015).

Resim 34. Edirne Kalesi Makedonya Kulesi ve Çevresi, 1980 (Tayyip Yılmaz Arşivi).

Resim 35. Edirne Kalesi Kuzey Surları Önünde Bulunan X. Yüzyıl Mezarları (Şahin Yıldırım(1), "Makedonya Kulesi Kurtarma Kazısı 2002", *14. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu 2004*, Ankara, 2005; Resim 11).

Resim 36. Edirne Kalesi Kuzey Surları Önünde Bulunan M.Ö. I – M.S. I. Yüzyıl Seramik Fırını (Şahin Yıldırım(1), "Makedonya Kulesi Kurtarma Kazısı 2002 ", *14. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu 2004*, Ankara, 2005; Resim 15).

Resim 37. Edirne Kalesi Kuzey Surları Önünde Bulunan M.S. I-II. Yüzyıla Tarihlenen Mezar Steli (Şahin Yıldırım(2), "Makedonya Kulesi Kurtarma Kazısı 2003", *14. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu 2004*, Ankara, 2005; Resim 10).

Resim 38. Stelin Bulunduğu Alanda Ortaya Çıkartılmış Olan İlk Mezar (Şahin Yıldırım (2), "Makedonya Kulesi Kurtarma Kazısı 2003", *14. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu 2004*, Ankara, 2005; Resim 11-12).

Resim 39. Aynı Alandan Bir Savaşçıya Ait Olması Muhtemel Mezar (Edirne Müze Müdürlüğü Arşivi).

Resim 40. İki Evreli Olan Kilise Kalıntısı (Şahin Yıldırım (2), "Makedonya Kulesi Kurtarma Kazısı 2003", *14. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu 2004*, Ankara, 2005; Resim 2).

Resim 41. Kilise Etrafındaki Kazılarda Ele Geçen Yazıtlı Kase (Şahin Yıldırım (2), "Makedonya Kulesi Kurtarma Kazısı 2003", *14. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu 2004*, Ankara, 2005; Resim, 6).

Resim 42. Kazı Çalışmaları Ardından Makedonya Kulesi Alanı (Fotoğraf: Ramazan Tabak; 17.12.2014).

Resim 43. Surlarda Küfeki Taşı Kullanılarak Yapılan İlk İki Sıra (Edirne Müze Müdürlüğü Arşivi).

Resim 44. Surların İç Cephesindeki Atkı Duvarlar (Edirne Müze Müdürlüğü Arşivi).

Resim 45. Surlardaki Usta İşareti (Edirne Müze Müdürlüğü Arşivi).

Resim 46. 685 Ada 16 Parsel Alanı (İşaretleme: Ramazan Tabak; 03.06.2017).

Resim 47. 685 Ada 16 Parsel, Geç Roma-Erken Bizans Mezarları (Edirne Müze Müdürlüğü Arşivi).

Resim 48. 685 Ada 16 Parsel, Edirne Kalesi Kuzey Sur Hattı Kalıntısı (Edirne Müze Müdürlüğü Arşivi).

Resim 49. Edirne Kalesi Güney Sur Hattı Kalıntı Alanı (İşaretleme: Ramazan Tabak; 03.06.2017).

Resim 50. Edirne Kalesi Güney Sur Hattı Kalıntısı (Manyas Sokak ile Osman Nuri Peremeci Sokak Kesişimi) (Edirne Müze Müdürlüğü Arşivi).

Resim 51. Edirne Kalesi Doğu Sur Hattı Zindanaltı Kurtarma Kazısı Alanı: 4 Pafta, 15 Ada, 21-53 Parseller (İşaretleme: Ramazan Tabak; 03.06.2017).

Resim 52. Edirne Kalesi Doğu Sur Hattı Zindanaltı Kurtarma Kazılarında Tespit Edilen Bizans Dönemi Mezarları (Edirne Müze Müdürlüğü Arşivi).

Resim 53. M.S. 2. Yüzyıla Ait Roma Kâsesi (Edirne Müze Müdürlüğü Arşivi).

Resim 54. Zindanaltı Kurtarma Kazılarında Açığa Çıkartılan Sur Kalıntıları (Edirne Müze Müdürlüğü Arşivi).

Resim 55. Zindanaltı Kurtarma Kazılarında Açığa Çıkartılan Burç Kalıntısı (Hasan Karakaya, "Edirne (Hadrianapolis) Kalesi Zindanaltı 4 Pafta, 15 Ada, 21-53 Parseller 2009 Yılı Kurtarma Kazısı", *19. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, Ankara, 2010; Resim 11a).

Resim 56. Zindanaltı, Surun Dış Cephesinde Yer Alan Taşçı İşaretleri (Fotoğraf: Ramazan Tabak; 08.04.2018).

Resim 57. Doğu Sur Hattı, 5 Pafta, 35 Ada, 15 Parsel (İşaretleme: Ramazan Tabak; 03.06.2017).

Resim 58. Doğu Sur Hattı, 5 Pafta, 35 Ada, 15 Parsel'in Kazı Çalışmalarından Önceki Durumu (Edirne Müze Müdürlüğü Arşivi).

Resim 59. Doğu Sur Hattı, 5 Pafta, 35 Ada, 15 Parsel'de Yeralan Sur Kalıntısı (Edirne Müze Müdürlüğü Arşivi).

Resim 60. Doğu Sur Hattı, 35 Ada, 18 Parsel (İşaretleme: Ramazan Tabak; 03.06.2017).

Resim 61. Doğu Sur Hattı, 35 Ada, 18 Parselde Tespit Edilmiş Olan Sur Kalıntısının Cepheden Görünümü (Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi).

Resim 62. Doğu Sur Hattı, 35 Ada, 18 Parselde Tespit Edilmiş Olan Surun Atkı Duvarı (Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi).

Resim 63. Doğu Sur Hattı, 10 Pafta, 76 Ada, 311 Parsel (İşaretleme: Ramazan Tabak; 03.06.2017).

Resim 64. Hadrianopolis (Edirne) Doğu Sur Hattı Burç Kalıntısı, 10 Pafta, 76 Ada, 311 Parsel (Edirne Müze Müdürlüğü Arşivi).

Resim 65. Hadrianopolis (Edirne) Doğu Sur Hattı, 10 Pafta, 76 Ada, 311 Parselde Ortaya Çıkartılmış Olan Temeller (Edirne Müze Müdürlüğü Arşivi).

Resim 66. Doğu Sur Hattı, 10 Pafta, 76 Ada, 37-294 Parseller (İşaretleme: Ramazan Tabak; 03.06.2017).

Resim 67. Doğu Sur Hattı, 10 Pafta, 76 Ada, 37-294 Parsellerdeki Sur Kalıntısı (Edirne Müze Müdürlüğü Arşivi).

Resim 68. 26 Pafta, 412 Ada, 3 Parselde Ortaya Çıkartılan Bizans Dönemi Lahit Sandukası (Edirne Müze Müdürlüğü Arşivi).

Resim 69. 26 Pafta, 412 Ada, 3 Parselde Ortaya Çıkartılan Bizans Dönemi Kiremit Mezar (Edirne Müze Müdürlüğü Arşivi).

Resim 70. 26 Pafta, 412 Ada, 50-51-52 Parseller (İşaretleme: Ramazan Tabak; 03.06.2017).

Resim 71. 26 Pafta, 412 Ada, 50-51-52 Parsellerde Tespit Edilen Mezarlar (Edirne Müze Müdürlüğü Arşivi).

Resim 72. Eski İstanbul Caddesinde Ortaya Çıkartılan Lahit (Edirne Müze Müdürlüğü Arşivi).

Resim 73. Lahit'in Müze Bahçesindeki İlk Yeri (Edirne Müze Müdürlüğü Arşivi).

Resim 74. Zindanaltı Kazılarında Tespit Edilen Burç Kalıntısı (Edirne Müze Müdürlüğü Arşivi).

Resim 75. Zindanaltı Kazılarında Tespit Edilen Kırlangıç Kuyruğu Kenet Yerleri (Edirne Müze Müdürlüğü Arşivi).

Resim 76. Hadrianopolis Kalesi Surları İçten Görünüş Önerisi (Tasarım: Ramazan Tabak; 03.06.2017).

Resim 77. Zindanaltı Kazılarında Surlarda Tespit Edilen Taşçı İşaretleri (Edirne Müze Müdürlüğü Arşivi).

Resim 78. Tek Portallı Giriş Kapısı Önerisi (Tasarım: Ramazan Tabak; 03.06.2017).

Resim 79. Helios Büstlü Üç Portallı Giriş Kapısı Önerisi (Tasarım: Ramazan Tabak; 03.06.2017).

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
Bkz.	Bakınız
BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	Cilt
cm.	Santimetre
Haz.	Hazırlayan
km.	Kilometre
m.	Metre
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
s.	Sayfa
S.	Sayı
vb.	ve benzeri

I. GİRİŞ: TRAKYA'NIN COĞRAFİ SINIRLARI VE BÖLGE TARİHİ

Öncelikle Hadrianopolis (Edirne) antik kentinin yer aldığı coğrafi alanı ve bölgeye adını veren Antik Çağ'da yaşamış olan Traklar hakkında genel bilgileri vermek uygun olacaktır. Adını üzerinde yaşamış olan halktan alan Trakya Bölgesi, oldukça geniş bir coğrafi alanı kapsar. Kuzeyinde ve güneyinde dağlık alanlara ortada ise geniş ovalara sahiptir. Trakya kuzeyde Balkan Dağları (Haimos), Tuna Nehri (Istros), güneyinde Çanakkale Boğazı (Hellespontos) ve Ege Denizi (Aegeus Pontos), doğuda Karadeniz (Pontos Euksinos), İstanbul Boğazı (Bosporos Thrakios) ve Marmara Denizi (Propontis), batıda ise Vardar Nehri (Aksios), Struma Nehri (Struma) ve Mesta Nehri (Nestos) ile sınırlandırılmaktadır[1]. Troyalıların müttefiki olarak Troya Savaşı'na katılan Trakların yerleştiği coğrafyayı Homeros tek çizgiyle belirterek şu şekilde anlatır:

" *Akamas'la yiğit Peiroos var Trakyalıların başında,*

hızlı akan Hellespontos çevirir topraklarını." [2]

Bu geniş coğrafyada pek çok akarsu yer alır. En önemli akarsuyu kuzey uçta yer alan Tuna (Istros-Danuvios)'dır. Bu nehri besleyen birçok ırmak vardır[3]. Bölge sınırlarını belirleyen ve batıdan doğuya doğru en önemli akarsular arasında Bregalnica (Astibos) ve Cerne (Erigon) gibi kollarla beslenen Vardar (Arda), Struma (Strymon) ve Mesta Karasu (Nestos) sayılabilir[4]. Güneyde bölgenin ortasında şimdi Türkiye Trakyası'nda kalan Meriç (Hebros), Tunca (Tonzos), Arda (Ardeskos) ve Ergene (Agrianes) ile beslenerek Ege denizine dökülür. Trakya göller bakımından zengin değildir. Türkiye Trakya'sında Terkos (Phileitinos) ve Gala gölü (Stentoris) olmak üzere sadece iki göl vardır[5] (Harita 1).

---

[1] Veli Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, Ankara, 2007, s.18; Mustafa Hamdi Sayar, "Eskiçağda Trakya ve Traklar", *Toplumsal Tarih*, S.173, 2008, s. 58.
[2] Homeros, *İlyada* (Çev. Azra Erhat-A. Kadir), İstanbul, 2006, II, 840-845.
[3] Veli Sevin, *a.g.e.*, s.19.
[4] Veli Sevin, *a.g.e.*, s.19.
[5] Veli Sevin, *a.g.e.*, s.20.

Sınırlarını çizmeye çalıştığımız bu coğrafyada yaşayan Traklar Hint-Avrupa kökenli bir halktır[6]. Homeros'un iri ve hızlı koşan atlar yetiştirdiklerini söylediği bu halk, [7] aynı zamanda ticareti yapılabilecek derecede şarap da üretmektedir[8]. Geniş bir coğrafyaya yayılmış olan halk bir o kadar da kalabalıktır. Herodotos, " *Yeryüzünde Hintlilerden sonra en kalabalık olanlar Trakya'lılardır; bir tek adamın komutasında ya da tek iradeyle hareket etseler, hiç yenilmez ve bence, ulusların en güçlüsü ve en kalabalığı olurlardı. Ama onlar için imkânsızlık buradaydı ve bu birlik hiçbir zaman kurulamadı; bunların zayıf yerleri burasıdır.* "[9] diyerek kalabalık olmalarına rağmen tek iradede hareket edemeyen topluluklardan oluştuğunu söyler. Pausanias, Trakların keltlerden sonra en büyük ulus olduklarından bahsetmektedir[10]. Birlik olamamalarına rağmen Traklar, Plinius tarafından "Avrupa'nın en güçlü milletlerinden biri" olarak nitelendirilmişlerdir. Plinius ayrıca Trakların elli kadar hâkimiyet bölgelerinin olduğunu söyleyerek bu bölgeleri sıralamıştır[11]. Strabon da Trakların yirmi iki kabileden oluştuğunu söylemektedir[12]. Yerleşim yerlerine göre isim alan[13] ve farklı zaman dilimlerinde varlıklarına rastlanan kabileleri şu şekilde sıralamak mümkündür;

"*Astlar: Bizansın kuzeybatısında Istranca dağı eteklerinde yerleşmişlerdir. En önemli merkezleri Bizye (Vize)'dir.*

Apsintler: Ainos'un (Enez) doğusunda Gelibolu yarımadasında yerleşmişlerdir..

Benler: Meriç nehrinin orta ve aşağı kısımlarında yerleşmişlerdir.

Besler: Balkan dağları ile Rodop dağları arasında kalan yukarı meriç vadisinde ve yakın çevresinde yerleşmişlerdir. Trak kabilelerinin en güçlülerindendir.

---

[6] Engin Beksaç, "Doğu Trakya'da Traklar", *Aktüel Arkeoloji,* S. 3, İstanbul, 2007, s. 26.
[7] Homeros, *a.g.e*., X, 430-435, XIII, 5, XIV, 225-230.
[8] Homeros, *a.g.e*., IX, 70-75.
[9] Herodotos, *Herodot Tarihi* (Çev. Müntekim Ökmen), İstanbul, 2004, V, 3.
[10] Pausanias, *Description of Greece* (Çev. William Henry Samuel Jones), Londra/New York, 1918, I, IX, 5.
[11] Plinius, *Natural History* (Çev. Harris Rackham), Londra, 1961, IV, 40, XI.
[12] Strabon, *The Geography of Strabo* (Çev.. Horace Leonard Jones), Londra, 1954, VII, fragman 47b.
[13] Herodotos, *a.g.e.,* V, 3.

Bettegerriler: Edirne civarında yerleşmişlerdir.

Bisaltlar: Akte yarımadasında yerleşmişlerdir.

Bistonlar: Güney Trakya'da Ege denizi kıyılarında yerleşmişlerdir.

Briantlar: Samothrake (Semadirek) adası karşısında yerleşmişlerdir.

Danthaletler: Yukarı Vardar bölgesinde yerleşmişlerdir.

Darsiler: Aşağı Vardar bölgesinde yerleşmişlerdir.

Digerler: Rila Vadisi'nin güneyine yerleşmişlerdir.

Dolenkler: Ege sahili ve Gelibolu yarımadasında yerleşmişlerdir.

Drugeriler: Orta Meriç bölgesinde yerleşmişlerdir.

Hedonlar: Aşağı Vardar vadisinde yerleşmişlerdir.

Tynler: Bugünkü İğneada ve Midye(Solmydessos) bölgesinde yerleşmişlerdir.

Kainoiler: Marmara sahilinde yerleşmişlerdir.

Kebreniler: Meriç'i besleyen Arisbos çayı çevresinde yerleşmişlerdir.

Kikonlar: Biston gölünden Meriç ağzına kadar olan alanda yerleşmişlerdir.

Kov(r)piller: Dedeağaç bölgesinde yerleşmişlerdir.

Kalopothaklar: Ainos'un (Enez) güneyinden Gelibolu yarımadasına kadar olan alanda yerleşmişlerdir.

Ladepsoylar: Ergene vadisinde yerleşmişlerdir.

Melanditler: Muhtemelen Karadeniz sahillerinde İğneada civarında yerleşmişlerdir.

Mygdonlar: Axias ve Vardar arasında yerleşmişlerdir.

Nipsoylar: Darius'un geçtiği bu yerleşim muhtemelen kıyılara yakın bir alanda idi.

Odomantlar: Aşağı Vardar vadisinde yerleşmiş olan bu halk maden ocaklarına sahipti.

Odrysler: Trakların en güçlü topluluklarından biridir. Başlangıçta Tunca Vadisi'nde ve buradan sahile kadar olan bölgeye yerleşmişlerdir. Daha sonra yayıldıkları alanı genişletmişler ve Trakya'nın büyük bölümüne hâkim olmuşlardır.

Paitler: Aşağı Meriç'ten Melas Nehri'ne kadar olan alanda yerleşmişlerdir.

Pieresler: Makedonya'dan sürülmüşlerdir. Pangaion madenlerine sahiptirler.

Pyrageriler: Meriç Vadisi'nde, Arsuz bölgesinde oturmuşlardır.

Saioylar: Taşoz ve civarında yerleşmişlerdir.

Samailer: Tunca vadisinin orta kısmında yerleşmişlerdir.

Sapailer: Nestos vadisinde ve Rodop dağlarına yerleşmiş olan bu halk Augustus ve Tiberius zamanında Trakya'nın en önemli halkı olmuştur.

Satrailer: Bessilerin kolu olan bu halk Rodoplara yerleşmişlerdir ve maden ocaklarına sahiplerdir.

Selletler: Balkanlarda muhtemelen Anchialos'a kadar olan bölgede yerleşmişlerdir.

Serdailer: Sofya civarında yerleşmişlerdir.

Setonlar: Pallene yarımadasında ve Sithonia'da yerleşmişlerdir.

Sintoylar: Axias ve Vardar arasında dağlık bölgede yerleşmişlerdir.

Trallesler: Yukarı Nestos bölgesinde yerleşmişlerdir.

Tinler: İğneada, Midye ve Karadeniz sahil şeridinde yerleşmiş önemli bir halktır.

Tranipsalar: Nipsalar olarak da adlandırılan bu halk Tinler ile akrabadır ve Karadeniz sahillerinde, Midye civarında yerleşmişlerdir.

Hypsaltalar: Meriç bölgesinde yer alan bu halk Odyrslere komşudur"[14].

Farklı Trak kabilelerin yerleştiği bu coğrafya, toprak ve maden bakımında oldukça bereketlidir. Bu bereketli topraklarda,[15] tahıl ve arpa bolca yetiştirilmekteydi. Öyle ki; Pers seferi dönüşünde ordusuyla Byzantiona'a (İstanbul) uğrayan Ksenophon, askerleri Byzantion'dan çıkartmak için, söylediği sözler arasında Trakya köylerindeki bereketten bahsederek, askerlerin her türlü ihtiyaçlarını bu köylerden karşılayabileceklerini, Trakya'nın arpa, buğday ve her türlü yiyecek konusunda bereketli olduğunu anlatır[16]. Özellikle Meriç nehrinin suladığı verimli alanlarda arpa, buğday, darı, çavdar, soğan ve sarımsak yetiştirilmekteydi[17]. Bu bereketli topraklarda bağcılık da yapılmaktaydı ve şarapları Antik Çağ'da oldukça ünlüydü[18]. Bölgede küçükbaş hayvan yetiştiriciliği de yapılmaktaydı[19]. Özellikle bölgenin atları Antik Çağ'da övülen niteliktedir ki; Homeros, Trakları at yetiştirici olarak nitelendirmektedir[20]. Trakya bölgesinde çeşitli madenler çıkarılmaktaydı. Altın, gümüş ve bakır açısından oldukça zengin bir bölgeydi. Makedonya'daki Pangaion dağında ve Bermion dağında altın ile gümüş çıkarılmaktaydı[21]. Burgaz balkanlarında ve Kırklareli taraflarında bakır, Istranca'da ise gümüş çıkarılmaktaydı[22]. Meriç (Hebros) ırmağının alüvyonlarından altın ve altın tozu elde edilmekteydi[23]. Bu maden zenginliği ve Trakların madeni işlemedeki yetkinliğinden antik yazarlar tarafından da bahsedilmektedir[24].

Tümüyle köylerde ve mezralarda yaşayan Traklar'ın gelenekleri kabilelere göre değişmesine rağmen ortak noktaları da vardır. Ortak oldukları yaşam tarzı şu şekilde ifade bulmuştur:

"*Çocuklarını köle olarak yabancılara satarlar; kızlarını kapamazlar, istedikleri adama gitmekte serbest bırakırlar, buna karşılık ana-babalarından satın*

[14] Arif Müfid Mansel, *Trakyanın Kültür ve Tarihi*, İstanbul, 1938, s. 19-20; Afif Erzen, *İlkçağ Tarihinde Trakya*, İstanbul, 1994, s. 28-29-30.
[15] Homeros, *a.g.e.*, XII, 222.
[16] Ksenophon, *Anabasis Onbinlerin Dönüşü* (Çev. Tanju Gökçöl), İstanbul, 1998, VII, I, 13.
[17] Arif Müfid Mansel, *a.g.e.*, s. 8.
[18] Homeros, *a.g.e.*, IX 70-75.
[19] Homeros, *a.g.e.*, X 220-225.
[20] Homeros, *a.g.e.*, XIII 4, XIV 227.
[21] Veli Sevin, *a.g.e.*, s. 26.
[22] Arif Müfid Mansel, *a.g.e.*, s. 9.
[23] Plinius, *a.g.e.*, XXXIII, XXI, 66.
[24] Homeros, *a.g.e.*, X 435-440.

aldıklarına göz açtırmazlar. Dövme yaptırmak soyluluk işaretidir; dövmesiz olmak kötülük getirir. Hiçbir iş görmemek kibarlıktır; toprakta çalışmak şerefsizliğin en aşağısıdır; soylu yaşamak demek savaşa gitmek ve başkalarını soymaktır."[25]

Gelenekleri farklı kabilelerden biri olan Getailerden, "*Ölmek istemeyen halk*" olarak bahsedilir. Kendilerinin ölümlü olduklarına inanmazlar, ölen kimselerin gidip Zalmoxis'e kavuşacağına inanırlar. Hatta tanrılarına her beş yılda bir içlerinden birini haberci olarak gönderirler[26]. Trausilerin ise doğum ve ölüm geleneklerinde farklılıklar görülür. Bir çocuk doğduğu zaman tüm kabile çevresinde toplanır ve onun hayatı boyunca çekeceği acılar için ağlarlar ve ona çekeceği azabı anlatırlar. Ölen insanlar için ise sevinerek bu dünyanın azabından kurtuldu ve öbür dünyanın mutluluğuna ulaştı diyerek sevinirler[27]. Krestonluların kuzeyinde oturan kabileler ise şu şekilde geleneklerinde ayrılmışlardır. Her erkeğin birkaç karısı bulunur. Erkek öldüğü zaman eşleri aralarında bir kavgaya tutuşurlar, en çok hangisini sevdiğine dair olan bu kavgayı kazanan mezara yatırılarak boğazı kesilir ve kocası ile beraber gömülür. Seçilmeyen diğerleri ise kendilerini aşağılanmış olarak görür ve bu duruma üzülürler[28]. Tüm kabilelerdeki zenginlerin ölü gömme gelenekleri ise benzerdir. Ölü üç gün boyunca bir alanda sergilenir. Çeşitli kurbanlar keserler ve onun için ağlarlar. Ardından büyük bir şölen düzenlenir. Ölü ya toprağa verilir ya da yakılarak külleri bir kaba konulur ve onun için bir tümsek yapılır. Ölü onuruna çeşitli oyunlar ve yarışmalar düzenlenir. Bu oyunlardan en önemlisi ise teke tek yapılan güreşdir[29].

Bölgede sıklıkla yaşanan savaşlar ve Trak halkının göçebe yaşam tarzını benimsemesinden dolayı Trakların coğrafi dağılım alanlarını belirlemek oldukça zordur. Trakların Küçük Asya içlerine kadar göç ettikleri ve buralarda yerleştikleri belirlenmiştir. Trakların gelenekleri, inanç sistemleri ve günlük yaşantıları hakkında bilgilerimiz oldukça kısıtlıdır.

---

[25] Herodotos, *a.g.e.,* V, 6.
[26] Herodotos, *a.g.e.,* IV, 94.
[27] Herodotos, *a.g.e.,* V, 4.
[28] Herodotos, *a.g.e.,* V, 5.
[29] Herodotos, *a.g.e.,* V, 8.

Kolonizasyon hareketlerine kadar Trakya bölgesinde kent statüsünde yerleşim alanlarına rastlanmaz. M.Ö. 8. yüzyılda başlayan Hellen kolonizasyon hareketi[30] Trakya'nın kıyı kesimlerinde de etkili olur. Hatta Hellenler'in kurmuş oldukları bazı kentlerin Trak yerleşimleri üzerine kurulduğu görülür[31]. Hadrianopolis'in içinde bulunduğu coğrafya M.Ö. 6. yüzyılın sonu 5. yüzyılın başlarında Perslerin akınlarına sahne olmuştur. Yaklaşık olarak M.Ö. 513 yıllarında İstanbul Boğazı'na (Bosphorus) 600 gemi ile bir köprü yaparak Trakya'ya geçen ve İskitler'in üzerine yürüyen Darius (M.Ö. 522–486), Trakya'da hiç savaşmadan bu bölgeyi imparatorluğa dahil eder[32]. Gümüş, ahşap ve doğal kaynaklar bakımından zengin olan Trakya'yı[33] egemenlik altına alan Darius, İskitleri kovalamaktan vazgeçip tekrar Anadolu'ya dönmüştür[34]. M.Ö. 5. yüzyılın ilk çeyreğinde çıkmış olan İonia Ayaklanması Trakyadaki yerleşimler için önemli bir anektod sunmaktadır. Perslerin kendisini öldürmesinden korkan Miletos (Milet) tiranı Aristagoras, Trakya'da yaptırmış olduğu çiftliğine kaçar ve burada Hedonlar ile savaşırken ölür. Bu anektod bize M.Ö. 5. yüzyılda Trakyada kentler dışında çiftlik yerleri de olduğunu göstermektedir[35]. İonia Ayaklanması sırasında Mardonios M.Ö. 492 yılında Perslere karşı isyan eden bazı Trak halklarıyla savaşır ve onları tekrar egemenlik altına alır (Harita 2). Trakya satraplığı içinde huzur ortamını tekrar sağlayarak Makedonya krallığını da vasal devlet olarak Pers hâkimiyetine dâhil eder. Kserkses'in hükümdarlığı döneminde (M.Ö. 486-465) Hellen kent devletlerinde yine bir ayaklanma meydana gelir. Bu ayaklanma bir Hellen birlikteliği de doğurmuştur. Bu birlikteliğe karşı M.Ö. 480'li yıllarda Pers ordusu Sardeis (Sart)'ten yola çıkar, Çanakkale boğazından Trakya'ya geçer. Trakya'da herhangi bir engelle karşılaşmayan Kserkses, ordusuna Traklardan da savaşçılar ekler. Yoluna devam eden Kserkses, Makedonya üzerinden Yunanistan'a geçerek, Maraton Savaşı'nda Hellen devletlerini büyük bir yenilgiye uğratmıştır[36].

---

[30] Bülent İplikçioğlu, *Hellen ve Roma Tarihinin Ana Hatları*, İstanbul, 2007, s. 24.
[31] Afif Erzen, *a.g.e.*, s. 86.
[32] Michael Burgan, *Empires of Ancient Persia*, New York, 2010, s.36; Amelia Kuhrt, *The Achaemenid Persian Empire (c. 550-330 B.C)*, Cambridge, 2001, s. 95.
[33] Philip de Souza, *The Geerk and Persian Wars 499-386*, Oxford 2003, s. 19.
[34] Jacob Abbott, *Darius The Great*, New York, 1904, s. 65.
[35] Arif Müfid Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara, 2004, s. 269.
[36] Josef Wiesehöfer, *Ancient Persia from 550 BC to 650 AD (Çev: Azizeh Azodi)*, Londra, 2001, s. 46.

Trakya'da Pers hâkimiyetinin zayıflamasının ardından, Doğu Trakya'da Kral Teres'in önderliğini yaptığı Odrys kabilesi tarafından bir birlik oluşturulmuştur[37]. M.Ö. 6. yüzyılın sonlarında Odryslerin askeri gücü ile oluşturulan krallık, güneyde Ege kıyılarındaki Abdera'dan kuzeyde Istros'un (Tuna) ağzına değin uzanan coğrafyayı denetim altına almıştır. Odrys krallığı Ege denizi kıyısındaki kentleri de vergiye bağlamıştır[38]. Kotys'in ölümüne kadar (M.Ö. 360) Hadrianopolis'de Odrys krallığının sınırları içinde kalmıştır[39] (Harita 3).

M.Ö. 360 yılında Odrys kralı Kotys'in ölümünden sonra bölgedeki güç dengesi bozuldu. Bu durumdan faydalanan Makedonya kralı II. Philippos (M.Ö. 359-336) Trakya'da egemenlik kurdu[40]. Bu egemenliğin devamını sağlamak için de Philippopolis (Plovdiv-Filibe) gibi koloni kentleri kurmaya başladı. II. Philipos'un ölümünün (M.Ö. 336) ardından başa geçen Büyük İskender (M.Ö. 336-323) Anadolu'ya geçmeden önce Makedonya için tehdit oluşturan kuzeydeki Trak kabilelerini egemenliği altına aldı (Harita 4). İskenderin ölümünden hemen önce bölgede Odrysler Seuthes adlı krallarının önderliğinde ayaklandılar ama daha önce kurmuş oldukları krallığın gücüne erişemediler (M.Ö. 324). Edirne'nin de içinde bulunduğu bölge, İskender'in ölümünden sonra (M.Ö. 323) generallerinden biri olan Lysimakhos tarafından yönetildi. Lysimakhos, bölgede 40 yıl hüküm sürmesine rağmen Trakya içlerinde hâkimiyetini tam olarak sağlayamamıştır. Bölge M.Ö. 279 yılında kıyılardaki zengin kentler haricinde Keltlerin istilasına uğradı. Bu dönemde Trakya birçok boy arasında tekrar paylaşıldı. M.Ö. 188 yılında III. Antiokhos ile Romalılar arasında yapılmış olan Apameia Barışı sonrasında Trakya Khersonessos'u Bergama krallığına bırakıldı. Bergama kralı III. Attalos'un M.Ö. 133 yılında ölmesi ve krallığını miras yoluyla Roma'ya bırakmasının ardından, Trakya'da Roma hâkimiyeti resmileşti. III. Koty'in (M.Ö. 57-48) oğulları, Rhoemetalkes ile Rhaskuporis Roma'nın bölgedeki hâkimiyetini kabul ettiler[41]. Ancak bölge tam olarak hâkimiyet altına alınamamış, M.S. 21 ve 26 yıllarında isyanlar patlak

[37] Şahin Yıldırım – Günay Karakaş, *Edirne, Müzeleri ve Ören Yerleri*, İstanbul, 2006, s. 12.
[38] Mustafa Hamdi Sayar, *a.g.m.*, s. 60.
[39] Zosia H. Archibald, *The Odrysian Kingdom of Thrace*, Oxford, 1998, s. 93. v.d.
[40] Bilge Umar, *Trakya, Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi*, İstanbul, 2003, s. 15.
[41] Ali Güveloğlu, "Trakya'da İlk Kentleşme ve Hadrianopolis (Edirne) Örneği", *Edirne İçin*, 2014, İstanbul, s. 32.

vermiştir. Trak krallığı 46 yılında son bulunca İmparator Claudius (M.S. 41-54) bölgedeki karışıklıklara son vererek Trakya'yı, Provincia Thracia adı altında bir Roma eyaletine dönüştürdü ve idaresini atlı sınıfından bir Procurator'a (maliye memuru) verdi[42] (Harita 5). İdari yapılanmanın şeklini de belirleyerek Trakya'yı 50 **strategia**'ya (bölge) böldü. Bu idari yapılanma İmparator Traianus dönemine kadar devam etmiştir. Trakya'nın Roma eyaleti olmasının ardından, kentleşme açısından geri kalmış olan Trakya'da koloniler kurulmaya başlanır. Ancak ilk dönemlerde yerli halkın yaşam şeklinde pek bir değişim gözlemek mümkün değildir. Kurulan kent sayılarının artmasıyla, Traklar'ı hâkimiyet altında tutmak kolaylaşmıştır. Claudius, Nero ve Flavius Sülalesi boyunca Trakya, daha önceden olduğu gibi Roma atlı sınıfından bir maliye memuru tarafından yönetildi[43].

Trakyadaki kentleşme eksikliğini gidermeye çalışıp **strategia**ları municipium (merkezden atanan ya da yerinde seçilen yöneticisi olan ve kendi kendini yöneten kent) ve koloni statüsüne yükselterek bölgedeki kentleşmeye büyük katkı sağlayan imparatorlardan biri de Traianus'dur (M.S. 98-117). Traianus, Trakya eyaletinin önemini arttırarak bölgede, Pautalia, Plotinopolis, Serdica ve Traianapolis gibi kentler kurmuştur[44]. İmparator Hadrianus (M.S. 117-138) döneminde bölge kentleşme açışından gelişimini devam ettirmiştir. Ancak, Trakyalılar Roma Dönemi boyunca kent kültürüne adapte olamamış köylerde ve kulübelerde yaşamaya devam etmişlerdir.

[42] Oktay Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi (M.Ö. 27 – M. S. 192)*, İstanbul, 1976, s. 89.
[43] Arnold Hugh Martin Jones, *The Cities of the Eastern Roman Provinces*, Oxford, 1937, s. 17-18.
[44] Arnold Hugh Martin Jones, *a.g.e*. s.18.

II. HADRİANOPOLIS (EDİRNE) TARİHİ

Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde kalan Edirne, Marmara bölgesinde 41° 40' 15" kuzey enlemi ve 26° 33' 50" doğu boylamında yer almaktadır. Meriç nehrinin doğusunda, Tunca ve Arda nehirlerinin Meriç nehriyle birleştiği alanda kurulmuştur.[45] Denizden yüksekliği 41 m.'dir. Edirne Tunca nehrinin Meriç'le birleşmeden önce çizdiği yarım daire şekilli bir yay içinde yer alır. Yay şeklinde kavislenmiş olan bu nehir şehri kuzeybatıdan ve güneyden geniş bir hendek gibi çevrelemiştir. Şehrin kurulmuş olduğu alan güneybatıdan kuzeydoğuya doğru bir yükselti göstermektedir (Harita 6).

Meriç (Hebros), Tunca (Tonzos) ve Arda (Ardeskos) nehirlerinin birleştiği yerde Trak kabilelerinden birinin küçük bir kent ya da pazar yeri kurmuş olduğu, burasının daha sonra Makedonyalılar ve Romalılar tarafından genişletildiği genellikle kabul edilir[46]. Bessiler, Bettegerliler ve Odrysler gibi Trak halklarının yerleşim sahası içinde kalmış olan kent Hadrianus tarafından bir ordugâh merkezi (Castrum) olarak inşa edilmiştir. İmparator Hadrianus'un (M.S. 117-138) kurduğu önemli kentlerden biri olan Edirne, Hadrianus'a ithafen Hadrianopolis (Ἀδριανούπολις) olarak adlandırılmıştır. Antik Çağ ve Orta Çağ yazarları "Uscudama", "Orestia", "Orestias", "Orestiada", "Odrysus", "Gonneis", "Hadrianopolis" ve "Adrianopol" gibi farklı isimlerle kentten bahsetmişlerdir[47]. Bessilerin başkenti olan Uscudama'nın yerine kurulan kent[48] tarih boyunca önemini korumuştur. Üç nehrin birleştiği yerde kurulmuş olan kent tarihi boyunca nehirlerden yararlanmasının yanı sıra[49], önemli yolların üzerinde bulunmasının da avantajı ile kısa sürede gelişmiştir[50] (Harita 7).

---

[45] Besim Darkot, "Edirne Coğrafi Giriş", *Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara, 1993, s. 1.vd.
[46] M. Tayyip Gökbilgin, "Edirne", *İslam Asiklopedisi,* C. 10, İstanbul, 1994, s .425.
[47] Pauly-Wissowa Kroll, "Hadrianopolis", *Realencyclopaedie der Klassichen Altertumswissenschaft, (R.E.) XVIII, I,* s. 1016 (Eugen Oberhummer).
[48] Sir William Smith, *Dictionary of Greek and Roman Geography*, Boston, 1854, s. 1023; A.H.M. Jones, *a.g.e*., s. 19; Fakat Bessi'lerin başkentinin Philippopolis olduğu da düşünülmektedir; Bkz.; Thedor Momsen, *The History of Rome,* C. 4.1, Cambridge, 2009, s. 39.
[49] Konstantin Yosif İreçek, *Belgrad İstanbul Roma Askeri Yolu* (Çev. Ali Kemal Balkanlı), Ankara, 1990, s. 39.
[50] M. Tayyip Gökbilgin, "Edirne", *İslam Ansiklopedisi,* C.4, İstanbul, 1948, s. 107.

Hadrianopolis'in Antik Çağ yazarlarına konu olmasının en büyük nedeni, M.S. 3 Temmuz 324 ve M.S. 9 Ağustos 378 yıllarında kent yakınlarında gerçekleşen iki önemli savaşa sahne olmasıdır. İlk savaş I. Konstantin (M.S. 306-337) ve Licinius (M.S. 308-324) arasında gerçekleşmiş bir iç savaştır[51]. Savaşın sonunda Licinius ağır bir yenilgiye uğramış, I. Konstantin imparatorluğun doğusuna ve batısına hâkim olmuştur[52]. İkinci savaş da İmparator Valens (M.S. 364-378) ile Gotlar arasında gerçekleşmiştir. Daha çok bilgi ve belgeye sahip olduğumuz bu savaş sonunda Roma orduları yenilmiş ve Valens öldürülmüştür[53] (Harita 8).

Hadrianopolis adını ilk olarak, ünlü tarihçi Ammianus Marcellinus'un,[54] M.S. 96 yılından başlayıp 378 yılına kadar devam eden tarihsel olayları yazdığı, Res Gastae adlı eserinde görüyoruz. Bu eserde Hadrianopolis'e önemli yolların kesişme noktası olduğundan ve başkent Konstantinopolis'i koruma konusunda edindiği görevden dolayı sıkça yer verilmiştir.

" *....(Diokletianus)…… Böylece ülke düzeyinde uzun mesafeler geçtikten sonra, Haemus bölgesindeki bir kent olan ve daha önceleri Uscudama olarak adlandırılan Hadrianopolis'e geldi ve 12 günlük yolculuğun yorgunluğunun ardından gücünü topladı. Orada, yakın kentlerde kışı geçiren bazı Theban birliklerinin, kendilerinden tamamen emin oldukları ve yakındaki ordugâhlarda geniş sayılar halinde yerleştiklerinden, yoldaşlarından bazılarını onu vefalı ve emin sözleriyle orada kalmaya teşvik etmeleri için gönderdiğini öğrendi; ancak onun tarafında olanların dikkatli gözetiminden dolayı, onları görme veya getirdikleri mesajları duyma imkânını elde edemedi."*[55]

---

[51] Warren Treadgold, *A History of the Byzantine, State and Society*, Kalifornia, 1997, s. 34.
[52] Don Nardo, *The Greenhaven Encyclopedia of Ancient Rome*, San Diego, 2002, s. 70.
[53] Don Nardo, *a.g.e.*, s. 65; Charles William Chadwick Oman, *The Byzantine Empire*, New York, 1902, s. 34. Savaş hakkında ayrıntılı bilgiler için, Bkz.; Simon Macdowall, *Adrianople AD 378, The Goths Crush Rome's Legions*, Oxford 2001.
[54] Ammianus Marcellinus, yaklaşık olarak 330-395 yılları arasında yaşamıştır. Antiocheia'da (Hatay-Antakya) doğmuş olan yazar genç yaştan itibaren orduda görev almıştır. Ordudan ayrılarak Roma'ya yerleşmiş ve 380 yılından sonra "Res Gastae" adlı eserini kaleme almıştır. 31 kitaptan oluşan eserin tamamı günümüze ulaşmamıştır. Günümüze ulaşan 18 kitaplık bölüm 353 yılından sonraki olayları kapsamaktadır.
[55] Ammianus Marcellinus, *The Roman History of Ammianus Marcellinus* (Çev. John Carew Rolfe), Londra, 1894, XIV, 11, 15.

Tanık oldukları dışında duyduklarına da yer veren Ammianus Marcellinus, vahşilikleri, gaddarlıkları ve savaş olmasa dahi eğlencelerinde birbirlerini öldürdüklerinden bahsettiği, diğer kabileleri de egemenlikleri altına alan Odryslerin, Minucius tarafından Meriç nehrine yakın bir alanda yenildiklerinden de bahseder[56]. Daha sonra bölgedeki tehditler nedeniyle bölgeye giden General Licius Licinius Lucullus, büyük ve zengin bir kent olan eskiden Uscudama denilen Hadrianopolis'i de alır[57]. M.S. 350'li yıllarda başlayıp ve 800'lü yıllara kadar devam eden Kavimler Göçü Avrupa'da güç dengelerini bozmaya başladığında, Doğu Roma (Bizans) Avrupa'daki güç hâkimiyetini korumaya çalışmış ve kısmen başarılı da olmuştur. Barbarlar ile savaşlar sık sık devam etmiştir. M.S. 376 yılında çeşitli bölgelerde savaşların çıkmasından faydalanan, Got (Kelt) kabile reisleri Sueridus ve Colias, halklarıyla beraber esir alındıkları kışlaklarında isyan çıkarmışlar ve Hadrianopolis kışlaklarını ele geçirip, kent yöneticisinin şehrin dışında kalan evini de yağmalamışlardır[58].

M.S. 378 yılında Hunların Gotların tacizi ile beraber güç dengeleri değişmeye başlar. Gotlar imparatordan yerleşmek için yeni alanlar isterler fakat Valens bunu olumlu şekilde karşılamamıştır. Çıkan isyanın büyümesinin ardından Valens doğudaki üssü Antiokheia'dan çıkarak, M.S. 30 Mayıs 378 de Konstantinopolis'e gelir[59]. Burada yeğeni olan Flavianus Gratianus Augustus'u beklemesi gerektiğini söyleyen komutanlarını dinlemez ve zaferi yalnız kazanmayı arzular. İtalya'dan daha önce gelmiş olan komutan Sebastianus İmparator Valens'in emirleri doğrultusunda piyadelere emir verir. Daha sonra Selymbria'da olan imparatorluk villasına gider; birçok malzeme, büyük ücretler ve güzel sözler ile askerleri kazanmaya çalışır. Yazılı bir emir ile oradan çıktığında barbarların zengin ganimetleri alarak Hadrianopolis yakınlarına döndüklerini öğrenir ve onları takip etmeye başlar[60]. Hadrianopolis şehrini görene kadar devam eder. Şehre döndüğünde düşman tarafından esir alınmış olabileceği düşünüldüğü için şehrin kapıları ona açılmaz. O sırada Gratianus'dan yakında orada olacağına dair bir mektup alır. Hadrianopolis

[56] Ammianus Marcellinus, *a.g.e.*, XXVII, 4, 9.
[57] Ammianus Marcellisnus, *a.g.e.*, XXVII, 4, 12.
[58] Ammianus Marcellinus, *a.g.e.*, XXXI, 6, 1.
[59] Ammianus Marcellinus, *a.g.e.*, XXXI, 11, 1.
[60] Ammianus Marcellinus, *a.g.e.*, XXXI, 11, 2-3.

yakınlarında siperler ve hendekler açarak hazırlıklara başlar[61]. Komutanları İmparator Valens'e, Gratianus'u beklemesi gerektiğini söylemelerine rağmen o savaşa tek başına girer. Büyük bir bozguna uğrayan İmparator Valens, savaş alanında (ya da bir kulübe içinde yakılarak) öldürülür[62].

Edirne'den bahsetmiş olan diğer Antik Çağ yazarı da Eutropius'dur[63]. Eutropius tüm Roma tarihini özetlediği Breviarium ab Urbe Condita adlı eserinde, M.Ö. 72 yılında Mithridates ile Lucullus arasında yapılan savaştan bahsetmektedir. Aynı dönemde Roma Cumhuriyeti için Makedonya'yı yöneten diğer bir Lucullus'a atıfta bulunarak onun, Bessi'lerin başşehri olan Uscudama'yı (Edirne) kuşattığından ve aynı gün aldığından söz eder[64]. Bu durum Uscudama şehrinin o dönemde kuvvetli bir askeri tertibata sahip olmadığını da düşündürmektedir. Geç Roma İmparatorlarının özgeçmişlerinin kaleme alındığı Historia Augusta koleksiyonunda, Antoninus Elagabalus'un Roma dinini değiştirmeye çalışmasının ve inançlarının eleştirildiği bölümde Orestes'e yaptığı saygısızlık anlatılır. Orestes'in kentlere adadığı Diana sembolünü kentlerden kaldırmayı planlamıştır. Orestes'in Diana'nın sembolünü adadığı kentler arasında Edirne de sayılmaktadır.

"*……(Orestes) kutsal bir vazife olduğunu düşünerek Hebrus bölgesindeki üç nehirde kendini arındırdıktan sonra, sık sık insan kanıyla lekelenmek kaderinde bir kent olan Oresta kentini kurdu…"*[65] Aynı satırlarda Hadrianus'un akıl hastalığından kurtulmak için Uscudama kentine adını verdiğinden de bahsedilmektedir.

Zosimus'un M.S. 5. yüzyılda kaleme aldığı[66] Historia Nova adlı eserinde Lucullus ile I. Konstatin'in yaptıkları ve I. Konstantin'in kazanmış olduğu savaşı

---

[61] Ammianus Marcellinus, *a.g.e.*, XXXI, 12, 4.
[62] Ammianus Marcellinus, *a.g.e.*, XXXI, 16, 1-2. İmparator Valens'in ölümü ile ilgili olarak Ammianus, her iki seçenekten de bahseder.
[63] Eutropius, M.S. 4. Yüzyılda yaşamış olan Roma tarihçisidir. İmparator Julianus'un 363 yılındaki Pers seferine katılan ve daha sonra İmparator Valens'in tarihçisi (Magister Memoria) olan Eutropius, Valens'in isteği üzerine tüm Roma tarihinin 10 kitaplık bir özetini yazmıştır. Çok geniş bir konuyu özet şeklinde anlattığı için Batı'da okul kitabı olarak sıkça kullanılmıştır. Doğuda'da kullanılması için Hellence'ye çevrilmiştir. Ortaçağda genişletilerek kullanıma devan etmiştir.
[64] Eutropius, *Roma Tarihinin Özeti* (Çev. Çiğdem Menzilcioğlu), İstanbul, 2007, VI, X(VIII).
[65] Aelius Lampridius, "Elagabalus", *The Scriptores Historiae Augustae* (Çev. David Magie), New York, 2007, VII, VIII.
[66] Bülent İplikçioğlu, *Eskibatı Tarihi I*, Ankara, 1997, s. 446.

anlatır (M.S. 324). Edirne yakınlarında gerçekleşmiş olan savaş hakkında ayrıntılı bir anlatım sergiler.

"*...Böylece her iki tarafın da kara ve deniz kuvvetleri teşkilatlandığı ve Licinius Trakya'da Hadrianopolis'te ordugâhını kurduğu sırada, Konstantin çoğunlukla Yunanlılardan oluşan deniz kuvvetlerini Piraeus'tan getirtti. Daha sonra yaya asker birlikleriyle birlikte Selanik'ten ilerledi ve Hebrus nehrinin kıyısında ordugâhını kurdu. Licinius muharebe düzenini kentin üzerinde yer alan dağdan iki yüz stadion mesafedeki, Tonoseus nehrinin Hebrus'a aktığı yere taşıdı. Ordular, birbirlerine sırtı dönük olarak bu şekilde günlerce, Konstantin'in nehrin en dar aktığı noktayı fark edip, harekât planını tasarlamasını beklediler. Askerlerine dağdan odun getirmelerini ve halatla bağlayarak nehrin karşı kıyısına geçmek için bir köprü kurmalarını emretti. Böylece düşmanı kandırarak, kalın çalılıklardan oluşan ve herhangi birinin kolaylıkla saklanabileceği bir tepeye çıktı ve buraya 5.000 yaya asker ve okçu ile 800 atlı yerleştirdi. Daha sonra, beraberinde 12 atlı asker ile Hebrus nehrini, en dar, en geçit veren kısmından geçerek, düşmanı gafil avladı. Bunun sonucunda bazıları öldü, bazıları aceleyle kaçtı, bazıları ise her şeyin bu denli hızlı olmasına ve onun karşıya geçmesinin beklenmezliğine hayran bir şekilde, şaşkınlıkla bakakaldı. Daha sonra atlı askerlerin kalanı ve ordunun tamamı güvenle karşıya geçti. Neredeyse 34.000 askerin öldüğü büyük bir kıyım yaşandı ve gün batımına doğru Konstantin düşman ordugâhını istila etti. Bu sırada Licinius, birliklerinden yanına alabildiği kadar fazlasını alarak, filosuna yetişmek üzere Trakya'ya doğru gitti..."*[67].

Özellikle savaş üzerinde durmuş olan Zosimus Hadrianopolis kentinden fazla bahsetmemiştir. Bir ortaçağ tarihçisi olan Zonaras Ionnes[68] Tarihlerin Özeti, adlı eserinin pekçok bölümünde Hadrianopolis'ten bahsetmektedir[69]. Aynı yüzyılda

[67] Zosimus, *New History* (Çev. Ronald Thomas Ridley), Sydney, 2006, II, 22.
[68] Ailesi, doğduğu yer ya da öldüğü yer hakkında bilgi bulunmayan Ionnes Zonaras M.S. 11.yüzyıl sonu 12.yüzyıl ortalarında yaşamıştır. Bizans tarihçisi ve bir keşiştir. Alexios Kommenos (1118-1143), Ionnes Kommenos (1118-1143) ve Manouel Komnenos (1143-1180) dönemlerinde yaşamıştır.
[69] Ioannes Zonaras, Tarihlerin Özeti (Çev. Bige Umar), İstanbul, 2008, XVII,8, XVII,9, XVII,23(Edirne'yi Orestias şeklinde anar), XVIII,17, XVIII,18, XVIII,20.

yaşamış olan Nikephoros Bryennios[70] Bizans İmparatorluğu'nun Trakya'da karşılaştığı sorunları anlattığı bölümlerde Edirne'ye pekçok defa değinmiştir[71]. Bunlar dışında da birçok Orta Çağ yazarı, geçmişten günümüze değin coğrafi ve stratejik önemi olan Hadrianopolis'e yazılarında yer vermişlerdir[72].

Antik Çağ ve Orta Çağ'da yakınında yapılmış olan savaşlar nedeniyle sıklıkla anılmış olan Hadrianopolis'in, erken dönem tarihleri hakkında bilgilerimiz oldukça kısıtlıdır. Kuşkusuz bunun nedeni de ancak Roma İmparatorluk Dönemi'nde bir kent statüsüne yükselmiş olmasıdır. Hadrianopolis'e coğrafi olarak yakın erken dönem yerleşimi 1959 yılında tespit edilmiş olan Çardakaltı prehistorik yerleşmesidir[73]. Çardakaltı prehistorik yerleşmesi, Edirne Eski Asker Hastanesi arkasında, Tunca nehri üst sekisinde yer alır[74]. 1959 ve 1960 yıllarında kazısı yapılmış olan yerleşim, kum ocağı olarak kullanıldığı için yapı temellerine ait herhangi bir veri elde edilememiştir. Elde edilen buluntular neticesiyle yerleşim Geç Kalkolitik - Erken Tunç Çağı'na yani M.Ö. 4-3. binyıla tarihlenmektedir[75] (Resim 1). Edirne kent merkezinin 6. km. kuzeyinde yer alan Avarız/Kumocağı yerleşimi de yine aynı döneme tarihlenmektedir[76]. Edirne kent merkezine coğrafi olarak yakın olan başka tarih öncesi yerleşime henüz rastlanılmamıştır. Aka'ların yayılma devri olan M.Ö. 1400-1200 yıllarına gelindiğinde, Myken (Akha)'lerin Trakya'yı da etkiledikleri anlaşılmaktadır[77]. Onu takip eden Hellen kolonizasyonu ve sonrasındaki kentleşme hareketleri, Hadrianopolis yakın çevresini de etkilemiştir. Özellikle deniz ticaretinin yoğun olarak gerçekleştiği M.Ö. 5. ve M.Ö. 4. yüzyıl dönemlerinde Hadrianopolis (Edirne)'nin yakın çevresi de bu ticaretten nasibini almıştır. Edirne'nin kuzeyinde

---

[70] Nikephoros Bryennios, 11. yüzyılda yaşamış olan tarih yazarı Edirne'de 1062 yılında doğmuştur. Bizans İmparatorluğuna yüksek rütbeli yöneticiler yetiştirmiş bir aileden gelmektedir. VII.Mikhael'e karşı karşı tahtı ele geçirmeye çalışmış ama başarılı olamamıştır. İyi bir öğrenim gören Bryennios, Alexios Komnenos'a yüksek rütbelerde hizmet etmiştir ve 1097 yılında İmparatorun kızı ile evlenmiştir.

[71] Nikephoros Bryennios, *Tarihin Özü* (Çev. Bilge Umar), İstanbul, 2008, III,5, III,7, III,10, IV, 14, IV,16, IV,17, IV,18, IV,30.

[72] Hadrianopolis'e yazılarında değinmiş olan Antik Çağ ve Orta Çağ tarihçilerini ayrıntılı incelemek için; Peter Soustal, *Tabula Imperii Byzantini 6 (Thrakien)*, 1991, Viyana, s.161.

[73] Şevket Aziz Kansu, "Edirne'nin Tarihöncesine Ait Araştırmalar", *Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara, 1993, s.13.

[74] Edirne'nin kuzeybatınında kalan yerleşim, kentten yaklaşık 5 km. uzaklıktadır.

[75] Şevket Aziz Kansu, *a.g.m*. s.15-16.

[76] Burçin Erdoğu, " Tarihöncesi Dönemde Edirne", *Edirne, Serhattaki Payitaht*, İstanbul, 1998, s. 16.

[77] Arif Müfid Mansel, "İlkçağda Edirne", *Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara, 1993, s.22.

yer alan Kumocağı yerleşmesinden ele geçen bir amphora, Edirne'nin yakın çevresinin Klasik Dönem'de iskan gördüğünü kanıtlar niteliktedir. 6 Haziran 1963 tarihinde Çukur Çayır kum ocağında bulunmuş olan amphora 67 cm. yüksekliğinde olup 32 cm. karın çapına sahiptir. Ağız kısmında hafif kırıklıklar olan amphoranın kulplarından birinde *Θάσων Θράσων* damgası vardır. Bu damga, amphoranın üretim yeri olan Thasos'u işaret etmektedir (Resim 2). Yazı karakterlerinden dolayı eser M.Ö. 5-4. yüzyıla tarihlendirilmiştir[78]. Tunca nehri kenarında ele geçmiş olan bu buluntu nehir taşımacılığının Enez'den Trakya içlerine kadar devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir[79]. Edirne'de M.Ö. 4. ile M.S. 2. Yüzyıl arasındaki zaman dilimine ait verilerin olmayışı, Hadrianopolis'in de Trakya içlerinde kalan çoğu yerleşimle aynı kaderi paylaşmış olduğunu göstermektedir[80].

Hadrianopolis (Edirne) kuşkusuz İmparator Hadrianus döneminde (M.S. 117-138) ön plana çıkar. Hadrianus döneminde Roma İmparatorluğu en geniş sınırlarına ulaşmıştır. **Pax Romana** olarak kabul edilen bu dönem Roma kentlerindeki imar faaliyetlerinin zirveye çıktığı dönem olarak kabul görür. Asıl adı Publius Aelius Hadrianus olan imparator, Trainus gibi ülke sınırlarını genişletme politikası izlemek yerine hakim olduğu coğrafyada yeni düzenlemeler yapmıştır. Egemenliği altındaki coğrafyayı tanımaya çalışan Hadrianus, Roma imparatorları içinde en çok geziye çıkanıdır. Özellikle doğuya yapmış olduğu iki gezi, Anadolu için büyük bir önem taşır. İmparatorluğun askeri ve ekonomik gücünü yakından tanımayı amaçlayan bu gezilerden ilkini, M.S. 121 ile 125, ikincisini M.S. 128 ile 133 yılları arasında gerçekleştirmiştir. Heykeltıraşları, ressamları, sanatçıları ve mimarları ile yolculuklarını yapmış olan imparator Roma dünyasında[81] ve Anadolu'da pekçok

---

[78] Zafer Taşlıklıoğlu, *Trakya'da Epigrafya Araştırmaları II*, İstanbul, 1971, s. 45-49.
Edirne Müzesi'nde korunan söz konusu eser 58 Envanter numarasıyla kayıtlıdır. Ayrıca, kum ocağından 1973 yılında gelmiş olan cam bir koku şişesi bölgede eski bir yerleşim olabileceğine işaret eder niteliktedir. Söz konusu eser 648 Envanter numarası ile kayıtlıdır.

[79] Nehir taşımacılığının Osmanlı döneminde devam ettiği görülmektedir; Kritovulos, *Kritovulos Tarihi 1451-1462* (Çev. Ari Çokona), İstanbul, 2012, s. 329.

[80] Edirne yakın çevresinde yapılmış olan bazı kazı çalışmalarına M.S. 1-2. Yüzyıl eserlerine rastlanmış olmasına rağmen veriler oldukça yetersizdir. Bu kazı çalışmaları için Bkz.; Edirne Müzesi Arşivi; Hıdırlık Tabya Kazısı, Doyran Lahti Kazısı, Hasanağa Kazısı, Kapıkule Yolu Roma Lahti Kazısı.

[81] Helmut Koester, *History, Culture, and Religions of The Hellenistic Age*, C. 1, Berlin, 1995, s. 306-307.

imar faliyetinde bulunmasının yanı sıra birçok yeni kent de kurmuştur[82]. Anadolu'ya yapmış olduğu gezilerin ilkinde M.S. 123-124 yılları arasında Trakya'ya uğrayan imparator Bessi'lerin başkenti olan Uscudama ya da Odrysia isimli bu Trak köyünün yerine bir kent inşa ettirmiştir[83]. Roma İmparatorluğu'nun en önemli yerleşimlerden biri olan kent, onu kuran imparatorun adına ithafen **Hadrianus'un Kenti** anlamına gelen Hadrianopolis adını almıştır[84]. Sınırlardan çok uzak bir bölgede ve savaşların yaşanmadığı bir dönemde Hadrianus'un Trakya içlerinde bir Castrum (Ordugâh) kurmasının nedeni, belki de bölge halkının tamamıyla hâkimiyet altına alınamamış olmasıdır. Anlaşılacağı üzere Hadrianus'un asıl amacı, Trakları hakimiyet altında tutmaya çalışmak ve yolların güvenliğini sağlamaktır[85]. Bu tarihten itibaren Hadrianopolis şehri askeri, ticari ve zirai konularda büyük gelişmeler kaydetmiştir. Buna rağmen Hadrianus'un bu görkemli şehrinden geriye, küçük parçalar halinde görülen surlar kalmıştır.

Roma İmparatorluğu (Harita 9) ve Bizans İmparatorluğu (Harita 10) Dönemleri'nde önemli yolların kesişme noktası olan Hadrianopolis[86], sürekli olarak savaşlara ve istilalara maruz kalmaktan kurtulamamıştır. İstilaların arttığı M.S. 3. yüzyılda önemli bir ordugah olarak göze çarpar. M.S. 240 yılında tüm Trakya gibi Gotların saldırılarına maruz kalır. Diocletianus'un (M.S. 284-305) başarılı yönetimi ile 3. yüzyıl krizi ortadan kalkar ve Trakya eyaletinin altı vilayetinden birini teşkil eden Haemimontus vilayetinin başşehri olur. Diocletianus'un çekilmesiyle başgösteren iç savaş sırasında da zarar gören Hadrianopolis, M.S. 9 Ağustos 378'de Gotlar ile yapılan savaşta tamamen yağmalanmıştır. Trakya'nın bu durumunu

---

[82] Oğuz Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İstanbul, 2008, s. 255. Ayrıca şehrin daha önceki yapılarının restore edilerek yeniden kullanıldığını düşnen yazarlarda mevcut olmasına rağmen kaynakça vermemişlerdir. Bkz.; Güveloğlu, *a.g.m.*, s. 37.
Edirne'nin İmparator Hadrianus tarafından kurulmamış olduğunu düşünen modern yazarlar da vardır. Özellikle ayrıntılı anlatım için; Bilge Umar, *a.g.e*. s. 141-146. Ayrıca yeterli kanıt olmadığı için bu kuşkuları taşıyan yazarlar da vardır. Bkz.; Mary T. Boatwright, *Hadrian and the Cities of the Roman Empire*, Oxford, 2003, s. 172.

[83] James Player, v.d, *A System of Geography Ancient and Modern*, Edinburgh, 1812, s. 545-546; A.H.M. Jones, *a.g.e*. s.19.

[84] Aziz Nazmi Şakir-Taş, *Adrianopol'den Edirne'ye*, İstanbul,2009, s. 9.

[85] Şahin Yıldırım, "Hadrianopolis Antik Kenti", *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, S. 3, İstanbul, 2007, s. 53.

[86] Konstantin Yosif İreçek, *a.g.e*. s. 44. Aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğunda önemli yol hatlarının kesişme noktası olmaya devam eder; İlker Salih Canıtez, Tülay Canıtez, Nevzat İlhan, " The Bridges of Edirne: Comprehensive Buildings for the Lecture of the City ", *Trakia Journal of Sciences, C. 7.2*, Edirne, 2009, s. 221.

düzeltmeye çalışan ve Gotları kısmen hizmetine alan Theodosius I (M.S. 379-395) M.S. 381 yılının Eylül ayını Hadrianopolis (Edirne)'de geçirmiştir. Hiç durulmayan Trakya toprakları M.S. 6. yüzyılın ortalarında Avarlar tarafından istila edilmiştir. Bölgenin idaresi sürekli olarak Avarlar, Bulgarlar ve Bizans İmparatorluğu arasında değişmiştir. M.S. 11. yüzyıl başlarından itibaren Peçenekler, Bizans İmparatorluğu için büyük tehlike oluşturmuşlardır. M.S. 1050 yılında Trakya topraklarını yağmalamışlar ve Edirne'yi kuşatmışlardır. Edirne kalesini mancınıkla taş atışlarına tutmuşlar fakat zapt edememişlerdir. Edirne, Bizans İmparatorluğu boyunca ülkenin başkentini koruma görevini üstlenmiştir. M.S. 12. ve 13. yüzyıllarda Laskaris Devleti ve Latinlerin çekişmelerine sahne olmuş ve sürekli el değiştirmiştir. M.S. 14. yüzyılın ikinci yarısında 1361/2 yılında Osmanlı Devleti tarafından feth edilmiştir. 1365 yılında Osmanlı Devleti'ne başkent olan Edirne, nüfus yoğunluğu ve imar faliyetleri ile genişleyerek büyük bir ticari merkez konumuna gelmiştir. İstanbul'un fethine kadar yaklaşık bir yüzyıl başkentlik yapmış olan kent, 19. ve 20. yüzyılda defalarca istilaya uğramış olup 25 Kasım 1922 tarihinde TBMM kuvvetlerince teslim alınmış ve bu tarihten itibaren bir sınır şehri konumunda kalmıştır.

III. HADRIANOPOLIS (EDİRNE) KENT SURLARI VE KENT YAPILARI İLE İLGİLİ BİLGİLER

Hadrianopolis (Edirne) kalesi içerisindeki yapılardan günümüze herhangi bir kalıntının ulaşmamış olması, kale içi yapılanması ile ilgili sorularımızı çoğaltmaktadır. Bu durum Kale içi yapılanması hakkında bilgi edinebileceğimiz farklı buluntulara yönlendirmektedir. Yapıların kentdeki konumlarına dair bilgi vermemelerine rağmen, yapının kentte olduğunun kesin kanıtı olarak kabul edilen sikkeler bu konuda ön plana çıkmaktadır. Mimari betimli Hadrianopolis sikkeleri Marcus Aurelius (M.S. 161-180), Septimus Severus (M.S. 193-211), Geta (M.S. 209-211), Caracalla (M.S. 212-217) ve Gordianus III (M.S. 238-244) dönemlerinde görülmektedir. Sikkeler üzerinde surlarla doğrudan bağlantılı olan kale/kent kapıları görülmektedir. Kale kapılarına dair ayrıntılar sunan kent sikkelerinin tamamı Gordianus III, döneminde görülmektedir. Bu sikkelerde Kale kapıları betimlenmiş olup mimari ayrıntılar açısından üç farklı tip şeklinde görülmektedir. Sikkelerin tamamında ön yüzde imparator büstü görülmektedir. Arka yüzlerde ise kapıyı soldan sağa doğru yuvarlak şekilde çevreleyen **ΑΔΡΙΑΝΟΠΟΛΕΙΤΩΝ** etnikonu okunmaktadır. Birinci tip sikkelerde, konik çatılı iki kule, aralarında tek portallı açık bir kapı olup, sur beden duvarları mazgallı olarak betimlenmiştir. Ayrıca kulelerde ikişer adet kemerli pencere görülmektedir. Bu tip kapı betimlemelerinde kuleler penceresiz şekilde de görülmektedir[87] (Resim 3). İkinci tip sikkeler de ise, iki konik çatılı kule arasında tek portallı giriş kapısı gösterilmiş olup, kapı demir parmaklı, yarı açık şekilde veya tamamen kapalı olarak betimlenmiştir. Kapı üzerinde kemerli pencere açıklıkları vardır. Sur beden duvarı mazgallı şekilde betimlenmiştir[88] (Resim 4). Üçüncü tip sikkelerde ise iki konik çatılı kule arasında üç portallı giriş kapısı bulunmaktadır. Sur beden duvarı mazgallı şekilde yapılmıştır[89] (Resim 5). Bu tip sikkelerde ortada yer alan kapı üzerinde Helios büstü de görülmektedir ayrıca kuleler

[87] BMC Thrace, s. 121, 43-44.
[88] Nikola Moushmov, *Ancient Coins of the Balkan Peninsula and the Coins of the Bulgarian Monarchs*, Sofya, 1912, Kat No, 2701.
[89] Nikola Moushmov, *a.g.e.*, Sofya, 1912, 2701v ; Ivan Varbanov, *Greek Imperial Coins, C. III*, Burgaz, 2007, 3756.

çatısızdır[90] (Resim 6). Sikkeler üzerinde yer alan diğer kent yapıları ise tapınaklardır. Jüpiter, Diana, Minerva, Ceres, Apollon ve Fortuna tapınakları kentde yer alan tapınaklardır. Marcus Aurelius (M.S. 161-180) döneminden başlayarak sikkelerde gördüğümüz bu tapınaklar Gordianus III (M.S. 238-244) dönemine kadar devam etmektedir[91] (Resim 7). Sikkelerde gördüğüz bir diğer yapı da Nympheum'dur. Septimus Severus (M.S. 193-211) dönemine tarihlenen sikke üzerinde yer alan bu yapı ilk yayınlarda Tiyatro olarak açıklanmış[92] olmasına rağmen daha sonraki yayınlarda Nympheum yapısı olarak ele alınmıştır[93]. Roma İmparatorluk döneminin görkemini yansıtan bu eser düz bir podyum üzerinde üç katlı olarak tasvir edilmiştir. Alt katta Nympheum merkezinde uzanmış, elinde yaba tutan nehir tanrısı betimlenmiştir. Nehir tanrısının üzerine yaslandığı kaptan su akmaktadır. Tanrının her iki tarafında sütunlar arasında birer heykel görülmektedir. İkinci katta sütunlar arasına yerleştirilmiş olan heykeller ile bir kompozisyon yapılmıştır. Üçüncü katta ise merkezde yarım daire şeklinde bir niş yapılmış olup ikinci katı tekrar eder şekilde sütunlar arasına heykeller yerleştirilmiştir. Çeşme yapısının her iki yanında atlı heykeller görülmektedir. Bu heykeller olasılıkla çeşmenin ana yapısı önündedir. Çeşmede kullanılan sütunların tamamı volütlü olarak betimlenmiş olmasına karşın atlı heykellerin üzerinde yükseldikleri sutunlar volütsüz olarak yapılmıştır (Resim 8).

[90] http://citygate.ancients.info/gates3.htm; 01.02.2016.

[91] Hadrianopolis Surları'nı içeren çalışmada, kentte yer alan diğer yapılardan detaylı olarak bahsetmek konumuzu genişleteceği için bu bölümde kısa olarak anlatılmıştır. Detaylı çalışmalar için Bkz.; Nikola Moushmov, *a.g.e.*, Sofya, 1912; Ivan Varbanov, *a.g.e.*, Burgaz, 2007; Martin Jessop Price – Bluma L. Trell, *Coins and Their Cities: Architecture on the Ancient Coins of Greece, Rome and Palestine*, Londra, 1977; Y. Jurukova, *The Coinage of the Towns in Moesia Inferior and Thrace, 2nd-3rd centuries AD: Hadrianopolis*, Sofya, 1987.

[92] Thomas Leverton Donaldson, *Architectura Numismatica*, Londra, 1859, s. 288.

[93] Ayşe F. Erol, "Bir Hadrianopolis Sikkesi Üzerine İkonografik Gözlem", *Arkeoloji ve Sanat Dergisi* S. 122, İstanbul, 2006, s. 125-131.

IV. HADRIANOPOLIS (EDİRNE) KENTİ ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİ SURLARI

Osmanlı Devleti tarafından 1361 yılında feth edilen Edirne[94], büyük bir kuşatmanın ardından savaşılmadan alınmıştır[95]. Edirne'nin fetih döneminde sadece kaleden ibaret bir yerleşim yeri olduğu genel kabul görmektedir. Fethedildiği dönemde Edirne'de 10 mahalle, 8 kilise, 1 saray, Romalılardan kalma bir su kemeri ve harap şekilde bir tiyatro bulunmaktaydı[96]. Bunlar haricinde varlığı epigrafik ve nümizmatik verilerle tespit edilen herhangi bir yapı bilinmemektedir. Roma İmparatorluk Dönemi'nden bugüne kadar gelebilmiş olan en önemli kalıntı ise M.S. 123/4 yıllarında yapılmış olan kale surlarıdır. 2. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar çeşitli onarımlarla korunan Hadrianopolis (Edirne) Kalesi surları, taşlarından resmi yapılar inşaa edilmesi için Vali Hurşit Paşa tarafından 1866-1870 yılları arasında yıktırılmıştır. Bu yıkım ve bakımsızlık süreci savaşlar nedeniyle yoğunlaşmış ve kale taşları yeni yapıların inşaasında kullanılmaya devam etmiş ve taşların satışları yapılmıştır[97]. Mülkiyetinin belirsizliği nedeniyle Belediye ve halk tarafından devam ettirilen sur yıkımları 1910-11 yıllarında durdurulmaya ve kalan kısımları korunmaya çalışılmış[98] ancak başarı sağlanamamıştır. Bu yıkım sürecinden Makedonya Kulesi (Saat Kulesi) ve şehrin farklı yerlerindeki küçük sur parçaları günümüze ulaşabilmiştir. Hadrianopolis (Edirne) Kalesi sur hattı üzerinde ve kale içindeki tahribat ve yapılaşma 2007 yılına kadar devam etmiştir. Sur hattı muhtemel geçiş güzergâhının 1. Derece, kaleiçi bölgesi 3. Derece Arkeolojik Sit Alanı ilan edilmesi[99] ile birlikte bu yapılaşma kısmen durdurulmuştur (Plan 1).

---

[94] Halil İnalcık, "Edirne'nin Fethi (1361)", *Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara, 1993, s. 137.vd.

[95] Âşık Mehmet, *Menâzırü'l-Avâlim* (Çev. Mahmut Ak), Ankara, 2007, s. 1106.

[96] Hayat Ansiklopedisi C. 3 , "Edirne", İstanbul, 1932, s. 1208; Edirne Valiliği, *Tarihi Fotoğraflarla Edirne*, İstanbul, 2015, s. 153.

[97] Oral Onur, XVI. Yüzyıldan XX. Yüzyıla Belgelerle Edirne, İstanbul, 2006, s. 91-97; 1909 yılında Edirne Bulgar Okulu'nun kuruluşunda yakın çevrede yer alan Kafeskapı burcu yıkılarak taşları okul inşaatında kullanılmıştır.

[98] BOA, 3494.262003.1, 3494.262003.2, 2748.77.1, 2748.77.2; Söz konusu yazışmalar 10059 m² olan sur duvarlarının belediye tarafından satılması ve halk tarafından gasp edilmesi sonucu 354 m² kaldığı ve kalan kısmının korunması gerektiği şeklindedir.

[99] Edirne Koruma Bölge Kurulu'nun 31.05.2007 tarih ve 1469 sayılı kararları doğrultusunda bugünkü kaleiçi bölgesinde 1. Derece Arkeolojik Sit sınırı ve 3. Derece Arkeolojik Sit sınırı çizilmiştir.

IV. A. Hadrianopolis (Edirne) Surları ve Günümüze Ulaşabilen Sur Kalıntıları

Roma İmparatorluğu'nun en geniş sınırlara ulaştığı II. yüzyılda kurulan önemli kentlerinden biri olan Hadrianopolis'i (Edirne) genel hatlarıyla şu şekilde tarif etmek mümkündür: Her köşesinde yuvarlak birer kule bulunan ve kuleler arasında burçların sıralandığı bir sur duvarıyla dörtgen olarak çevrilidir. 9 kapısı olan kent toplam 360000 m²[100] yüz ölçümünde olup hippodamik (ızgara)[101] bir plana sahiptir. Geçirmiş olduğu büyük savaşların yıkımı, şehri oluşturan yapıların taşlarının farklı amaçlar için kullanılması ve yakınında bulunan nehirlerin neden olduğu sedimantasyondan dolayı günümüze Makedonya (Saat) Kulesi ve şehrin farklı yerlerinde küçük parçalar halinde sur kalıntıları ulaşabilmiştir. 1361 yılında Osmanlı Devleti tarafından feth edilen şehrin o güne kadar ve sonraki dönemde, plan bakımından geniş kapsamlı değişiklik geçirmediği genel kabul gördüğünden, şehrin Roma İmparatorluk Dönemi planını çizmek için seyyahlar ve kent tarihçilerinden faydalanmak isabetli bir karar olacaktır. Bu kaynakların başında Hekim Beşir Çelebi gelmektedir[102]. 1451 yılından sonra kaleme aldığı düşünülen, Risâle-i Beşir Çelebi Menâkıb-ı Medine-i Edrene adlı eserinde kısa da olsa Edine Kalesi hakkında bilgiler vermektedir. Beşir Çelebi, kale hakında şunları kaydeder:

" *Bu Edrene kal'asını Edrin Bin Erhâm bin Arslan adlu bir âdem binâ itmiştir. Tûfân-ı Nûh'dan dörtyüz yıl önce bîna olunmuştur. Edrenus (Hadrianus) bu kal'ayı binâ yaptıracak oldı; bir veziri var idi, adına Eraklus-ı Hakîm (Bilge Heraclius) dirlerdi. Olgun ve cömert idi. Bilge hakim şöyle dedi; "Ey dönemin hükümdarı. Bu üç sudan Tunca suyı içmek makbûldür. Kal'ayı bu su üzerine binâ idelüm" dedi. Bunun üzerine Melik Edrenus vezirin önerisiyle bu hisarı yaptı. Görünüşünü dört köşe yaptı ve her yanında ikişer burç eyledi ve her köşesinde*

[100] Mehmet Rıfat Osman, *Edirne Rehnüması* (Çev. Ratip Kazancıgil), İstanbul, 2013, s. 26.
[101] Hippodamik (Izgara) plan, birbirine paralel ve dik sokaklar arasında kalan kare ya da dikdörtgen yapı adalarından oluşan düzenli kent planı. Düz ve paralel uzanan yolların dik açı ile kesişmesi sonucu yerleşme alanı ızgara görünümü aldığı için ızgara planı adı ile tanınmıştır. M.Ö. 5. yüzyılda Miletos'lu mimar Hippodamos bu plan düzenini geliştirip yaygınlaştırmıştır.
[102] Karamanlı olan Hekim Beşir Çelebi'nin doğum tarihi tam olarak bilinmemekle beraber Fatih Sultan Mehmet'in sohbet arkadaşı olduğu kabul edilir.

yuvarlak birer burç kodılar. Evvela günün doğduğu tarafa bir büyük burc kodılar. Hikmet üzerine güneş onun karşısına rastlasa doğmasından nevrûzı ondan bilürlerdi. …burç arasında on beşer kale duvarı vardı. On beş derece sayıp sekiz yerden kapu kodılar ve içerisine dört büyük kilise yaptılar.[103]"

Beşir Çelebi'nin anlattıkları kalenin genel planını görmemizi sağlasa da vermiş olduğu bilgiler ayrıntı içermemektedir. 17. yüzyıla kadar Edirne'ye uğramış olan tarihçi ve seyyahlar kent hakkında genel bilgiler sunmalarına karşın kale ve surlar hakkında kısa cümleler kurmuşlardır[104]. Edirne kalesi hakkında en geniş bilgileri 17. yüzyılda yazılmış olan kaynaklardan elde etmekteyiz. Elbette kaynaklar arasından Edirne Kalesi hakkında ayrıntılı bilgiler verenleri seçmek gerekmektedir. Bu kaynakların başında Edirne tarihçisi olan Hibri Abdurrahman Efendi (1604-1659) gelmektedir[105]. Hibri Abdurrahman Efendi 1636 yılında, Enîs-ül Müsâmirîn adlı eserini yazmıştır. Bu eserde Hibri Abdurrahman Efendi, şehrin fethinden başlayıp kendi yaşadığı döneme kadar olan bölümlerini aktarmış ve Edirne'yi ayrıntılı olarak tanımamıza olanak sağlamıştır. Tabiki bunları bize aktarırken genel tarih kitaplarından, tezkerelerden, sözüne güvenilir kişilerin aktarımlarından ve kendi şait olduğu olaylardan faydalanmıştır. Oldukça kapsamlı olan bu eser Edirne kalesi

---

[103] Aydın Oy, "Risâle-i Beşir Çelebi Menâkıb-ı Edrene", *Edirne: Serhattaki Payitaht (Haz. Emin Nedret İşli – M.Sabri Koz)*, İstanbul, 1998, s.80-81.

[104] Hans Dernschwam(1553), "*…19 Ağustosta Edirne'ye geldik. Yol boyunca kaldırım döşeli eski Roma yolları ve bir ve ya iki gözlü küçük köprüler gördük…şehre uzanan yolun Meriçle kesiştiği yerde bir taş köprü var. Yapılış tarzına bakılırsa Romalılardan kalma…ilk önce şehrin yan tarafından ilerledik. Surların kenarında düz yerler var. Yüksek bir sur, önünde hendek ve ya başka türlü bir tahkimat yok. Ancak tuğladan örülmüş kuleler var. Böyle iki tanesini gördük. Surun dibinde ilerlerken duvarın yarısına gelen kısmında, fırınlanmış tuğlalarla uzunlamasına yasılmış Yunanca bir yazı gözümüze ilişti. Okuduk. Harfler oldukça iri..";* Ogier Chiselin de Busbecq (1555), "…*sonra o muhteşem Mustafa Köprüsü'nü geçerek Adrianople yahut Türklerin dedikleri gibi Edirne'ye vardık. Bu şehre Hadrian adını almadan evvel, Oresta denilirdi. kent, Maritza ve ya Hebrus nehri ile Tunca ve Arda nehirlerinin birleştiği yerde bulunmaktadır. Nehirler bu noktadan sonra yataklarını Ege Denizine doğru kıvırıyorlar. Edirne şehrinin eski surlar içinde bulunan parçası çok büyük değildir. Fakat, geniş varoşları vardır.";* Philippe du Fresne-Canaye (1573), "…k*entte birkaç kule, duvar ve Antikçağ'dan kalma kilise kalıntısı var*."; Bkz.; Fresne-Canaye Seyahatnamesi (Çev:Teoman Tunçdoğan), İstanbul, 2009, s. 46; Reinhold Lubenau (1575), "*…kentin sağ bölümü fazla büyük değildir; etrafı daire biçiminde bir surla çevrili olmakla beraber, bu da yer yer zarar görmüş durumdadır…",* Bkz.; Reinhold Lubenau, *Osmanlı Ülkesinde 1587-1589* (Çev. Türkis Noyan), C. 1, 2012, s. 152.

[105] Tam adı Hibri Abdurrahman bin Hasan El-Müderris-ül Edirnevi'dir. Mayıs 1604 yılında Edirne'de dünyaya gelmiştir. Edirne'de başlayıp İstanbulda devam eden eğitiminden sonra 1636/7 yılında Edirne'ye müderris olarak atanmıştır. Edirne'de farklı medreselerde eğiticilik yapmış 1659 yılında Edirne Dârülhadisi müderrislerindeyken vefat etmiş ve Yıldırımda yer alan aile mezarlığına defn edilmiştir.

fethini, camileri, imaretleri, medreseleri, hanları, çarşı ve pazarları, hamamları, köprüleri, çeşmeleri ve şehri çevreleyen kasabaları içine almaktadır. Bunun yanı sıra Edirne şehri kadılarından, Edirne'de yetişmiş olan şairlerden ve Edirne üzerine yazılmış olan şiirlerden de bahsetmektedir. Edirne Ansiklopedisi değerini taşıyan bu eseri ayrıntılı incelemek konumuzdan uzaklaşmaya neden olacağı için Hibri Abdurrahman Efendi'nin Edirne Kalesi hakkında yazmış olduklarına yönelmek gerekir. Edirne'nin fethine kadar bölgede fetih edilen diğer yerlere de değinen Hibri Efendi, Edirne Kalesi Tekfuru'nun nehirlerin taşkınlığından yararlanarak Enez'e kaçmasının ardından şehrin teslim olduğundan bahseder. Okumuş olduğu tarih kitaplarından aynı şekilde aktarım yaparak şehrin sadece kaleden ibaret olduğunu ve kale dışında yerleşim olmadığını yinelemektedir. Ardından, Edirne'nin Kalesi'ni resmetmeye başlar:

"*Bu şehrin hisarı, Tunca nehrine yakın yerde dört köşe olarak yapılmıştır. Her köşesinde birer yuvarlak kulesi vardır ki biri üç şerefeli cami yanındaki büyük kuledir. Bizanslılar döneminde beylerin sarayı olduğu söylenir. Biri Yelliburgaz adlı yerde olan köşedir ki, bu kule eskiden hapishane olarak kullanılır, vezirlerden ve ileri gelenlerden tutuklanması gerekenler burada haps olunurmuş. Biri de, Germekapı denilen yerdeki kuledir ki, hisar köşesinden kırk elli adım uzakta olup Tunca nehrinin kenarında hisarın su kulesi olarak yapılmıştır. Bu iki kule arasına bir germe duvar çekilip, duvara bir de kapı açılmıştır. Bu yüzden buna germe kapı denilmiştir. Aşağıda adı geçecek olan Uğrun kapı bu kapının yakınındadır.* Biri de *halan zindan olan kuledir. Bunların dışında, hisarın her duvarında on ikişer kulesi vardır. Bu hisarın dokuz kapısı vardır ki, birine üç şerefeli yakınındaki büyük kuleye yakın olduğu için kule kapısı derler. Ali Paşa Çarşısı'nın önünde olan ketenciler çarşısına açılır. Şehrin cephaneliği hisar içinde bu kapı yanındadır. Birisi de Tophane yakınında olduğu için Topkapısı derler ki ağaç pazarına açılır. Bu kapı eskiden kalmış olmayıp hayırlar babası Murat Han döneminde yapılmıştır.* Bunun *nedeni, iç tarafında yaptırdıkları Alaca Hamam adıyla bilinen hamam olmalıdır. Bu kentin tophanesi hisar içinde, bu kapının yakınında bulunmaktadır. Biri de Kafes kapısıdır ki, Mihal köprüsü semtine açılır. Bu adın verilmesi, eski dönemde kafes denilen kadınlar hapishanesinin bu kapının yakınında olmasındandır. Biri de*

kaçaciler, öbür adıyla kazancılar çarşısı kapısıdır ki, bu adı almasının nedeni dış kısmında keçeciler çarşısı ve iç kısmında kazancılar çarşısı olmasıdır. Biri de, yukarıda adı geçmiş olup germe kapı yakınına açılan uğrun kapısıdır. Böyle adlandırılmış olmasının nedeni, çok küçük olup saklı bir yerde bulunmasıdır. Biri de Manyas Kapısı'dır ki, da'rül-hadis camii yanına açılır. Bu adı almasının nedeni bilinmemektedir. Biri de tavuk kapısıdır ki, tahta kale adıyla bilinen İstanbul'un bir çarşısı vardır ki, bunun da taht-el-kal'esi bu kapının dış kısmındadır. Biri de İğneciler kapısıdır. Bitpazarı denen yerin yakınına açılır. Eskiden bu kapıya istanbul kapısı da derlermiş. Biri de orta kapıdır ki, Ali Paşa Çarşısı'nın ortasına açılır."[106]

Hibri Abdurrahman Efendi'nin kale hakkında vermiş olduğu bu bilgiler sur hattını, kule ve kapıların nerelerde yer aldığını belirlememiz açısından oldukça önemlidir (Plan 2). Ancak Hibri Efendi kale sınırlarını ve planını çizmek için bize veriler sunmasına rağmen kalenin içi hakkında (birkaç anektod hariç) hiçbir ayrıntı aktarmamıştır[107]. Kuşkusuz bu durumun nedeni kaleiçi bölgesindeki Roma ve Bizans İmparatorluğu Dönemi yapılarının, onun yaşadığı döneme ulaşamamış olmasıdır.

Yaşadığı dönemde şahit olduğu olaylar ile beraber Hibri Abdurrahman Efendi'den almış olduğu bilgilerin ışığında Edirne hakkında bizi aydınlatan büyük coğrafyacı ve tarihçi Kâtip Çelebi'dir[108]. Cihannüma, adlı eserinde önemli merkezlerden biri olan Edirne'ye de geniş yer ayırmıştır. Bir coğrafyacı gözü ile aktardığı Edirne'nin tarihini de kaleme almayı unutmamıştır. 1645-50 yılları arasında yazılmış olan eserde Edirne kalesinden şu şekilde bahsetmektedir[109].

"*…tunca kenarında dört köşe bir hisarı vardır. Her köşesine bir yuvarlak kule bina olunmuştur. Kulelerden biri Üç Şerefeli önündedir. Biri Yelli Burgaz nam mahalde vaki olup evvelce hapishane idi. Biri de Germe Kapı nam mahalde kırk elli adım hisardan uzakta, Tunca nehri kenarında olup arası duvardır. Burada Germe*

[106] Hibri Abdurrahman Efendi, *Enîs-ül Müsâmîrin* (Çev. Ratip Kazancıgil), Edirne, 1996, s. 15-16.
[107] Kale içinde yer alan Kilise Cami'yi anlattığı bölümde daha önce bu caminin yapıldığı alanda bir kilise bulunduğunu ve bu kilisenin yeni saray yapıldığında yıkılarak mermerlerinin yeni sarayda kullanıldığını belirtmektedir.
[108] Kâtip Çelebi ya da Hacı Halife olarak bilinen Türk bilim adamı Şubat 1609 yılında İstanbul'da doğmuş, 1657 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Kısa ömrüne Tarih, Coğrafya, Bibliyografya ve Biyografya alanlarında pekçok çalışma sığdırmıştır.
[109] Cihannüma adlı eser İbrahim Müteferrika tarafından genişletilerek 1732 yılında basılmıştır.

Kapı denilen bir kapı vardır, bu kule su kulesidir. Biri de hala Zindan olarak kullanılan kuledir. Bunlardan başka her duvarda oniki (12) burç yapılmıştır. Hisarın dokuz kapısı vardır: 1. Biri Üç Şerefeli önüne düşen kule yanında olduğundan buna Kule Kapısı derler, Ali Paşa çarşısının kapısı önünde ketencilere açılır. Hisar evi bu kapı yakınındadır. 2. Biri Topkapısıdır, ağaç pazarına açılır. Bu kapı Gazi Sultan II. Murad asrında ihdas olunmuştur. Tophane bunun yanındadır. 3. Bir zamanlar kadın hapishanesi olan Kafes Kapısı'dır. Mihal Köprüsü semtine açılır. 4. Keçeciler Kapısı'dır. Kazancılar Kapısı da derler. 5. Biri de Germe Kapı'ya yakın gizli bir yerdedir, küçük bir kapı olup Uğrun Kapı derler. 6. Manyas Kapısı, Dar'ül-Hadîs camii önüne açılır. 7. Tavuk Kapısı'dır. Tahtakale semtine açılır. Edirne'nin semiz tavuğu ekser o tarafta satılır. 8. Biri de İğneciler Kapısı'dır. Bitpazarı'na açılır, vaktile İstanbul Kapısı idi. 9. Orta Kapı, Ali Paşa Çarşısı'nın ortasına açılır."[110]

Kâtip Çelebi, Edirne kalesi hakkında vermiş olduğu bilgilerde Hibri Abdurrahman Efendi'den tekrara gitmiş, herhangi bir ilave yapmamıştır. Edirne Kalesi'nin ayrıntılı tanımlarından biri ise ünlü seyyah Evliya Çelebi'ye aittir[111]. 1651[112] yılında Edirne'ye gelmiş olan seyyah, tüm yönleriyle 17. Yüzyıl Edirne'sini aktarmaya çalışmıştır. Şehrin kuruluşundan itibaren Edirne'yi anlatmaya başlayan Evliya Çelebi, Edirne Kalesi'ne de büyük bir bölüm ayırmıştır.

"*...beş fersah genişlikte alanı olan büyük şehrin ta ortasında İdrivne kral yapısı dörtgen şekilden batıya doğru uzunlamasına Şeddadi yapı gibi bir taş yapı, sanki usta Ferhad işidir. Duvarları öyle sanatlıdır ki bir sıra kırmızı renkli tuğla ve bir sıra yontulmuş taş ile yapılmış sağlam ve dayanıklı kaledir. Duvarının temeli yer*

---

[110] Hamit Sadi Selen, "Yazma Cihannümâ'ya Göre Edirne Şehri", *Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara, 1993, s. 304-5.

[111] Aslen Kütahya'lı olup fetihten sonra İstanbul'a yerleşmiş bir aileye mensup olan Evliya Çelebi, 25 Mart 1611 yılında İstanbulda doğmuştur. Medreseden sonra öğrenimine Enderun'da devam etmiştir. 19 Ağustos 1630 yılında seyahatlerine başlamıştır. 70 yaşına kadar gezilerini sürdürmüş olan seyyah 1682 yılından sonra Mısır'da vefat etmiştir. Seyahatlerinde gördüklerini anlattığı Seyahatname adlı eseri Türk Kültür Tarihi, gezi edebiyatı, kent tarihi, coğrafya gibi alanlarda aydınlatıcı pekçok bilgi sunmaktadır.

[112] Kaynaklarda verilen farklı tarihler Evliya Çelebi'nin Edirne'ye birkaç kez gelmiş olabileceğini düşündürür.
Mehmet Karakuyu - Faruk Sarıusta, "Evliya Çelebi'ye göre 17. Yüzyılda Edirne'nin Şehir Coğrafyası ve Kültürel Hayat*" Marmara Coğrafya Dergisi*, S. 24, 2011, s. 124/5. Zikrettiğimiz yayında Özet kısmında Çelebi'nin Edirne'ye gelişi 1653 yılı olarak verilmiş iken Giriş kısmında 1663 yılı olarak verilmiştir. Akrabası ve hizmetinde bulunduğu Melek Ahmet Paşa ile birlikte 1650/51 yıllarında Edirne'ye gelmiş olması muhtemeldir.

altında 12 arşın derinliktedir. Surunun boyu tam kırk melik arşınıdır. Bütün çevresinde küçük ve büyük 160 adet Kaf Dağı kulesi gibi sağlam burçlardır.

Ama bu kale dört köşe olarak yapıldığından her köşesinde birer sağlam ve dayanıklı duvarlı kuleler vardır. Evvelâ Ağaçpazarı köşesinde kuzey tarafa bakan Kaplı Kule; içinde cebehane olmak ile en tepesi tahta ile kapalı olduğundan Kaplı Kule derler.

Ondan güney yönüne Meriç Nehri kenarında Manyas Kulesi, kahkaha burcu gibi sağlam hisardır.

Bir köşesinde Zindan Kulesi vardır ki yine Meriç Nehri kıyısına, kıble tarafına bakar borçlu burcudur ki bütün borçlu, katil ve ortadan kaldırılması gereken yol kesiciler bu Zindan Kulesi'nde hapsedilmişlerdir. "Nuh Tufanı'ndan önceden kalan eski kule budur", diye kule üzerinde Latince olarak İdrivne Kral bu kulenin tarihini yazıp tamir etmiştir.

Dördüncü köşesinde doğu tarafına bakar Üçşerefeli yakınında Ekmekçiler köşesinde Makedone Kulesi, bu hepsinden sağlam ve yüksek kuledir.

Bu dört köşede olan büyük kulelerden başka küçük ve büyük dört köşe yapı güzel kulelerdir. Bütün çevresi 12.000 adet beden dişleridir. Ve her bedende birer mazgal deliği vardır. Eski zamanda fırdolayı çevresinde hendeği var imiş. Hâlâ yapı kalıntıları görülmektedir. Hattâ Manyas Kulesi'nden ta Zindan Kulesi'ne varıncaya kadar Tabahane taraflarında Arda, Tunca ve Meriç nehirleri hendek içinden akarmış, ama hâlâ Osmanlılar elinde iç il olduğundan tehlike ve korkudan uzak olup göz yumula yumula derin hendeklerine çöp, toz ve toprak doldurularak hendeği kaybolmuştur. Üzerine dükkânlar, han ve imaretler yapılarak kalenin iki tarafı yapılardan görünmez olmuştur. Ancak Zindan Kapısı tarafı ve Ağaçpazarı semtinde iki taraf kale duvarları görünmektedir, ama biraz tamir isteyen harap eski bir kaledir.

Surunun çevresinde toplam altı adet kapı vardır.

Evvelâ doğu tarafına Balıkpazarı Kapısı.

İkincisi yine doğu tarafına İğneciler Kapısı.

Üçüncüsü Zindan Kapısı.

Dördüncüsü Manyas Kapısı, bu iki kapı güney tarafa Meriç kenarına açıktır ki Meriç Nehri'nden su alınır.

Beşinci kapı Mihal Kapısı kuzey (batı) tarafa açıktır. Altıncısı kuzeye açılan Topkapısı'dır. Bu kalabalık kapıları hepsi ikişer kat demir kapılardır, ama kale fırdolayı bir kat sağlam hisardır, diğer kaleler gibi ikişer üçer kat değildir.

Ama bu kapılardan başka daha sonra kalenin nice duvarlarını delip nice uğrun (gizli) kapılar yapmışlar. Meselâ biri Ali Paşa Çarşısı içine Uğrun Kapı'dır.

Edirne Kalesi fırdolayı tam 6.000 adımdır. Selânik kadar büyük kale değildir. Bu büyüklükte olan kale içinde toplam 14 mahalle vardır. Güleşciler Tekkesi yakınında üç adet müslüman mahallesi vardır. Ve bir müslüman mahallesi Topkapısı iç yüzündedir. Gerisi on mahalledir.

Kale içi Rum kefereleri ve Bekrî meyhaneleri ile süslenmiş bir kaledir. Tâ fetih sırasında böyle sulh anlaşması olmuştur.

... Kale içinde tamamen sadranç nakşı döşenmiş 360 adet anayollar vardır ki bütün anayolları baştanbaşa büyük taşlar ile eski tarz kaldırım döşelidir.[113]"

Evliya Çelebi'nin aktardıkları Edirne kalesi sınırlarını belirlemek için yeterli (Plan 3) olmasına karşın kale içindeki yapılar hakkında verdiği bilgiler - birbirini dik kesen sokaklar hariç–yeterli değildir. Edirne şehrinin topografyasını vermiş olması kalenin yer aldığı alanın çevresini betimlememize yardımcı olmaktadır. Gördüklerini birebir aktarmış olduğunu hissettiren cümleleri, kale duvarlarını hafızada canlandırmayı sağladığı gibi, onun döneminde kale surlarının neredeyse tamamının ayakta olduğunu gösteren bir kanıttır. Duvarların boyu ve örgü biçimini vermiş olmasından Bizans ya da Osmanlı Dönemi onarımlarını tarif ettiği anlaşılır[114]. Evliya

[113] Evliya Çelebi Seyahatnamesi, (Haz. Seyit Ali Kahraman – Yücel Dağlı), C. 3, Kitap 2, İstanbul, 2006, s. 553/4/5; çeviride kalenin batı kapısı ve kuzey kapısından bahsedilmemiştir. Bu kapıların anlatıldığı satırlar; Tevfik Temelkuran – Necati Aktaş, *Evliya Çelebi Seyahatname, Tam Metin*, İstanbul, 1986, C. 3, s. 364.

[114] Duvar yüksekliği konusunda çevirilerde farklı ibareler kullanılmış olup 5.40 m. ile 7.20 m. arasında değişen yükseklik ölçüleri verilmiştir.

Çelebi kale duvarının kalınlığı hakkında bilgi vermemektedir[115]. Çelebi döneminde dolmuş olmasına karşın kale çevresinde bir hendeğin varlığından söz eder ki bu Bizans kaynaklarından da bilinmektedir[116]. Evliya Çelebi kale kapılarını anlatırken bir yanlışlık yaparak Tunca nehrine açılan Manyas Kapısı'nın Meriç nehrine açıldığını ve bu kapı vasıtasıyla nehirden su alındığını belirtir. Edirne Kalesi'nin çevresini tamamen dolaştığı da vermiş olduğu 6.000 adımlık uzunluktan anlaşılmaktadır[117].

Edirne Kalesi hakkında ayrıntılı bilgilerin sunulduğu bir diğer kaynak Örfi Mahmud Ağa (1704-1778?) tarafından kaleme alınan Berây-ı Şehr-i Edirne, adlı eserdir[118]. Daha önceden yazılmış olan kaynaklardaki bilgileri tekrarlayan Örfi, Edirne Kalesi'nden şu şekilde bahsetmektedir:

" *Bu şehrin hisarı Tunca'ya yakın olup dört köşelidir. Her köşesinde birer yuvarlak kule, kuleler arasında oniki adet küçük kuleler vardır. Bu yuvarlak kulelerden biri Üç Şerefeli Cami yakınındadır. Diğeri Yelliburgazdadır ki burası eskiden hapishane imiş. Ve bir diğeri Germe Kapı dedikleri mahaldedir ki 40-50 adım kadar Tunca'ya yakındır. Bu hisarın su kulesidir. Kalenin duvarına bağlı bir kule daha vardır ki bu iki kule arasına bir duvar çekilmiş ve arasına Uğrun Kapı konulmuştur. Bir diğeri halan daha Zindan olan kuledir. Bu kalenin dokuz kapısı vardır. Biri Üç Şerefeli yakınında Kule Kapısı derler, Alipaşa pazarının berisinde Ketenciler pazarına olan kapıdır ve Cephane bu kapı yakınındadır. Öbürü Tophane yakınında olmakla Topkapısı derler, Ağaçpazarı'na açılır. Bu kapı eski olmayıp Ebu'l Hayrat II. Murad Han zamanında yapılmıştır. Öbürü Kafes Kapısı'dır Mihal Bey'in köprüsü tarafına açılır. Kafes olarak tabir edilen kadın hapishanesi burda olduğu için bu adla anımıştır. Bir diğer kapı Keçeciler yani Fırıncılar kapısıdır. Sebebi kale dışında eskiden fırıncıların olması imiş. Biri germe kapısıdır. Bir diğeri*

[115] Mehmet Karakuyu - Faruk Sarıusta, *a.g.m.*, s. 129; söz konusu makalede Evliya Çelebi'ye dayandırılarak duvar kalınlığı verilmesine karşın kaynak gösterilen yayında bu konuda bilgi yer almamaktadır.

[116] Akdes Nimat Kurat, *Peçenek Tarihi*, İstanbul, 1937, s. 144; Georgios Kedrenos (Cedrenus)'a atıf yaparak; Peçeneklerin, Edirne kalesine sıkışmış olan Bizans ordusunu yenmek için kale surlarını taşa tuttuklarını ve hendekleri ağaç dallarıyla doldurduklarını aktarmaktadır.

[117] Evliya Çelebi'den yaklaşık 22 yıl sonra Edirne'yi ziyaret etmiş olan Chevalierd'arvieux (1673), Edirne Kalesi hakkında şu bilgileri kaydetmiştir: "…*Edirne'de eski Adrianopolis'ten yalnız bir kısım sur harabeleri ve hala hapishane olarak kullanılan birkaç kule kalmıştır*…".

[118] 1704 – 1771/7 yıllarında yaşamış Edirne'li Şair ve Tarihçi.

Uğrun kapısıdır. Öbürüne Manyas Kapısı derler ki, Dar'ül Hadis yakınındadır. Bir diğeri Balık Pazarı Kapısı'dır, buna eskiden İstanbul Kapısı derlermiş. Ve bir diğeri Orta Kapı, Alipaşa pazarı ortasına açılır. …bu çarşının bir tarafı Kule Kapısı'nda bir tarafı Balıkpazarı Kapısı'ndadır.[119] "

Örfi Mahmut Ağa'nın Edirne Kalesi hakkında vermiş olduğu bilgiler diğer kaynakları tekrarlar nitelikte olmasına karşın, Kafes Kapısı yakınında yer alan kadınlar hapishanesi ile ilgili bilgisi kayda değerdir. Nitekim kalenin resmedildiği gravürler için bir ipucu oluştur[120].

19. yüzyılın ilk yarısı ile birlikte Edirne Kalesi hakkında çizilmiş olan gravürler görülmeye başlar[121]. 1829/30 yılları arasında gerçekleşen Osmanlı-Rus savaşı esnasında[122] Ruslar bir yıl boyunca Edirne'yi hâkimiyet altına almışlardır. Bu dönemde Edirne'ye gelmiş olan C. Sayger ve A. Desernod'un, Nicolas I (1825-1855) için hazırladıkları eserlerinde[123] Edirne yapıları hakkında pekçok çizim bulunmaktadır. Konumuzdan uzaklaşmamak adına sadece Edirne Kalesi, Roma ve Bizans Dönemi eseri olması muhtemel çizimler üzerinde durmak yararlı olacaktır. Sayger ve Desernod'un çizimleri arasında bizim için en önemlisi kale kapılarından birini resmettikleri gravürdür (Resim 9). Gravürde yuvarlak bir kule görülmektedir. Kulenin su basmanı büyük taşlarla yapılmış daha sonra ise almaşık bir düzene çevirilerek daha küçük taşlar arasına tuğla kesitler yerleştirilmiştir. Kulenin çatısı yıkık olduğu için üst örtü hakkında bilgi vermez. Seyirdim yolundan kuleye girişi sağlayan kapı ise kemerli şekildedir. Surun giriş kapısı da kemerli olarak yapılmış, daha büyük bir kemer ile oluşturulan niş içine yerleştirilmiştir. Kapının hemen

---

[119] Örfi Mahmud Ağa, Edirne Tarihçesi, Selimiye Yazma Eserler Kütüphanesi, Kayıt No, 2195/3.

[120] Hemen hemen aynı dönemlerde Edirne'yi ziyaret etmiş olan Carsten Neibuhr'un (1761-1767), Edirne Kalesi hakkında not ettikleri şu şekildedir; "*…şehrin ancak küçük bir kısmı surlarla çevrilidir. Bu surlar, yazıtlarından anlaşıldığına göre Grekler zamanından kalmadır. Şehirde pekçok güzel binalar bulunmaktadır. Caddeleri taş döşelidir…"*

[121] Kaynaklarda Edirne gravürlerine 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren rastlanılmasına karşın yapılmış olan çizimler şematik oldukları için Edirne Kalesi hakkında ayrıntılı verilere ulaşmak mümkün olmamıştır.

[122] Şerafeddin Tuğran, "1829 Edirne Antlaşması", *Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 9, S. 1-2, s. 113 v.d.

[123] 1825 – 1855 yılları arasında Rusya Çarı olan Nikolay için hazırlanan *Türkiye'ye Seyahat Albümü* içinde yer alan çizimler çoğunlukla Trakya bölgesinden eserler içermektedir. C.Sayger-A.Desernod, *Album d'un Voyage en Turquie 1829-1830*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Alb.000005, 910.4; Özkan Ertuğrul, *Edirne'nin Kültür Tarihinde Özel Bir Albüm*, İstanbul, 1995, s. 47-78.

üzerine asılmış bazı objeler görülmektedir. Sur üzerinde yer alan mazgallardan bazılarının da korunduğu görülür. Görünen kapının ortalama yüksekliği 2.50 m., sur yüksekliği 4.50 m., kulenin yüksekliği ise 6.00 m., civarındadır[124]. Gravürde yerde yıkık vaziyette duran taşlar üzerinde yer alan Hellence/Latince? Harfler de dikkat çeker. Kalenin hangi kulesi olduğuna dair net bir şey söylemek mümkün olmamasına rağmen kalenin güneybatısında yer alan su kulesi olduğu düşünülmektedir[125]. Sayger ve Desernod bu geniş alanı küçültmüşler ve sadece surun kapısını gösteren ayrıntılı bir çizim de yapmışlardır. Bu çizimde kapı üzerinde hayvan kemiklerinin asılı olduğu görülmektedir (Resim 10)[126]. Albümde yer alan bir diğer gravür Edirne Sarayı'ndan şehre bakışı resmetmektedir. Gravürde Kalenin kuzey hattını oluşturan duvarın neredeyse tamamının ayakta olduğu görülmekte; kalenin kuzeydoğu kulesi (Makedonya Kulesi) ve kuzeybatı kulesi (Yelli Burgaz Kulesi) arasındaki sur hattı mazgallı olarak görülmektedir (Resim 11). Diğer bir eser ise uzanmış şekilde duran orta yaşlı erkek figürüdür (Resim 12). Diğer eser ise bir Torso'dur. M.S. 5. yüzyıla ait olan bu eser 1793 yılında Rus subayı tarafından II. Bayezid Camii avlusunda görülmüş olup, İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde korunmaktadır (Resim 13)[127].

Osmanlı-Rus Savaşı'nı atlatan Edirne, Rusya'nın savaş politikasına devam etmesi nedeniyle kendini Kırım Savaşı'nın ortasında bulmuştur (1853-1856). Savaşta Osmanlı Devleti'nin yanında yer alan Fransızlar, General Bousquet komutasındaki

---

[124] Yükseklik kapıdan geçmekte olan askerin boyunun 1.70 m. olabileceği düşünülerek hesaplanmış olup çizimde gerçekle orantı olmadığını söylemek mümkündür.

[125] Κωνσταντίνος Τσουρής, "Οχυρωματικά ικά ικά Εργα ε πί Ανανε ωσίμων Πη γώ ν Υδά των", *Byzantina Symmeikta 22*, 2012, s. 302-309.

[126] Petro Slaveykov (1827-1895), Edirne hakkında 1873 yılında kaleme aldığı yazısında; "…*kentin iki girişi vardır, bunlardan birine tufan öncesi bir yaratığın belkemiği, diğerine ise Krali Marko'nun inanılmayacak büyüklükteki topuzu ve çizmesi asılıymış*." şeklinde kapılardan bahsetmiş olması kentin ana giriş kapılarından biri olduğunu düşündürür. Bkz.; Hüseyin Mevsim, *Bulgar Gözüyle Edirne,* İstanbul, 2012, s. 32.

[127] 1793 yılında İstanbula gitmek için Edirne'den geçen Rus elçilik heyetinden bir subay söz konusu eseri II.Bayezid Camii avlusunda gördüğünü ve bu büstün kentin kurucusu olan Hadrianus'a ait olduğunu kaydetmiştir; Voyage en Krimee de la Relation de l'Ambassade de Petersburg a Constantinople (Çev.L.H. Delamare), Paris, 1802, s.139/40. Söz konusu eser ise 3-4. yüzyıllara tarihlendirilmektedir; Semavi Eyice, "Bizans Devrinde Edirne ve Bu Devre Ait Eserler", *Edirne Serhattaki Payitaht (Haz. Emin Nedret İşli-M. Sabri Koz)*, İstanbul, 1998, s. 32; Söz konusu eser Helmuth Von Moltke (1837) tarafından ise şu şekilde tarif edilmiştir: "…*saraya pek uzak olmayan bir yerde, ağaçlar arasında Türkler'in Yıldırım dedikleri Beyazıt'ın güzel camisi yükseliyor. Caminin kapısının yanındaki köşede, köşe taşı olarak yerleştirilmiş, en güzel beyaz benekli koyu kırmızı porfirden muazzam bir heykelin gövde kısmını gördüm. Bu, Romalı togası giymiş bir erkeğin göğüs ve karın kısmı idi. Belki de İmparator Hadrianus'tu da Yıldırım vurup onu bu köşeye atmıştı…".*

15.000 asker ile Edirne'de ordugah kurmuştur. Edirne'yi güçlendirmek ve daha iyi savunmak için Jandarma Komutanı Osmont tarafından 1854 yılında hazırlanmış olan harita Edirne'nin profesyonel anlamda ilk kent haritasıdır[128]. Oldukça ayrıntılı çizilmiş olan topografik haritada, yer ve bina indeksi de oluşturulmuştur. Bu haritada 19. yüzyılın ikinci yarısında ayakta olan tüm dini, ticari ve sosyal yapılar işaretlenmiştir. Edirne Kalesi surlarının büyük bir kısmının ayakta olduğu bir dönemde çizilmiş olan haritada kale sınırları ve kapıları da verilmiştir. Edirne Kalesi yamuk dörtgen şekilde çizilmiştir. Köşelerde yer alan yuvarlak kuleler için açıklama yapılmazken, kale surları üzerinde çizilmiş 9 kapıdan 7'sinin adı indekste verilmiştir. Kalenin kuzey doğusundan başlanarak; Kule Kapısı, Balıkpazarı Kapısı, Tavuk Kapısı, Manyas Kapısı, Ketenci Kapısı, Kafes Kapısı ve Top Kapısı harita üzerinde işlenmiştir. Söz konusu harita Kale içinin planı hakkında bize bilgi veren ilk görsel eserdir. 17. yüzyılın ortalarında Evliya Çelebi'nin aktarmış olduğunun aksine kale içinin tamamı birbirlerini dik kesen caddeler ve sokaklar şeklinde değildir. Belli ki aradan geçen süre cadde ve sokakların planlarının da değişmesine neden olmuştur. Kale içi doğu-batı doğrultulu üç ana cadde ile dört parçaya bölünmüş durumdadır. Kale içinde yer alan parsellerde ise belirli bir plan sistemi görülmemektedir (Harita 11). Aynı durum, Edirne ve etrafında yer alan tabyaların çizilmiş olduğu 1885 tarihli Mehmet Selami imzalı haritada da görülmektedir. Selami tarafından çizilmiş olan harita da sur hattının geçtiği alan kesik çizgilerle verilmiştir. Kale içinin planının ise belirli bir düzende olduğunu söylemek mümkün değildir (Harita 12)[129].

Edirne kaleiçi bölgesi 1903/5[130] yılında büyük bir yangın geçirmiştir. Ön hazırlıkları daha önce yapılmış olan plan çerçevesinde 1905 yılında tüm alanın planı yenilenmiş ve neredeyse bugünkü halini almıştır (Harita 13). 1918 yılında çizilmiş olan bir Edirne Haritası[131] Kale içinde yapılan düzenlemeden sonraki planı net olarak

[128] Alexandra Yerolympos, *Urban Transformations in the Balkans (1820-1920)*, Thessaloniki, 1996, s.73; Edirne'nin çizgisel ilk haritası 1450'li yıllara tarihlendirilmektedir. Bkz.; Naomi Miller, *Mapping the City*, New York, 2003, Fig. 12.
[129] İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Kayıt No: 92273.
[130] Sennur Akansel, "Edirne Kaleiçi Tarihi Konutları", *Edirne Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri II* (Haz: Şahan Kırçın, Ramazan Tabak, v.d.), İstanbul, 2013, s. 3.
[131] Abdülkadir Dündar, "Edirne Şehri ve Tarihi Eserleri (1918 Tarihine Ait Bir Haritaya Göre)", *Dini Araştırmalar*, C.10, S.28, s.114.

vermektedir. Kaleiçi batı kısmı hariç olmak üzere[132] tamamen birbirilerini dik kesen cadde ve sokaklardan oluşmuştur. Haritaya kaleiçinde yer alan yapıların isimleri işlenmiştir. Kale sur hattı kalıntılarının bir kısmı 1918 tarihine yetiştiğinden olsa gerek, Edirne Kalesi'nin surlarının muhtemel geçiş güzergâhı kalın çizgilerle belirtilmiştir[133]. Sur hattında dikkatimizi çeken en önemli nokta güneybatı tarafına yerleştirilmiş olan, kaleden ayrı olarak yapılmış bir kulenin daha varlığıdır. Kaynakların aktarmış olduğu bilgiler çerçevesinde bu kule Tunca nehrinden su almak için kullanılan su kulesi olmalıdır (Harita 14).

Edirne Kalesi hakkında önemli bilgiler sunan bir diğer isim Ahmet Bâdi Efendi'dir. Hayatını Edirne'yi yazmaya adayan Ahmed Bâdî Efendi (1839-1910)[134] kaleme aldığı Riyâz-ı Belde-i Edirne, adlı eserinde Edirne tarihi, anıtsal eserleri ve Edirne meşhurlarını anlatmıştır. Üç cilt olarak yazılmış olan eserinde Trakya'nın genel tarihini anlattıktan sonra Edirne Kalesi'ne de yer veren Bâdî Efendi kale hakkında şu bilgileri sunmaktadır:

" *Edirne Kalesi Tunca Nehri kurbunda dört köşe olarak binâ olunmuş ve her köşesine birer müdevver büyük kule ve beher kule miyânına da çâr köşe on ikişer kuleler yani buçlar inşâ edilmiş bir kale-i vesîadır.*

İşbu kale Roma imparatorlarından bade'l-milâd (68) tarihinde tevellüd edip (117-138) hükûmekt etmiş olan (Adriyanos)un (Edirne)yi tevsi ve tezyin ettiği sırada binâ edilmiş olduğu mervîdir. İşbu dört müdevver kuleden (birincisi) Üç Şerefeli Câmi-i şerîfi pîşgâhındaki kuledir ki ittisâlinde vâki'mahal zamân-ı kadîmde (Tekur) sarayı olup bu kule dahi saray-ı mezkûr dâhilinde bir kasr-ı âlî imiş. Mürûr-ı zamân ile saray-ı mezkûr harap olmakla Devlet-i Aliyye idaresinde bir zaman cebehane ve bir zaman dahi mekteb-i i'dadi-i askeri ittihaz edilmiş olduğu halde bin üçyüz bir tarihinde cemaat-i islamiyeye terk edilerek el-yevm "Fevâ'id" namıyla yad

[132] Yapılan planlamadan sonra tekrar tahrip olmuş olma ihtimali yüksektir.
[133] Haritanın anlatıldığı söz konusu makalede yanlış bir tespit yapılıp Kalenin 1918 yılına kadar korunduğu bilgisine yer verilmiştir. Bkz.; Abdülkadir Dündar, *a.g.m.,* s. 120.
[134] 1839 yılında Edirne'nin Kirişhane semtinde doğan Ahmet Bâdî Efendi, Osmanlı tarihçisi, hattat ve şairdir. Selimiye Camii'nde özel olarak Arapça ve Farsça ile fıkıh dersleri almıştır. Filibe, Tekirdağ, Vize, Lüleburgaz, Edirne, Yanya, Bosna, Kastamonu, Trabzon, Diyarbekir ve Konya vilayetlerinde arazi tahrir memurluğu, vergi tahrir memurluğu, emlak müdürlüğü gibi görevler üstlenmiştir. 1907 yılında emekli olan Bâdî Efendi tedavi için gittiği İstanbul'da ölmüştür. Mezarı Eyüp'te Merdivenli Kabristan'dadır.

olunmaktadır. Kule-i mezkure hali durmakta olduğu cihetle Vali-i Vilayet Hacı İzzet Paşa zamanında bin üç yüz sene-i hicriyesinde üzerine beledi varidatından bir memleket çalar saati inşa ettirilmiştir. Tafsili mahallinde zikr olunur. Bu kulenin haricen vasatında dairen-ma-dar tuğla ile yazılmış elenika hatt ile bir makale vardır ki lisanımıza tercemesi [Ya Rabb nusret ile hami-i din muhibb-i İsa olan imparatorumuz Yovanni'ye] ibaresi muharrerdir. Ve beher kule miyanındaki çar köşe on ikişer burçtan saat kullesinden bed'ile Topkapı'ya giderken Mumcular Caddesinde vaki dördüncü burca vaktiyle vaz edilmiş ve 1245 sene-i hicriyesinde Rusyalının Edirne'yi istilası esnada Rusyalı tarafından ahz ve gasp olunur vahimesiyle Edirne Rumları tarafından bi'l-ihrac hıfz edilerek Edirne'nin tahliyesinden sonra Metropolid Kilisesinin Metropolidhaneye açılan dış kapısı duvarına yerleştirilmiş olan mermer levhadaki dahi hututun dahi lisanımıza tercemesi [İmparator Mihal ki Romalıların bais-i iftihar-i hakikisi olup Kostantin şehrini halas eyledi, barbarların hücumu önüne kahramanane mukavemet etmek üzere bu kuleyi bina ve inşa eylemiştir] ibaresidir[135]*. Hutut-ı mebhuse müfadından istidlal olunduğuna göre saat kulesi üzerindeki hutut (Yovanni Düka)nın hükümeti zamanında ve burcun üzerindeki mermer levhadaki hutut dahi İznik'te Yani Laskaris'in yerine taht-ı imparatoriye suut edip Fransızlarla Latinlerden İstanbul şehrini halas etmiş olan (Mihal Paleolog) zamanında yazıldığı anlaşılmaktadır. (İkincisi) Yelli Burgaz nam mahalde vaki köşedeki kuledir ki zaman-ı sabıkda mahbez ittihaz edilmiş olup vüzera ve sair ashab-ı rütbe ve haysiyetten habsi lazım gelenler bu kulede tevkif olunur imiş. (Üçüncüsü) Germekapı kulesidir ki bu kule hisarın köşesine muttasıl diğer müdevver bir kuleye muhazi olarak Tunca Nehri kurbunda su kulesi olmak üzere inşa edilmiş ve işbu kulleteyn beynine cadde üzerine germe yani kestirme bir duvar çekilip caddeyi açıp kapamak için bir de büyük kapı vaz edilerek (Germe Kapı) namı verilmiştir. Bu kapı kale haricinde olduğu için kale kapıları idadında dâhil değildir. (Dördüncüsü) Zindan kulesidir ki vaki olduğu mahal el-yevm Zindanaltı demekle meşhurdur. Bu kalenin Germe Kapı'dan maada dokuz kapısı vardır.*

[135] Söz konusu kitabenin tam çevirisi ve açıklamaları için Bkz.; Zafer Taşlıklıoğlu, *a.g.e.,* s. 41-42.

(Birincisi) (Kule Kapısı)dır ki Ali Paşa çarşısının üst kapısında vaki Ketenciler çarşısına açılır. Sebeb-i tesmiyesi Üç Şerefeli Camii pişgahında üzerine saat kulesi inşa olunan müdevver büyük kulenin kurbunda vaki olmasıdır.

(İkincisi) (Topkapı)dır ki Ağaçpazarına açılır. Bu kapı Ebü'l-hayrat Sultan Murad Han zamanında küşad olunmuş ve kurbunda hisar içindeki Çifte Hamam dahi ol vakit inşa kılınmıştır. Sebeb-i tesmiyesi Tophanenin ol vakit derun-ı hisarda ve hamamın zahrında el-yevm tophane arsası denmekle ma'ruf olan mahalde vaki olmasıdır. ...(Üçüncüsü) (Kafeskapı)dır ki Mihal köprüsü cihetine açılır. Sebeb-i tesmiyesi zaman-ı sabıkta kafes tabir olunan nisvan mahbesinin bu kapının kurbunda olmasıdır. Sultan Mahmud Han-ı Evvel zamanında icra buyrulan tamirine Edirne şuarasından Örfi Ağa'nın söylemiş olduğu tarih bir mermere hakk olunarak kale duvarının Yellibergos'da Hace İlyas Camii karşısında bir mahalline vaz edilmiş olmakla oradan istinsah edilmiştir…

(Dördüncüsü) (Keçeciler Kapısı)dır ki Debbağhane semtine açılır. Evailde (Kazancılar Kapısı) derler imiş. Sebeb-i tesmiyesi haricinde keçeciler dahilinde kazgancılar çarşısı olmuş ise de mürur-ı zaman ile kazancılar Laleli Camii kurbuna kalkarak orası kazgancılarbaşı namını almış ise de el-yevm oradan da kalkmıştır.

(Beşincisi) (Uğrunkapı)dır ki Germe Kapının kale duvarına muttasıl olan müdevver kulesi ittisalinde ve Manyas kapısı cihetinde vaki Germekapı pişgahına açılır bir küçük kapıdır. Sebeb-i tesmiyesi gayetle teng olması ve gizli yerde bulunmasıdır.

(Altıncısı) (Manyas Kapısı)dır. Sebeb-i tesmiyesi hın-i fetihde guya asakir-i İslamiyye derun-ı hisara bu kapıdan dâhil olup harbe manya verilmiş olmasından kinayeten bu kapıya Manyas denildiği istihbar edilmiş ise de sıhhati anlaşılamamıştır. Zelzele-i azimeden bu kapı dahi harap olmakla Sultan Mahmut Han-ı Evvel zamanında tamir edilmiş ve ol babda Örfi Ağa'nın söylemiş olduğu tarih bir mermere hakk ile vaz olunmakla istinsah edilmiştir.

Tarih: *Bin yüz altmış beşte vaki' zelzele ba-hükm-i Hak*

Nice abadanı viran eylemişti nagehan

Yine ilham-ı Huda ile şeh-i alicenab

Her yerin ma'mur u abad etti himmetle heman

Burc u baru vü der ü ba'zan cidar-ı kal'ede

Şöyle tecdid oldu kim mümkün değil arz u beyan

Örfi-i da'i dedi menkutla tarihini

Bab-ı Manyası cedid etti Veli Mahmud Han

(Yedincisi) (Tavuk Kapısı)dır ki Tahtakale'ye açılır. Sebeb-i tesmiyesi bu mahallin evailde tavuk pazarı olmasıdır. Enisü'l Müsamirin'de "ekser bilad-ı meşhurenin Tahtakale namıyla maruf bir çarşısı vardır. Bu şehrin dahi tahtakalesi bu kapının taraf-ı haricisindedir. Amma hala ekseri harap olup hemen birkaç meyve-furuş dükkanları kalmıştır" diye muharrer olduğuna ve kuyud-ı resmiyede dahi mahal-i mezkur el-yevm Tahtakale Mahallesi namıyla tanınmakta idügine nazaran Tahtakale denizlen mahal fi'l-asl Tavuk Kapısının harici olup dahil-i hisara naklinden sonra verilmiş idüği anlaşılmıştır.

(Sekizincisi) (Balık Kapısı)dır ki Bat pazarında vaki Direk çarşısı cihetine açılır. Sebeb-i tesmiyesi kapının dâhili balık pazarı olmasıdır. Bu kapıya bin elli tarihlerinde (İğneciler kapısı) ve daha evvelleri (İstanbul kapısı) denildiği Enisü'l Müsamirin'de mezkûrdur.

(Dokuzuncusu) (Orta kapı)dır ki Ali Paşa çarşısının vasatına açılır. Sebeb-i tesmiyesi de budur.[136]*"* şeklinde kaleden bahseden Badi Efendi, kale surlarının neden yıkıldığına da değinmektedir. Kale hakkındaki anlatımları önceki kaynaklarla benzerlik içindedir ve kale içinin planı hakkında bilgi vermez.

19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyıl itibariyle Edirne Kalesi hakkında görseller artmıştır. Edirne Kalesi hakkında en geniş görsel bilgiyi Tosyavizade Dr. Rıfat Osman sunmaktadır. 1874-1933 yıllarında yaşamış olan Tarihçi, Ressam, Doktor, Mimar-Mühendis olarak nitelendirilen Rıfat Osman Bey Edirne hakkında

[136] Ahmet Badi Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne* (Çev.Niyazi Adıgüzel – Raşit Gündoğdu), *C.1/1*, Edirne, 2014, s. 70-71-72.

pekçok eser yazmasının yanı sıra, fotoğraflar çekmiş, resimler yapmış, ayrıca Edirne'ye pekçok mimari eser de bırakmıştır[137]. Edirne'ye 1904 yılında gelmiş olan Mehmet Rıfat Osman Tosyavizade, 1920 yılında Edirne Rehnüması, adlı eserini yayınlamıştır. Dr.Rıfat Osman Edirne Rehnüması adlı eserinde Edirne Kalesi'ni şu şekilde tarif eder:

" *Hâlen Kale içi denilen ve 360 bin metre kare yüz ölçümü bulunan Edirne'nin tanınan semti, bir sıra tuğla ve bir sıra kesme taştan yapılma kalın bir duvar ile çevrilmiş idi. Bu duvarlar 1866-1880 tarihlerinde yıktırılmıştır. Geride kalan Rum Metropolithanesi Kilisesi yakınında, Mumcular sokağında 1843 tarihinde yapılan Aya İstiratyo Kilisesi yakınında bulunmaktadır. En büyük burcu yangın ve saat kulesinin kaidesidir. Bu kaidenin üzerine 1884 tarihinde Vali Hacı İzzet Paşa Tarafından belediye gelirlerinden dörtyüz lira harcanarak ahşap bir kule yapılmıştır. Sonradan, yıkılmaya yüz tutması üzerine 1894-95 yıktırılarak yerine bugünkü kule yine belediye tarafından yapılmıştır. Bu burç, Osmanlı tarihlerinde Tekfur Kulesi adıyla tanınır Osmanlılar Edirne cebehanesini bunun yakınında yapmışlardır. Hala bazı semtler kalenin eski kapılarının adıyla söylenir:*

Topkapı, Kafes Kapı, Germe Kapı, Manyas Kapı, Balıkpazarı Kapısı, Orta Kapı, Kule Kapısı gibi. Bazı semtler de burçların isimlerini alır:

Yelli Burgaz… Topkapı caddesinin sonunda batı yönünde Tunca nehrine yakın bir burç olup, Yelli Burgaz-Rüzgârlı Burç adıyla ünlüdür. Zindanaltı yüzyıl öncesine gelinceye kadar vezirler ve ileri gelenler için ceza evi olarak kullanılıyordu. Osmanlı tarihinde Düzmece Mustafa adıyla tanınan Yıldırım Bayezid Han Zade Çelebi Mustafa bu burca asılarak idam edilmiştir. Zindan altındaki burç da topluma ait bir cezaevi olup tanzimatın ilanında kaldırılmıştır.[138]"

Dr. Rıfat Osman'ın Edirne Kalesi ile ilgili çizimleri de bulunmaktadır. Bahsetmiş olduğu üzere onun dönemine sadece Mumcular Sokağındaki sur kalıntıları ulaşmış olsa da, araştırmacı yönü ile Kale hakkında daha önce yapılmış olan

[137] Cevdet Çulpan, *Tosyavizade Dr. Rıfat Osman 1874-1933 Hayatı ve Eserleri*, İstanbul, 1959, s. 6 v.d. ; Ratip Kazancıgil-Nilüfer Gökçe, *Tosyavizade Dr. Rıfat Osman'ın Kaleminden Edirne*, Edirne, 2013, s. 11-16.
[138] Mehmet Rıfat Osman, *Edirne Rehnüması* (Çev. Ratip Kazancıgil), İstanbul, 2013, s. 29.

çalışmalara da ulaşmıştır. Bu çalışmalar arasından Dr. Rıfat Osman'ın arşivinde bulunan bir fotoğraf Edirne kalesi hakkında ayrıntılar sunmaktadır[139]. 1853-1866 yılının Edirne'sini aktaran bu belgede, kalenin kuzey sur hattını oluşturan duvarın kulelerinin pek çoğu görülmektedir. Makedonya kulesi seçilebilmekte, Yelliburgaz kulesinin tepedeki mazgallara kadar ayakta olduğu görülmektedir. Önemli bir nokta ise bu iki kule arasında, Topkapı'ya denk gelen alanda bir kule daha olmasıdır. Ayrıca kalenin batı hattında yer alan kapılardan biri olan Ketenciler kapısı, yanında yer alan iki kule ile belirgin şekilde görülmektedir (Resim 14). Dr. Rıfat Osman'ın resim yapmaya olan merakı ve tarihçiliği vesilesiyle Aleksandr Zografos'tan tarama yöntemi ile almış olduğu Edirne Kale'si çizimleri, kale hakkındaki bilgilerimizi görsel olarak pekiştirir derecededir[140]. 1830 yılında çizilmiş olan resimlerden kopya edilen çalışmaların ilki Yelliburgaz kulesidir. Kule ve sur hattı çizilmiştir (Resim 15). İkincisi, Edirne Kalesi kapılarından biri olan ve kaynaklar tarafından II. Murad döneminde yapıldığı belirtilen Topkapı'dır. Kapının iki yanında birer kule resmedilmiştir. Kapının hemen üzerinde ise kitabe yeri görülür (Resim 16). Üçüncüsü kale kapılarından biri olan ve kalenin batı surlarında yer alan Kafes Kapı'dır. Yine bu kapının da iki yanında birer burç görülür (Resim 17). Diğeri Zindanaltı Kulesi olarak bilinen kuledir. Yuvarlak olan kulenin çatısı konik şekilde yapılmıştır (Resim 18). 1929 yılında çizmiş olduğu eserler arasında Edirne Kalesi'ne yer veren Dr. Rıfat Osman, Manyas Kapısı'nı[141] (Resim 19) ve Makedonya Kulesi ile Yelliburgaz Kulesi arasında yer alan kuzey sur hattının bir bölümünü resmetmiştir (Resim 20)[142]. Söz konusu kaynakları kontrol eden ve değerlendiren Osman Nuri Peremeci, görmüş olduğu yapıları da ekleyerek etkileyici bir plan ortaya koymuştur[143].

Kaynakların aktarmış olduğu bilgiler çerçevesinde Edirne Kalesi, M.S. 123-124 yılları arasında İmparator Hadrianus'un gezisi sırasında, varolan eski bir yerleşim alanı genişletilerek kurulmuş ve imparatorun adını yüceltmek için

---

[139] Fotoğraf Tayyip Yılmaz tarafından Dr.Rıfat Osman Koleksiyonu'ndan kopyalanmıştır.
[140] Ratip Kazancıgil, "Aleksandr Zografos'un Edirne Tabloları ve Dr. Rıfat Osman Bey", Yöre Dergisi, S. 25-26, 2002, s. 73-81.
[141] Rıfat Osman, *Edirne Evleri(Haz. Süheyl Ünver*), İstanbul, 1976, Resim 5.
[142] Rıfat Osman, *a.g.e.*1976, Resim 6.
[143] Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul, 2011, s. 39-42.

Hadrianopolis (Hadrian'ın Kenti) adını almıştır. Tunca Nehri kenarında yer alan yerleşim yamuk dörtgen şekilde planlanmış olup (yaklaşık, 600 x 700 m.), her köşesine yuvarlak birer kule yerleştirilmiştir. Kalenin güneybatı tarafında Tunca nehrinden su alınması için yapılmış olan ve kaleye bir duvar vasıtasıyla bağlanmış ayrı bir kule daha mevcuttur. Dokuz ana kapısı olan kent Bizans ve Osmanlı Dönemlerinde büyük onarımlar geçirmiş ve 19. yüzyıla kadar varlığını devam ettirmiştir. 1866/67 yılları arasında surların taşları Vali Hurşit Paşa tarafından, hastane, kamu yapıları ve kışlaların inşasında kullanılmıştır (Resim 21)[144]. Bu yıkım sürecinden geriye kalan surlar da halk ve belediye tarafından zaman içinde sökülmüş ve yerlerine çeşitli binalar inşaa edilmiştir. Kent surlarından geriye kalenin kuzeydoğu köşesinde yer alan Makedonya Kulesi ve sur hattı üzerinde şehrin farklı yerlerinde küçük parçalar kalabilmiştir.

Hadrianopolis (Edirne) Kalesi'nden günümüze kadar varlığını devam ettirmiş en önemli yapı kuşkusuz Makedonya Kulesi'dir. 1866-1870 yılları arasındaki ağır yıkımdan kendini kurtarmış olan Makedonya Kulesi (Resim 22), Edirne kalesinin kuzeydoğu uç noktasını oluşturmaktadır. 19. yüzyıl sonlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm kentlerinde moda haline gelen saat kulesi yapımı için Makedonya Kulesi kullanılmıştır[145]. Dönemin valisi Hacı İzzet Paşa tarafından gideri belediyece karşılanarak 1885-1886 yılları arasında üzerine ahşaptan bir saat kulesi yapılmıştır[146]. Bu yapımda kuleye de pencereler eklenmiştir[147]. Yapılan saat kulesi 1894 yılında tekrar elden geçirilmiş ahşap olan saat kulesi yıkılarak kargir hale getirilmiştir. 1953 yılı depreminde bazı duvarları çatlayan saat kulesi dinamitlenerek yıktırılmıştır. Yıkım sonrası sadece bir kat ve Bizans Döneminde büyük bir tamirat geçirdiği anlaşılan kaide kısmı kalmıştır. Kaide kısmı üzerinde pişmiş tuğlalar kullanılarak oluşturulmuş olan yazıt, kalenin Bizans döneminde önemli bir rol

---

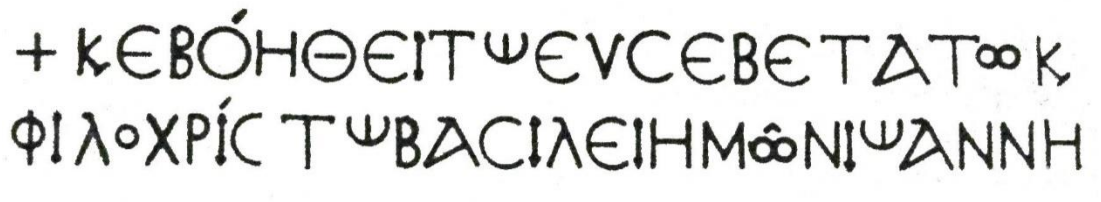
[144] Edirne Kalesi surlarının tabyaların inşasında kullanıldığı Hıdırlık Tabyası'nda yapılmış olan kazılarda kanıtlanmıştır. Bkz.; Şahin Yıldırım (3), "Hıdırlık Tabyası Kurtarma Kazısı 2003", *14. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu 2004*, Ankara, 2005, s. 252.

[145] Hakkı Acun, *Anadolu Saat Kuleleri*, Ankara, 1994, s. 40-41.

[146] Oral Onur, *Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler*, İstanbul, 1972, s. 199-201; F. Th.Dijkema, *The Ottoman Historical Monumental Inscriptions in Edirne*, Leiden, 1977, s. 174-175.

[147] Semavi Eyice, "Edirne Saat Kulesi ve Üzerindeki Bizans Kitabesi", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi 8-9*, İstanbul, 1980, s. 5.

oynadığını da göstermektedir. Bizans Dönemine ait olan bu kitabe[148] I. Ioannes Tzimisces (M.S. 969-976) döneminde yazdırılmış olmalıdır (Resim 23)[149].

Kule üzerinde yer alan yazı şu şekilde tercüme edilmiştir;

" *Tanrım, dindar ve İsa dostu hükümdarımız İonnes'e yardımcı ol*"[150].

Makedonya Kulesi haricinde günümüze ulaşmış küçük sur parçalarına baktığımızda kalenin kuzey hattında daha fazla alanın korunduğu görülmektedir. Makedonya Kulesi ile Yelliburgaz Kulesi arasında kalan, Mumcular Sokağı üzerinde üç farklı yerde sur parçaları bulunmaktadır. İlki 5.80 m. uzunluğunda, 3.10 m. genişliğinde ve 3.10 m. yüksekliğinde olup 685 ada, 132 parselin kuzey ucunda kalmaktadır. Altı sıra halinde taş blokların kaldığı görülen duvar 3.20 m. yüksekliktedir. Sur hattını oluşturan bloklara bakıldığında bloklar 0.90 x 1.57 m. boyularında olup 61 cm. yüksekliğindedir (Resim 24). Diğer kalıntı Metropolitan Kilisesi yakınında, 280 ada, 90 parsel de olup 70.00 m. uzunluğundadır. Sur hattına bitişik olarak yapılmış evler vasıtasıyla korunmuş olma ihtimali çok yüksektir. Alanda en dikkat çekici özellik ise kale burçlarından birinin daha sonra kapı olarak kullanılmış olmasıdır (Resim 25-26). Mevcut sur parçası incelendiğinde yapının temel seviyesi, küçük moloz taş ve harç kullanılarak yapılmış olan Euthynteria kısmı görülmektedir (Resim 27). Mumcular sokağında yer alan diğer sur kalıntısı 685 ada 119 parselin kuzeyinde yer almaktadır (Resim 28-29). Kuzey sur hattina dair küçük parçalar 685 ada 66 parsel ve 182 ada 30 parselde yer almaktadır (Resim 30-31). Edirne Kalesi'nin günümüze kadar onarımlarla varlığını devam ettirdiğini kanıtlayan örneklerden biri de batı sur hattıdır. Tabakhane Caddesi paralelinde 144 adanın farklı

[148] J. H. Mordtmann, "Zur Epigraphik von Thracien", *Archaeologisch- Epigraphische Mitteilungen aus Oesterreich-Ungarn VIII*, Viyana, 1884, s. 201.
[149] Şahin Yıldırım(1), "Makedonya Kulesi Kurtarma Kazısı 2002 ", *14. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu 2004*, Ankara, 2005, s. 235.
[150] Semavi Eyice, 1980, *a.g.m.*, s. 7.

parsellerinde kalan sur hattı, 36.00 m., uzunluğunda 5.60 m. yüksekliğindedir. Bizans ve Osmanlı Dönemleri'nde tamir edilmiş olduğu görülmektedir (Resim 32-33).

Edirne Kalesi'nden günümüze kadar varlığını koruyabilmiş kalıntılar bununla sınırlı olmakla birlikte, bu kalıntılar haricinde günümüze ulaşmış olan diğer sur kalıntıları ise yapılan sondaj ve kurtarma kazıları sonucu ortaya çıkarılmıştır.

IV. B. Kurtarma Kazıları ve Sondajlar Sonucu Açığa Çıkarılmış Olan Sur Kalıntıları

IV. B.1. Makedonya Kulesi Kurtarma Kazıları (19 Pafta, 685 Ada, 48,51,53,54,55,65,83,112,113,137 Parseller)

Hadrianopolis (Edirne) Kalesi'nin kuzeydoğu kulesi olan Makedonya Kulesi, 1953 yılına kadar yangın kulesi olarak kullanılmıştır. Edirne'deki yoğun ve yanlış yapılaşma nedeniyle çevresi tamamen yapılarla kaplı olan alanda 2002-2003 yılları arasında kurtarma kazıları gerçekleştirilmiştir (Resim 34). Yapılan kazı çalışmasını ayrıntılı olarak aktarmak için kale dışı ve kale içi olmak üzere iki bölümde sunmak uygun olacaktır. Kale dışındaki çalışmalara başlandığında Yüzey toprağının hemen altında Makedonya Kulesi'nin 30.00 m. doğusunda surlara bitişik olarak inşa edilmiş çok fazla tahribata uğramış seramik fırını tespit edilmiştir. Fırının mimarisi hakkında fikir veren bir veri elde edilememiş olmasına rağmen, tahrip olmuş fırında ele geçmiş olan eserler neticesinde bu yıkıntının 19. yüzyılda kullanılmış olduğu saptanmıştır[151]. Kale dışında yapılan çalışmalar alt kotlara indirilmiş ve Makedonya Kulesi dış hattı temel seviyesine kadar kazılmış ve belgelenmiştir. Roma Döneminde'de yuvarlak olduğu mimari izlere göre tespit edilmiş olan kulenin temel seviyesine inildiğinde Bizans İmparatoru I. Ioannes Tzimisces (M.S. 969-976) sikkeri ile karşılaşılmıştır. Kule beden duvarında tuğlalar ile yazılmış olan onarım kitabesinin tarihinin de böylece 969-976 yıllarına kadar çekilebileceği kanıtlanmıştır. Kale dışında Bizans Dönemi'ne tarihlenen ve tüm sur hattı boyunca uzanan mezarlara rastlanmıştır[152]. Mezarların çoğu kırma çatı şeklinde yapılmış kiremit mezarlardır. Mezarlardaki bazı iskeletlerin kireç içerisinde ele geçmiş olmaları o dönemde yaşanmış bir salgın hastalığın (veba vb.) göstergesi olarak değerlendirilir (Resim 35). Mezarlardan ele geçen sikkeler alanın 10. yüzyılda kullanıldığını göstermiştir. Kale dışında sur duvarları boyunca uzanan Bizans Dönemi mezarları kaldırılarak bu alandaki çalışmalara devam edildiğinde, Kuzey sur hattından 5.00 m., Makedonya

[151] Şahin Yıldırım(1), 2004, *a.g.m.* s. 236.
[152] Şahin Yıldırım, "Makedonya Kulesi Kurtarma Kazısı 2002", *Yöre Dergisi,* S. 33, Edirne, 2002, s. 7.

Kulesi'nden ise 4.00 m. mesafede yer alan seramik fırını tespit edilmiştir. Kubbe kısmı üzerinde yer alan Bizans Dönemi mezarları tarafından tahrip edilmiştir. Fırının temizlenmesi sonucunda içinde in situ olarak pekçok pişmiş toprak kap seramik parçası bulunmuştur. Dairesel formda yapılmış olan fırının ızgara bölümünden herhangi bir parça ele geçmemişse de fırının tam ortasında ızgarayı tutmak için kullanılan tuğlalarla oluşturulmuş bir taşıyıcı tespit edilmiştir. Fırının ağız kısmında küllerin atılıdığı bir çukur da saptanmıştır. Fırının ağız kısmının pişmiş toprak bir kiremitle kapatıldığı görülmüştür. Söz konusu fırın M.Ö. 1. - M.S. 1. yüzyıllara tarihlendirilmiştir (Resim 36)[153]. Sur dışında 2003 yılında yapılan temizlik çalışmaları sırasında Makedonya Kulesi yakınında yer alan C4 açmasında mermerden yapılmış Roma Dönemi bir mezar steli tespit edilmiştir. Kireç taşından yapılma kaidesi ile ele geçmiş olan eser 1.58 m. yüksekliğinde, 70 cm genişliğindedir. M.S. 1-2. yüzyıllara tarihlenen stelin üzerinde kabartma olarak bir aile resmedilmiştir ve stelin alt bölümüne Hellence bir yazıt işlenmiştir. Stelin üzerindeki yazıt, "*Diofanes'in kızı Julya 40 yıl yaşamış olan kocası Diogenetos ile oğluna bu mezar taşını yaptırdı. Anısı hoş olsun, hoşça kal ey koca*!" şeklinde tercüme edilmiştir (Resim 37)[154]. Stelin ait olduğu mezar(lar)ın bulunması amacıyla aynı alanda kazı çalışmaları yoğunlaştırılmıştır. Çalışmalar sonucunda alanda üç adet, çatı kiremitleri kullanılarak semerdam şeklinde yapılmış mezar bulunmuştur. İlk mezarda cesedin yakılarak gömüldüğü tespit edilmiş ve mezar hediyesi olarak konulmuş bir hançer ile iki adet unguentarium ele geçmiştir. Ayrıca bir adet bronz sikke bulunmuştur (Resim 38). İkinci mezarın da yakılarak gömüldüğü tespit edilmiştir. Bir savaşçıya ait olması muhtemel bu mezarda demirden yapılmış, aşırı derecede korozyona uğramış bir zırh tespit edilmiştir. Ayrıca mezara hediye olarak bırakılmış olan üç adet cam şişe ele geçmiştir (Resim 39). Alanda yer alan diğer mezar ise yakınında bulunan seramik fırınının altında kaldığı için açılamamıştır. Sur dışındaki çalışmalar sonucunda alan Roma dönemi seviyesine kadar indirilmiş ve bu tabakadan İmparator Caracalla (M.S. 198-217) dönemine ait Hadrianopolis darplı Roma Eyalet sikkeleri ele geçirilmiştir.

---

[153] Şahin Yıldırım(1), 2004, *a.g.m*. s. 235.

[154] Şahin Yıldırım (2), "Makedonya Kulesi Kurtarma Kazısı 2003", *14. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu 2004*, Ankara, 2005, s.244.

Sur içindeki çalışmalarda yüzeydeki harfiyat kaldırıldıktan sonra alanda yaklaşık olarak 19 x 30.00 m. boyutlarında bir yapı tespit edilmiştir. Buzhane oduğu tahmin olunan yapı kalıntısı 19. yüzyıla tarihlenmektedir. Buzhane yapısı ile kalenin doğu sur hattı arasında yapılan çalışmalarda Geç Roma dönemine tarihlenen kalın bir yangın tabakasında doğu sur hattına bitişik şekilde bir pithos fırını tespit edilmiştir. Oldukça tahrip olan fırının mimarisi hakkında veri elde edilememiş fakat aynı tabakadan elde edilen nümizmatik buluntular yardımıyla M.S. 6. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmiştir. Aynı tabakada devam eden kazılarda kuzey sur hattına bitişik olarak başka bir pithos fırını daha tespit edilmiş olup üzerine yapılmış olan buzhane binasından dolayı tahrip olmuştur. Bu seramik fırınının güneyinde yapılan açmada aynı tabakada zengin buluntular elde edilmiş ve bu tabakanın orjinal Roma Dönemi tabakasını tesviye ettiği görülmüştür. Buzhane binasının batısında yapılan çalışmalarda M.S. 10 – 12. yüzyıllara tarihlenen başka bir seramik fırını daha bulunmuştur. Tespit edilen fırın üzerine yapılmış olan 19. yüzyıl yapılarından dolayı tahrip olmuş, sadece bir bölümü korunmuştur. Fırının güneyinde devam eden çalışmalarda iki evreli olduğu anlaşılan bir kilise tespit edilmiştir (Resim 40). Kilise'nin beden duvarları hariç, 19. yüzyılda, surlardan alınan taşlarlar ile tekrar inşa edildiği görülmüştür. Kilise çevresinde yapılan kazılarda yoğun olarak mezarlara rastlanılmıştır. Tespit edilen mezarların çoğunun çocuklara ait olduğu görülmüştür. Doğu – batı doğrultu olan kilisenin doğusunda hemen apsisin önünde dörtgen planlı bir bina tespit edilmiştir. Bu yapıdaki kazı çalışmalarında Aziz ya da ruhani liderlere ait olması muhtemel, yan yana dizilmiş olarak kaval kemikleri bulunmuştur. Kilisenin kuzeyinde yapılan kazılarda alanın 20. yüzyıldaki yapılaşma sırasında oldukça tahrip olduğu görülmüştür. Tabakalanmanın seçilemediği alanda Marcus Aurelius Maximianus (M.S. 296-305) dönemine ait altın bir sikke bulunmuştur. Kilise içinde yapılan kazılarda duvarlarda bitkisel motifli fresko parçaları ve ikinci evreye ait olan temel kalıntıları içinde döküntü olarak Hristiyan azizlerin betimlendiği fresk parçaları tepit edilmiştir. Yine kilise civarında üzerinde haç motifleri ve Latince zafer anlamına gelen yazıların olduğu tabak ve kâse ele

geçmiştir (Resim 41)[155]. Kazı çalışmaları sonlandırıldıktan sonra alan Arkeopark olarak hizmete açılmıştır (Resim 42).

Edirne Kalesi Surları hakkında ayrıntılı bilgilerin ortaya çıkartıldığı kazıda, kalenin kuzey ve doğu sur hatlarının bir bölümü açığa çıkartılmıştır. Açığa çıkartılan sur hattı kuzeyde yaklaşık 70.00 m. doğu sur hattı ise 10.00 m.'dir. Tek sıra halinde yapılmış olan sur, harç ve moloz parçalarından oluşturulmuş bir temel üzerine, iki sıra küfeki taşı temel taşları olarak yerleştirilmiştir (Resim 43). Cephede bulunan tüm taşlar bosajlı olarak yapılmıştır. Sur her 4.00 m.'de bir, 4.00 m. uzunluğunda 60 cm. genişliğinde atkı duvarlar ile desteklenmiştir (Resim 44). Taşlar bağlayıcı harç kullanılmadan birbirlerine kırlangıç kuyruğu tipli kenetlerle tutturulmuştur. Bazı taşlar üzerinde taşçı atölyesinin simgesi olduğu düşünülen Hellence harfler vardır (Resim 45)[156]. Açığa çıkartılmış surlar üzerinde Osmanlı ve Bizans dönemlerinde yapılmış olan onarımlar da seçilebilmektedir (Plan 4).

[155] Şahin Yıldırım (2),2004, *a.g.m.* s. 244.
[156] Şahin Yıldırım (1), 2004, *a.g.m.* s. 234-235.

IV. B.2. Hadrianopolis (Edirne) Kalesi Kuzey Sur Hattı Sondaj Çalışması (19 Pafta, 685 Ada, 16 Parsel)

Hadrianopolis (Edirne) Kalesi Kuzey Sur Hattı üzerinde yapılmış olan çalışmalardan diğeri Mumcular Mahallesi, Mektep Sokak'ta yer alan 19 Pafta, 685 Ada, 16 Parsel'de zemin etüt raporu için yapılmış olup[157] söz konusu parselin güney ve kuzeyinde iki ayrı noktada kazı gerçekleştirilmiştir (Resim 46).

Güney bölümdeki çalışması 1.60 x 5.00 m. ölçülerinde bir alanda yapılmış olup zeminden -2.10 m. derinlikte sonlandırılmıştır. Alanda -1.85 m. derinlikte 1 adet ve -2.00 m. derinlikte 2 adet olmak üzere, Geç Roma-Erken Bizans özelliği gösteren 3 adet kiremit çatı tipi mezarlar tespit edilmiştir. Mezarlardan elde edilen Roma Dönemi'ne ait 1 sikke ise okunamaz durumdadır (Resim 47). Parselin kuzeyindeki 4.50 x 2.00 m. ölçülerindeki alanda gerçekleştirilen çalışmalarda zeminden -70 cm. derinlikte büyük blok taşlarla inşa edilmiş 4.00 m. uzunluğunda doğu batı doğrultulu bir duvar tespit edilmiştir. Duvarın sadece bir sırası açığa çıkartılmış olup bazı taşların yerlerinde olmaması tahribatı gösterir. Duvarı oluşturan taşlar arasında bağlayıcı harç olmadığı görülür. Toprak örnekleri alınması için uygun olmayan bu alandaki kazı çalışması -1.30 m. derinlikte sonlandırılmıştır (Resim 48).

Parseldeki çalışmanın amacından uzaklaşmamak için sur kalıntısının çıktığı alanda ayrıntılı bir kazı çalışması yapılamamıştır. Çok küçük bir alandan gelen bu kısıtlı veri, sur hattının geçiş güzergahınına eklenecek bir kanıttır. Ayrıca sur kalıntısının zeminden sadece -70 cm. derinlikte tespit edilmesi, duvarın bu bölgede iyi korunmuş olduğunu göstermektedir.

[157] Sondaj çalışmaları Edirne Müze Müdürlüğü'ne mal sahibi tarafından verilmiş olan 23.03.2014 tarih ve 866 sayılı dilekçeye istinaden 31.03 / 02.04.2014 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

IV. B.3. Hadrianopolis (Edirne) Kalesi Güney Sur Hattı Kalıntısı (Manyas Sokak ile Osman Nuri Peremeci Sokağı Kesişimi)

Edirne Kalesi, Güney hattına ait olan tek sur kalıntısı, Dilaverbey Mahallesi'nde, Manyas Sokak ile Osman Nuri Peremeci Sokağın kesiştiği noktada yağmursuyu ve kanalizasyon çalışmaları sırasında tespit edilmiştir (Resim 49)[158]. Söz konusu alandaki çalışmalar 6.00 x 6.00 m. ölçülerinde bir açmada gerçekleştitilmiş olup, zeminden -3.70 m. derinlikte sonlandırılmıştır. Açmada birbirlerine pararlel olarak uzanan iki duvar kalıntısı tespit edilmiştir. Açmanın kuzeyinde yer alan duvar 4.70 m. uzunluğunda olup, 2.13 m. yüksekliktedir. Açmanın güneyinde yer alan duvar ise 2.80 m. uzunluğunda olup, 63 cm. yüksekliğindedir. İki duvar arasında ise 78 cm. genişliğinde bir kanal oluşturulmuştur. Duvarların üzerinde yer alan bölümler farklı taşlar ile oluşturulmuş olmalarına rağmen seviye inme çalışmaları sırasında her iki duvarında temelinde büyük boyutlu taşların kullanıldığı görülmüştür. Duvarların birbirlerine bakan yüzeyleri düzgün işlenmiş olup, arka yüzeyleri ise düzensiz bırakılmıştır. Açmanın kuzeyinde yer alan duvarda, küçük bloklardan sonra 2.10 m. genişliğinde 1.33 m. yüksekliğinde iri blok taşlarla oluşturulmuş başka bir duvar daha tespit edilmiştir. Tespit edilen bu duvarın güneyinde duvara paralel olarak döşenmiş günümüze ait kanalizasyon sistemi olduğu için çalışmalara duvarın kuzeyinde devam edilebilmiştir. Kuzey tarafta yapılan çalışmalar duvarın en alt seviyesine kadar sürdürülmüş ve sur duvarının dört sırası ortaya çıkartılmıştır. Birinci duvar sırası üzerinde, 1.20 m. uzunluğunda ve 60 cm. yüksekliğinde ikinci sıra ortaya çıkartılmış, üçüncü ve dördüncü sıraya ait ise birer adet taş blok tespit edilmiştir. Alanda ortaya çıkartılmış blok taşlar üzerinde beş adet kırlangıç kuyruğu şeklinde kenet izleri de görülür (Resim 50). Gerekli belgelendirme çalışmaları yapılarak alan kapatılmıştır (Plan 5). Tahribat çok fazla olduğundan sura ait rapor, fotoğraf ve çizimlerden okunabilen bilgiler kısıtlı kalmış olmakla birlikte buluntunun tespiti eski haritalarca da bölgeden geçtiği çizilmiş olan güney sur hattını kanıtlamıştır.

---

[158] Edirne Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu'nun 04.07.2003 tarih ve 7697 sayılı kararı ile sınırları belirlenen kentsel sit ve kentsel sit etkileme geçiş alanı içinde kalan bölümde Koruma Kurulu'nun 31.03.2005 tarih ve 291 sayılı kararı gereği, Edirne Müzü Müdürlüğü denetiminde yapılan çalışmalar sırasında tespit edilmiştir.

IV. B.4. Hadrianopolis (Edirne) Kalesi Doğu Sur Hattı Zindanaltı Kurtarma Kazısı (4 Pafta, 15 Ada, 21-53 Parseller)

Hadrianopolis (Edirne) Kalesi Zindanaltı Kulesi'ne yakın bir alanda 4 Pafta, 15 Ada, 21-53 parselde 2007-2009 yılları arasında kurtarma kazısı gerçekleştirilmiştir[159] (Resim 51). Alanda yapılan çalışmaların daha iyi aktarılabilmesi için 2008-2009 yılları çalışmaları olarak iki bölümde sunulmuştur.

2008 Yılı Çalışmaları; Sondajlarda tespit edilen sur kalıntılarının yer aldığı alanlardan kazı çalışmalarına başlanmıştır[160]. Kazı alanında yapılan derinleşme çalışmalarında 40.98 kotunda sur duvarı kalıntıları ortaya çıkmaya başlamıştır. Aynı tabaka da sur duvarına dikey olarak yapılmış olan atkı duvarları da tespit edilmiştir. Ortaya çıkarılan duvarın parselin batı sınırına denk gelmesinden dolayı, duvarın tam kalınlığını ve sur duvarının kale içi tarafındaki bölümünü görmek mümkün olmamıştır. Bu nedenle çalışmalar kale dışında devam ettirilmiştir. Kale dışında devam eden çalışmalarda, sur ile aynı kotta büyük blok taşlar ortaya çıkarılmıştır. Ortaya çıkarılmış olan blok taşların 1866-1870 yılları arasında sur taşlarının alınması sırasında düştükleri düşünülmüştür[161]. Surdan yaklaşık olarak 5.00 m. dışarıda devam eden derinleştirme çalışmalarında hayvan kemiklerinden oluşan tabaka üzerinde ahşap hatıl ve dikme delikleri tespit edilmiştir. Sur üzerinde hatıl deliklerinin karşılıklarının tespit edilmiş olması, Osmanlı Dönemi'nde sura bitişik yapılar inşa edildiğini göstermiştir. Kazı çalışmalarında sur boyunca dizilmiş olan 24 adet mezar tespit edilmiştir (Resim 52). Makedonya Kulesi kurtarma kazılarında tespit edilmiş olan mezarlar ile aynı dönemde oldukları görülmüştür. Üstte yer alan kemik tabakasının yer yer mezarları tahrip ettiği görülmüştür. Mezarlardan sadece ikisinin kiremitleri korunmuş şekilde ele geçmiştir. Bazı mezarlarda tuğla parçaları tespit edilmiştir. Tespit edilen tüm mezarlar inhumasyon gömü şeklindedir. Bazı bireyler ölü hediyeleri ile birlikte gömülmüşlerdir. Mezarların ortaya çıkarıldığı

---

[159] Edirne Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 07.02.2008 tarih ve 1782 sayılı kararı doğrultusunda Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 20.02.2008 tarih ve 30722 sayılı izni ile kurtarma kazısı gerçekleştirilmiştir.

[160] Hasan Karakaya, "Edirne (Hadrianopolis) Kalesi 2008 Yılı Kurtarma Kazısı", *18. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, Ankara, 2010, s. 114.

[161] Hasan Karakaya, *a.g.m.*, s. 115.

tabakada surlardaki onarımlara işaret eden moloz parçaları da tespit edilmiştir. Kalenin Bizans Dönemi'nde onarım geçirdiğine dair bir kanıt daha ortaya çıkarılmıştır. Bu tabakadan sonra surlarda taşlar arasında herhangi bir bağlayıcı unsur görülmemiştir. Derinleşme çalışmalarında 37.02 kotundan itibaren Roma Dönemi buluntularının geldiği görülmüştür. Roma tabakasından çok sayıda seramik parçaları ele geçirilmiştir. Surun temel seviyesinde yapılan çalışmalarda II. yüzyıla ait olan tüm bir kâse ele geçmiştir (Resim 53).

Yapılan kazı çalışmalarında Hadrianopolis (Edirne) Kalesi'nin surlarının 43.00 m. uzunluğundaki bir bölümü ortaya çıkarılmıştır. Surun 9 sırasının korunduğu tespit edilmiş olup, korunan kısımlar 6.00 m. yüksekliğe ulaşmaktadır. Büyük blok taşlar kullanılarak yapılmış isodomos örgü tipinde olan sur tek sıra olarak yaklaşık 55-60 cm. genişliğinde inşa edilmiş ve içte atkı duvarları ile desteklenmiştir. Atkı duvar aralıkları 4.00 ile 4.30 m. arasında değişiklik göstermektedir. Duvarı oluşturan taşların uzunlukları çok farklılık göstermesine rağmen kalınlıkları 70-75 cm. arasında değişmektedir. Taşların dış yüzeyleri bosajlı olarak yapılmış olup, bazı taşlarda taşçı ustalarına ya da taşçı atölyesine ait olduğu düşünülen izler tespit edilmiştir. Sur en altta yer alan harçlı temel duvarları üzerine, iki sıra küfeki ve daha sonrasında yerel kireç taşı kullanılarak yapılmıştır. Altta yer alan iki sıra küfeki taşı dışarıya çıkıntı yapacak şekilde yerleştirilmiştir. Arazide yer alan kuzey-güney doğrultulu eğimden dolayı temel taşlarının kotu güney yönüne doğru düşürülerek yerleştirilmiştir (Resim 54).

2009 Yılı Çalışmaları; 53 Parsel'e bitişik 21 parselde gerçekleştirilen bu çalımalarda, sur kalıntısı devamında bir burç tespit edilmiştir (Resim 55). Burcun birleşmiş olduğu sur ile aynı yükseklikte korunduğu görülmüştür. Burç, sur ile aynı örgüye sahip olup aynı genişlikte taşlardan yapılmış fakat daha sonraki dönemlerde tamir edilerek burç içine yeni bir duvar daha eklenmiştir. Burç genişliği 7.15 m. olup, surdan 7.40 m. dışa taşkın olarak yapılmıştır. Burç taşları sur taşlarında olduğu gibi sadece kırlangıç kuyruğu kenetlerle birbirlerine bağlanmıştır. Burca giriş surlara

açılmış olan 1.00 m.'lik kapıdan sağlanmıştır[162]. Sur hattının yakın çevresinde yapılan çalışmalar sonlandırılmadan önce, duvarın temellerinin derinliğini ve örgüsünü görmek amacıyla bir sondaj gerçekleştirilmiştir. Sondaj çalışmaları sonucunda temel seviyesinin 2.20 m.'den daha fazla olduğu görülmüş, sondajın su ile dolmaya başlamasından dolayı daha derine inilememiştir[163].

Alanda gerçekleştirilmiş olan çalışmalar sonucu Hadrianopolis (Edirne) Kalesi'nin doğu sur hattına ait olan 65.00 m.'lik kısmı açığa çıkarılmıştır. Açığa çıkarılan sur hattının yüksekliği 6.00 m.'yi bulmaktadır. Temel taşı olarak kullanılmış olan küfeki taşları iki sıra halinde yerleştirilmiş olup surdan dışa taşkın şekilde planlanmıştır. İsodomos tipi örgü sistemi kullanılarak yapılan sur duvarında dışa bakan taşların tamamı bosajlı olarak yapılmış olup bazı taşlarda taşçı ustası ya da taş atölyesine ait olduğu düşünülen Hellence harfler tespit edilmiştir (Resim 56). Her 4-4.30 m.'lik aralıklarla yerleştirilen atkı duvarlarla desteklenen sur hattı tek sıra şeklinde yapılmış olup duvar kalınlığı 70-75 cm.'dir. Duvarda kullanılmış olan blok taşların yüksekliği 55-60 cm. olup birbirlerine kırlangıç kuyruğu şeklinde kenetlerle sabitlenmiştir (Plan 6). Arazideki eğime bağlı olarak belli aralıklarla duvar kodunun güney yönüne doğru düşürüldüğünün görülmesi, kalenin güneye eğimli bir alan üzerine oturtulduğunu göstermektedir.

[162] Hasan Karakaya, "Edirne (Hadrianapolis) Kalesi Zindanaltı 4 Pafta, 15 Ada, 21-53 Parseller 2009 Yılı Kurtarma Kazısı", *19. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, Ankara, 2010, s. 49-50.
[163] Hasan Karakaya, 2010, *a.g.m.*, s. 59.

IV. B.5. Hadrianopolis (Edirne) Kalesi Doğu Sur Hattı (5 Pafta, 35 Ada, 15 Parsel)

Hadrianopolis (Edirne) Kalesi doğu sur hattına dair bir buluntu da Dilaverbey Mahallesi, Balıkpazarı Caddesi, Osmaniye Sokağı'nda elde edilmiştir[164]. Söz konusu parsel alanında yapılmış olan sondaj çalışmaları sonrası kurtarma kazılarına başlanmıştır (Resim 57). Kazı çalışmalarına 44.224 kodunda başlanmıştır. Geç dönem duvar kalıntılarının altında sur duvarının erken dönemlerine ait olan taş bloklar tespit edilmiştir (Resim 58). Sur hattının geçiş güzergâhının parselin doğusu olduğu tespit edilmiş ve çalışmalar bu alanda yoğunlaştırılmıştır. Alanda yapılan seviye inme çalışmalarıda surun atkı duvarları tespit edilmiştir. Üç ayrı noktada tespit edilen atkı duvarlarının üst bloklarının profilli olduğu görülmüştür. Doğu-batı doğrultulu olan atkı taşlarının arasında kalan alanların daha sonraki dönemlerde örüldüğü tespit edilmiştir. Sur hattı tamamen açığa çıkarıldıktan sonra çalışmalar sur içinde devam etmiştir. Sur içinde doğu-batı doğrultulu olan ve atkı duvarlara bitişik olarak yapılmış iki duvar tespit edilmiştir. Bu iki duvar sura paralel olarak uzanan bir duvarla birşleştirilmiş ve bir mekân oluşturulmuştur. Bu duvarların oluşturduğu mekân içerisinde 4 adet kırık pithos ele geçirilmiştir. Mekân dışında da bir adet pithos bulunmuştur. Pithoslar belgelenmiş fakat yerlerinden kaldırılmamıştır. Seviye inme çalışmalarına diğer plan karelerde devam edilmiştir. Alanda sur duvarına bitiş olarak yapılmış bir kuyu da bulunmuş olup, kuyu içerisinden Bizans dönemlerine ait buluntular ele geçmiştir. Kuyu derinliğinin temel seviyedinden çok aşağıya inmesi ve çalışma koşullarının zorlaşması nedeniyle kuyu içinden daha fazla bilgi edinilememiştir. Çalışmalar duvar temellerini görmek amacıyla küçük sondajlar haline dönüştürülmüş ve atkı duvarlarının harçlı temellerine ulaşılmıştır. Atkı duvarlarında topografyaya bağlı olarak güney yönüne doğru kademeli bir düşüş olduğu tespit edilmiştir.

---

[164] Mal sahibinin yapılanma talebine istinaden Edirne Müze Müdürlüğü tarafından 26-27-28/05/2008 tarihinde alanda sondaj çalışmaları gerçekleştirilmiş olup, Edirne Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 16.10.2008 tarih ve 2100 sayılı kararları ile alanda kurtarma kazısı gerçekleştirilmesine karar verilmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleri doğrultusunda 17.11.2008 ile 20.12.2008 tarihleri arasında kurtarma kazısı gerçekleştirilmiştir.

Yapılan çalışmalar sur içinde gerçekleştirilmiş olup, sur duvarının II. Yüzyılda tek sıra olarak yapıldığı, 4.20-30 m. aralıklarla atkı duvarları oluşturularak desteklendiği tespit edilmiştir. Atkı duvarları arasında kalan boşluğun daha sonraki dönemlerde doldurularak duvar sağlamlaştırılmaya çalışılmıştır. İç cephede yer alan taşların yüzeylerinin düz olarak bırakıldığı görülmüştür. Atkı duvarlarının uzunluğu 3.05 m. olup genişliği 60 cm.'dir. Blok yükseklikleri 56-60 cm. arasında değişmektedir. 1.85 m. yüksekliğinde küçük taşlar ve harç kullanılarak yapılmış bir temel tespit edilmiştir. Su basman üzerine konulan temel taşları diğer taşlardan daha geniş tutularak inşa edilmiştir (Resim 59)[165].

Sur içinde gerçekleştirilen kazı, surun içten görünüşüne dair en geniş bilginin elde edildiği alandır. Özellikle atkı duvarların yastık taşlarına kadar ayakta kalmış olması, atkı duvarlar arasında bir kemer ya da tonoz oluşturularak, üstte yer alan seyirdim yolunun hazırlandığını kanıtlamaktadır.

[165] Hasan Karakaya, 2009, *a.g.m.*, s.112.

IV. B.6. Hadrianopolis (Edirne) Kalesi Doğu Sur Hattı (5 Pafta, 35 Ada, 18 Parsel)

Hadrianopolis (Edirne) Kalesi doğu sur hattına dair kalıntılardan biri de Dilaverbey Mahallesi, Osmaniye Caddesi'nde ortaya çıkartılmıştır[166]. 35 ada, 18 parselde (Resim 60) yapılan inşaat kazısı esnasında parselin doğu sınırında Hadrianopolis doğu sur duvarına ait kalıntılara rastlanmıştır. Beş sıra blok kesme taştan oluşan yaklaşık 2.50 m. yüksekliğinde ve 12.00 m. uzunluğunda sur kalıntısı ortaya çıkartılmıştır (Resim 61). Ortaya çıkartılan sur kalıntıları 1.50 m. uzunlukta iki atkı duvarı ile desteklenmiştir (Resim 62). Söz konusu parselde sur taşlarının üzerinin kapatılmaması, sur duvarına 3.00 m. uzaklıkta olması ve sur duvarına geçişin sağlanması koşulu ile yapılaşma kararı verilmiştir[167].

Gerçekleştirilmiş olan arkeolojik çalışmaya dair duvar yüksekliği, taş sırasının ne kadar korunduğu, çıkan buluntular gibi ayrıntılara sahip bir rapor ve fotoğraflama olmadığı için, parseldeki sur kalıntılarına dair veriler oldukça kısıtlı kalmıştır. Ancak kalenin doğu surlarının geçtiği güzergâhın netlik kazanmasına da katkı sağlayan bir veri daha elde edilmiştir.

[166] Edirne Müzesi 06.06.1979 tarihli raporu.
[167] Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 10.11.1979 tarih ve 11559 sayılı kararları ile korunması gerekli eser olarak karar verilmiştir.

IV. B.7. Hadrianopolis (Edirne) Kalesi Doğu Sur Hattı (10 Pafta, 76 Ada, 311 Parsel Kurtarma Kazısı)

Hadrianopolis (Edirne) Kalesi doğu surlarına ait diğer bir kalıntı da Makedonya Kulesi yakınında yer alan, Semiz Ali Paşa çarşısına bitişik, 10 pafta, 76 ada, 311 parselde ortaya çıkarılmıştır (Resim 63).

Alanda yapılaşma istenmesi ve söz konusu parselin 3.Derece Arkeolojik Sit alanı içerisinde yer almasından dolayı başlayan sondaj çalışmaları kurtarma kazısına dönüştürülmüştür. Parselin güney kısmındaki kazılarda sur duvarında yer alan burçlardan biri açığa çıkartılmıştır. Burcun sadece doğu cephesinde küfeki taşından olan ilk sıra tespit edilmiş olup, taşlar birbirlerine kırlangıç kuyruğu kenetlerle bağlanmıştır. Diğer cepheler temel seviyesindedir. Burç temelleri 1.65 m. kalınlıkta olup, 1.45 m. yüksekliğinde moloz taş ve kireç harcı kullanılarak yapılmıştır. Burç surdan 8.20 m. dışa taşkın olup, 7.90 m. genişliğinde inşa edilmiştir (Resim 64). Burçtan kuzeye doğru devam eden alanda, sur ve atkı duvarlarına ait olan temeller ortaya çıkartılmıştır. Bu temeller de burçta olduğu gibi moloz taş ve kireç harcı kullanılarak inşa edilmiştir. Sur temelleri 1.50 m. genişlikte yapılmıştır. Her dört metrede bir sura dikey olarak yapılan atkı duvarlar, surdan içe doğru 2.30 m. uzunlukta ve 1.10 m. genişliktedir[168]. Atkı duvarlarının ikisinde ilk sıra temel taşlarından kalanlar görülür (Resim 65). Sur ve burcun temel seviyesi arasında 1.00 m. kot farkı olup duvar kotu daha aşağıda yer almaktadır.

Sur geçiş güzergâhı için veri oluşturan kalıntılar (Plan 7), aynı zamanda surların tahribat boyutunu da ortaya koymaktadır.

[168] Hasan Karakaya, 2009, *a.g.m.*, s. 108.

IV. B.8. Hadrianopolis (Edirne) Kalesi Doğu Sur Hattı (10 Pafta, 76 Ada, 37 ve 294 Parseller)

Hadrianopolis (Edirne) Kalesi Surlarına ait olan diğer kalıntı, 76 Ada, 311 parsele bişik olan 37 ve 294 parsellerde ortaya çıkarılmıştır[169] (Resim 66). Çalışmalar sırasında Hadrianopolis (Edirne) Kalesi duğu sur hattının yaklaşık 12.00 m. uzunluğundaki kısmı tespit edilmiştir. Kuzey-güney doğrultulu olan sur hattından geriye moloz taşlar ve harç kullanılarak oluşturulan temel kısmı ve üzerindeki iki sıra sur kalıntısı görülür. Temel kısmından itibaren üzerindeki iki sıra kademelendirilmiştir. Sur duvarlarını desteklemek için her 4.00 m.'de bir yerleştirilmiş olan 2.60/70 m. uzunluğunda, 60 cm. genişliğindeki atkı duvarlardan 3 tanesi tespit edilmiştir. Sur hattının tek sıra taş ile oluşturulduğu ve temel taşı olarak kullanılan ilk iki sıranın üstte yer alan taşlara oranla daha geniş oldukları görülür. Taşlar üzerinde kırlangıç kuyruğu tipinde kenet izleri görülmektedir. Atkı duvarları arasına daha sonraki dönemlerde sur duvarına paralel şekilde, bir destek duvarı örüldüğü görülür. Destek duvarı yakınında çıkan buluntular nedeniyle Bizans Dönemi'ne tarihlendirilmiştir[170] (Resim 67).

Surlarda Bizans Döneminde yapılan güçlendirme çalışmalarını sunması açısından örnek olan kalıntılar, aynı zamanda duvarın iç trafta da dışta olduğu gibi bir kademelendirilerek yapıldığını göstermektedir.

---

[169] Alandaki çalışmalar Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 04.01.2011 tarih ve 1165 sayılı izni ile, 07/10.06.2011 ve 13.03/15.06.2011 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

[170] Edirne Müze Müdürlüğü arşivi, 21.04.2011 tarihli sondaj raporu.

V. SONUÇ

Türkiye Trakya'sının batı ucunda bir sınır kenti konumunda, Tunca Nehri kenarında yer alan Hadrianopolis (Edirne) şehri M.S. 123/124 yılları arasında İmparator Hadrianus'un Anadolu'ya yapmış olduğu ikinci gezisi sırasında bölgeyi ziyaretinde Uscudama ya da Orestia isimli küçük bir yerleşimin üzerine kurulmuştur. Küçük bir alandan kent statüsüne yükseltilen yerleşim, onu imar edip geliştiren imparatora ithafen Hadrianus'un Kenti anlamına gelen Hadrianopolis olarak adlandırılmıştır. Ordugâh olarak kurulmuş olsa da, coğrafi ve stratejik konumundan dolayı kısa süre içerisinde gelişmiştir. Kuruluş tarihi itibari ile savaşların olmadığı bir dönemde inşa edilmiş olması üzerinde bulunduğu Via Militaris (Roma Ordu Yolu) için bir dinlenme alanı olduğunu göstermektedir. Şehrin kuruluşunun diğer amacı ise bölgede yaşayan Trak halkını egemenlik altına almak ve bölge güvenliğini sağlamak olmalıdır. Diğer yandan nehirlerin birleşme noktasına inşa edilmesinin amacı, temiz su ihtiyacını kolay sağlamaktan ziyade Trakya içlerine kadar nehir yolu ile yapılan ticaretin de denetimini ve organizasyonunu kolaylaştırmaktır. Kalenin, batı ve güney yönden Tunca nehri tarafından sarılmasını sağlayacak şekilde yerleştirilmesi, koruma konusunda doğal bir hendekten yararlanmayı da sağlayarak kent alanının korunmasını kolaylaştırmıştır.

Her Roma şehri gibi tiyatrosu, tapınakları, hamamı, pazar yerleri ve çeşmeleri olan şehrin Roma İmparatorluk Dönemi görkemini yansıtan yapıları maalesef günümüze ulaşamamış ya da henüz keşfedilememiştir. Hadrianopolis'in kurulduğu bölge şu anda kaleiçi olarak bilinmekte olup şehrin merkezinde küçük bir alan niteliğinde kalmıştır. Bu alan ancak 2007 yılında arkeolojik sit alanı ilan edilmiş olup, yapılaşma ile gelen arkeolojik talan kısmen sonlandırılabilmiştir. Bu kültür yağmasından Hadrianopolis şehrinin Roma İmparatorluk Dönemi yapılanmasına dair pek az veri kalmıştır. Bu verilerin büyük çoğunluğu sur kalıntılarından ibarettir. Şehrin farklı noktalarında olan sur kalıntılarının bir bölümü pekçok defa onarım geçirerek Roma İmparatorluk Dönemi'nden günümüze kadar korunmuş olsa da, surların büyük bölümü arkeolojik kazılar sonucu ortaya çıkartılmıştır. Surlar dışında

kentteki diğer yapılar hakkında ise epigrafik ve nümizmatik buluntular çok kısıtlı bilgiler sunmaktadır.

Yakınında gerçekleşmiş olan savaşlardan dolayı Antik Çağ yazılarında adını sıklıkla gördüğümüz Hadrianopolis, köşelerine yuvarlak kuleler yerleştirilmiş yamuk dörtgen plana sahiptir. Bu plan Castrum (Ordugâh) olarak adlandırılmış olup[171], Latince kale anlamına gelen, Roma kamp sisteminin gelişmiş bir örneği niteliğindedir. Bu yapı şekli kare ya da kareye yakın plana sahip surlarla çevrili bir alanı barındırır (Plan 8). Bu alanın içi birbirini dik kesen caddeler şeklinde planlanmış olup, şehrin can damarları olan Cardo Maximus ve Decumanus Maximus caddeleri merkezde birleşerek bir forum (pazar yeri) oluşturmaktadır (Plan 9). Bu plan tipolojisine uygun olarak Roma İmparatorluğu'nda pekçok castrum oluşturulmuştur. Castrum yapıları Roma İmparatorluğu toprağı içinde kalmış tüm coğrafyada görülmektedir. Bu yapılara örnek olarak; Timgad (Cezayir), Deva Victrix (İngiltere), Colonia Ulpia Traiana (Almanya), Augusta Praetoria (İtalya), Novaesium (Almanya), Augusta Verbania (İtalya) (Plan 10) gibi kentleri saymak mümkündür.

Hadrianopolis kenti ile ilgili bilgi ve belgeler tarandıktan sonra 2007 yılında çizilmiş olan 1. Derece Arkeolojik Sit sınırı, boyutları ve güzergahı belirlenen kent surları, doğu hattı 684.58 m., güney hattı 607.26 m., batı hattı 716.77 m., kuzey hattı 613.79 m., olup 428.178 m² genişliğinde bir alanı çevrelemektedir. Yamuk dörtgen şeklindeki surların köşelerine yuvarlak kuleler yerleştirilmiş olup, kuleler arasında her yönde 10 adet burç bulunan bir plan şemasına sahiptir. Bu planda surlara açılmış dört ana kapıdan kent içine giriş sağlanmış olmalıdır. 1905 yılında yeniden imar planı çıkartılan kaleiçi bölgesinin sokak ve caddelerinin Roma Dönemi planı referans alınarak yapıldığı kabul gördüğü için kentteki ana caddeler konusunda yorum yapmak kolaylaşmaktadır.

Kentin ana caddelerinden biri olan Decumanus Maximus'un, bugünkü Balıkpazarı Caddesi olduğunu söylemek mümkündür. Bu caddenin doğu çıkışı olan Balıkpazarı Kapısı aynı zamanda İstanbul Kapısı olarak da bilinmektedir. 2. yüzyılda gezmiş olduğu kentleri anlatan Pausanias'ın, mezarlıkların kent kapıları dışında yol

[171] Secda Saltuk, Arkeoloji Sözlüğü, İstanbul, 1997, s. 47.

boyunca sıralandığını anlatması[172] bir referans noktası olarak kullanılabilir. Bölgedeki olası nekropol alanında yapılmış olan arkeolojik çalışmaları şu şekilde sıralamak mümkündür:

Kale dışında; 26 Pafta, 412 Ada, 3 Parsel'de gerçekleştirilmiş olan çalışmalardan başlamak uygun olacaktır. Parselde gerçekleştirilen temel harfiyatı sırasında arkeolojik buluntular ortaya çıkmıştır[173]. Zeminden 1.50 m. derinlikte küfeki taşından yapılma üzeri kapaklı bir mezar sandukası tespit edilmiştir (Resim 68). Mezar içinden 1 adet cam sürahi ve 1 adet cam bardak ele geçirilmiştir. Hafriyat alanının kesitlerinde yapılan incelemede kesitlerde Bizans Dönemi kiremit mezar kalıntılarına rastlanmıştır (Resim 69). Kazı çalışmalarında çok sayıda Bizans ve Osmanlı dönemlerine ait seramik parçaları elde edilmiştir[174].

Hadrianopolis (Edirne) Kalesi sur dışında yapılmış arkeolojik çalışmalardan biri de 26 Pafta, 412 Ada, 50-51-52 parsellerde gerçekleştirilmiştir[175] (Resim 70). Söz konusu parsellerde 6 adet sondaj yapılmış olup zeminden -40 / -100 cm. derinlikte 14 adet mezar tespit edilmiştir. Tespit edilen mezarların tamamı kiremit çatılıdır. Mezarlardan altısı Doğu-Batı yönünde, diğer sekizi ise KB-GD yönünde uzanmıştır. Buluntu konusunda zengin olmayan mezarların sadece birinde, iskeletin dizinin altına yerleştirilmiş, iki parça halinde bronz obje ve bel hizasında Geç Roma-Erken Bizans Dönemi'ne ait bronz bir sikke ele geçirilmiştir (Resim 71).

Bölgedeki bir diğer çalışmada Eski İstanbul Caddesi'nde 1977 yılında kanalizasyon kazısı esnasında büyük bir mermer bloğa rastlanmıştır[176]. Edirne Müzesi'ne yapılan ihbar sonucu mermer bloğun Roma Dönemi'ne ait bir lahit olduğu anlaşılmış ve alanda arkeolojik bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Beyaz mermerden yapılmış olan lahtin kapağındaki yüksek kabartmadan oluşan köşe kenarlarından birinin kanalizasyon kazısı esnasında tahrip edildiği görülmüştür (Resim 72). Lahdin kapak

---

[172] Richard Ernest Wycherley, *Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu* (Çev. Nur Nirven-Nezih Başgelen), İstanbul, 2011, s. 17.
[173] Edirne Müze Müdürlüğü tarafından, alanda 29.06/08.07.1998 tarihleri arasında kurtarma kazısı gerçekleştirilmiştir.
[174] Edirne Müze Müdürlüğü Arşivinde yer alan 08.07.1998 tarihli rapor.
[175] Hafriyat çalışması sırasında alandan gelen Arkeolojik buluntuların ihbar edilmesi üzerine Edirne Müze Müdürlüğü tarafından 11.02.2011 ve 15.02.2011 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.
[176] M. Ülkü Çakan, "Edirne Aile Lahdi", *Arkeoloji ve Sanat*, S. 40/41, s. 18.

kısmı temizlenmiş ve müzeye taşınmıştır. Ardından sandukanın çıkartılması için çalışmalar devam etmiştir. Sandukadan 5 adet iskelet, 1 adet köpek iskeleti ve birkaç adet kırık şekilde cam parçaları elde edilmiştir. Elde edilen buluntular neticesinde mezarın aile lahti olduğu ve daha önce soyulduğu görülmüştür. Mezar sandukası çıkarılma esnasında kırılmış ve üç parça şeklinde çıkartılabilmiştir. Marmara Adası mermerinden yapılmış olan lahtin kapak uzunluğu 2.90 m. olup genişliği 1.72 m. ve yüksekliği 1.20 m. olarak ölçülmüştür. Akroterleri kabartmalı olarak yapılmıştır. Semerdam şeklindeki çatının alınlıklarında her iki yüzde medusa başları işlenmiştir. Uzunluğu 2.80 m. olan sandukanın genişliği 1.55 m. ve derinliği 1.55 m olarak ölçülmüştür (Resim 73). Uzun kenarlarından birinde dört sıra halinde 6 cm. yüksekliğinde kitabe yer almaktadır. Üzerindeki heykeltıraşlık eserleri ve kompozisyonlardan dolayı eser 3. yüzyıla tarihlendirilmektedir[177].

Decumanus Maximus'un doğu kapısı olan İstanbul Kapısı'nın yakınında gerçekleşmiş olan kazılarda Roma ve Bizans Dönemi'ne ait mezarların tespit edilmesi, kente giriş noktasının bu bölgeden olabileceğini destekler. Caddenin batı çıkışının ise Roma Dönemi'nde yapılmış olan Gazimihal Köprüsü'ne[178] açılması Decumanus Maximus caddesinin güzergâhının net olarak belirlendiğini göstermektedir. Ancak cadde güzergâhının tam olarak köprü girişine karşılık gelmemesini köprünün Osmanlı Dönemi'nde neredeyse tamamen yenilenmesi ile açıklamak mümkündür.

Kuzey – Güney doğrultulu olan Cardo Maximus caddesine bakıldığında ise; caddenin kuzey girişi bugünkü Topkapı caddesinden başlamaktadır. Söz konusu caddeye girişin yakınında olan kulelerden biri 1909 yılında yıkılarak taşları Bulgar Mektebi'nin yapımında kullanılmıştır. Caddenin güney çıkışını tam olarak belirlemek mümkün değildir. Ancak Osmanlı Dönemi haritaları, seyyahlar ve kent tarihçilerinin verdiği bilgiler çerçevesinde bir öneri sunmak mümkündür. Şehrin güney çıkışı nehirden gelen ticari malzemeleri ya da ziyaretçileri en kısa yoldan şehrin merkezine ulaştıracak şekilde tasarlanmış olmalıdır. Bu nedenle kapının yer alacağı en uygun alan şimdiki Arif Paşa Caddesi üzeridir (Plan 11).

---

[177] M. Ülkü Çakan, *a.g.m*. s.21.
[178] Cevdet Çulpan, *Türk Taş Köprüleri,* Ankara, 2002, s. 88.

2007 yılında Hadrianopolis şehri sur hattı muhtemel geçiş güzergâhının 1. derece, sur içinin 3. derece arkeolojik sit olması ile birlikte 2017 yılı sonunda kadar sur içi ve sur hattı üzerinde yirmiüç (23) ayrı alanda kurtarma ve sondaj kazısı gerçekleştirilmiş olup, bu alanlardan sekizinde (8) sur kalıntısı tespit edilmiştir (Plan 12). Şehri dört köşeden saran surlar yaklaşık 12.00 m. yüksekliğinde olup köşelerde yer alan kuleler 15.00 m. yüksekliğe sahiptir. Köşe kuleleri yuvarlak inşa edilmiş ve 15.00 m. çapında yapılmışlardır. Yuvarlak köşe kuleleri arasında her köşede yaklaşık 50.00 m. aralıklarla yerleştirilmiş 10 adet burç bulunmaktadır. Burçlar surdan 7.90 m. çıkıntı yapar ve genişlikleri 7.50 m.'dir. Burçlara giriş 1.00 m. genişliğinde kemerli bir kapı ile sağlanmıştır (Resim 74). Burçlar ve köşe kuleler seyirdim yolundan geçişi sağlamak için iki katlı yapılmış olmalıdır. Kent güneye doğru bakmakta olup en yüksek noktası Makedonya Kulesi'nin bulunduğu yer olan kuzeydoğu köşesidir. Bu köşeden başlayarak surlar güney ve batı yöne doğru kademelendirilerek inşa edilmişlerdir. Kenti çevreleyen bu güçlü sur duvarı temelde harç ve moloz taşlar kullanılarak 2.00 m. yüksekliğinde düzleme tabakası yapılmış olup, hemen üstünde iki sıra küfeki taşı temele taşı niteliğinde yerleştirilmiştir. İlk sırada yer alan temel taşları 1.50 m. genişliğinde ve 1.20 m. uzunluğunda olup (taşların boyutları değişiklik göstermektedir.), ilk sıra taşlarından 15 cm. içeri çekilerek oturtulmuş ikinci sıra taşlarının yüksekliği aynı olmasına rağmen genişlikleri 1.00 m, uzunlukları 1.20-1.40 m. arasında değişmektedir. Aynı özellik üçüncü sıra taşlar için de uygulanmış olup duvar sırası içte ve dışta 10-15 cm. geriye çekilerek ilk üç sıra basamaklandırılmış, Vitruvius'un önerdiği gibi Hadrianopolis'de de sur temelleri beden duvarından daha kalın yapılmıştır[179]. Temel niteliğindeki ilk iki sıra küfeki, diğer taş sıraları ise yerel kireç taşından yapılmıştır. Surun ana gövdesini oluşturan taşlar 50-70 cm. genişliğinde olup yükseklikleri 60-65 cm. aralığında değişmektedir. Suru oluşturan taşların tamamı birbirlerine kırlangıç kuyruğu şeklinde kenetlerle birleştirilmiştir (Resim 75). Ancak yapılan kazı çalışmalarında kırlangıç kuyruğu kenetlerle ilgili metal bir buluntunun tespit edilmemesi, kenetlerin ahşap olabileceğini düşündürür[180]. Surun gövdesine ortalama

[179] Vitruvius, *Mimarlık Üzerine On Kitap* (Çev. Suna Güven), İstanbul, 2005, V, 1.
[180] Ahşap kenetlerin kullanıldığına dair bilgi için Bkz.; Orhan Bingöl, *Arkeolojik Mimaride Taş*, İstanbul, 2004, s. 101.

4.00 m. aralıklarla atkı duvarlar yerleştirilmiş olup, bu atkı duvarlar surdan iç kısma doğru 3.00 m. uzunluğunda 65 cm. genişliğinde yapılmıştır. İçte yer alan atkı duvarlar kemerlerle birbirlerine bağlanarak üstte, 3.00 m. genişliğinde bir seğirdim yolu oluşturmaktadır. Vitruvius'un belirttiği üzere bu genişlik "…*üzerinde karşılaşan silahlı adamların birbirlerini engellemeden*..." geçebilecekleri bir genişliktir[181] (Resim 76). Surlarda kullanılan taşlar, cepheden bosajlı olarak yapılmış olup bazı taşlar üzerinde usta imzası ya da taşın konulacağı yeri gösteren Hellence harfler yer almaktadır (Resim 77). Sur İsodomos tipi örgü sistemi kullanılarak yapılmıştır. Surlarda kullanılan taşların kaynağı konusunda analiz sonucu olmaksızın verilen bilgiler, küfeki taşlarının Süloğlu ilçesinde yer alan Yağcılı Köyü sınırları içerisinden getirilmiş olabileceğini, yerel kireç taşlarının ise Edirne'nin 6 km. kuzeyinde bulunan Küçük ve Büyük Taş Ocağı Tabyaları'ndan getirilmiş olabileceğini işaret etmektedir[182].

Şehre giriş için kullanılan dört ana kapı hakkında Osmanlının son dönemlerine tarihlenen çizimler ve Roma İmparatorluk Dönemi sikkelerinden elde edilen veriler bulunmaktadır. Osmanlı döneminde kaleiçinde yapılmış olan değişikliklerden kuşkusuz kapılar da etkilenmiştir. Nümizmatik kaynakların verdiği bilgiler kısıtlı olmakla birlikte 2 çeşit kapı örneği sunmaktadır. Bu kapılar yanlarda konik çatılı kulelere sahip olup tek portallı ve üç portallı olarak darpedilmişlerdir. Tek portallı olarak darp edilmiş sikkeler oldukça basit şekildedir (Resim 78). Üç portallı örneklerden birinde yer alan Helios büstü bu kapının şehrin doğu kapısı olabileceğini göstermesi açısından önemli bir veridir (Resim 79). Roma'dan itibaren varlığını devam ettiren sur kalıntıları, kurtarma kazıları, sondaj çalışmaları ve görsel bilgiler neticesinde Hadrianopolis (Edirne) Kalesi sur hattının planını ortaya koymak mümkün olmuştur (Plan 13).

Roma İmparatoru Hadrianus'un bölgeyi hakimiyete alma politikaları çerçevesinde kurmuş olduğu kent, stratejik olarak önemli bir noktada yer almasından dolayı kısa sürede gelişmiştir. Bizans İmparatorluğu Dönemi'nde sağlam bir kale görünümünde karşımıza çıksa da, kent surları Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde

[181] Vitruvius, *a.g.e*., V,2.
[182] Şahin Yıldırım, "Hadrianopolis,: Trakya'da Bir Kalekent", *TÜBA-AR*, S. 18, Ankara, 2015, s. 190.

tamamen önemi yitirmiştir. 12.00 m. varan sur yüksekliği ve 15.00 m. çapında köşe kuleleri ile görkemli bir mimariye sahip olan şehrin köşe kulelerinden sadece bir tanesi günümüze onarımlarla kalmış olup, surlar ise yine onarımlarla küçük parçalar şeklinde günümüze değin varlığını sürdürmüştür. Kent surları hakkında bilgilerimizin neredeyse tamamı kazılar sonucu elde edilmiştir. Ancak kazı alanlarında koruma politikasının yetersiz kalması, surların doğal ve beşeri nedenlerle yok olmasını tetiklemektedir. Öncelikli olarak kazılan alanlarda korumanın tam anlamıyla sağlanması gereklidir. Böylece kent belleği açısından temel niteliğinde olan kentin ilk kuruluş alanı da saygınlığını arttıracak, dün ile bugün arasında kurulan bağlara bir yenisi eklenerek gelecek köprüsü güçlendirilmiş olacaktır.

VI. KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

Ammianus Marcellinus	Kullanılan Çeviri: Ammianus Marcellinus, *The Roman History of Ammianus Marcellinus* (Çev. John Carew Rolfe), Londra 1894.
Eutropius	Kullanılan Çeviri: Eutropius, *Roma Tarihinin Özeti*, (Çev. Çiğdem Menzilcioğlu), İstanbul 2007.
Herodotos	Kullanılan Çeviri: Herodotos, *Herodot Tarihi* (Çev. Müntekim Ökmen), İstanbul 2004.
Historia Augusta	Kullanılan Çeviri: Aelius Lampridius, "Elagabalus", *The Scriptores Historiae Augustae* (Çev. David Magie), New York 2007.
Homeros	Kullanılan Çeviri: Homeros, *İlyada*, (Çev. Azra Erhat-A. Kadir), İstanbul 2002.
Ionnes Zonaras	Kullanılan Çeviri: Ionnes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, (Çev. Bilge Umar), İstanbul 2008.
Ksenophon	Kullanılan Çeviri: Ksenophon, *Anabasis Onbinlerin Dönüşü*, (Çev. Tanju Gökçöl), İstanbul 1998.
Nikephoros Bryennios	Kullanılan Çeviri: Nikephoros Bryennios, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)* (Çev. Fikret Işıltan), Ankara 1995.
Pausanias	Kullanılan Çeviri: Pausanias, *Description of Greece*, C.1. (Çev. William Henry Samuel Jones), Londra/New York 1918.
Plinius	Kullanılan Çeviri: Pliny, *Naturalis History*, C. 4 (Çev. Harris Rackham), Londra 1961.
Strabon	Kullanılan Çeviri: *The Geography of Strabo*, C. 6 (Çev. Horace Leonard Jones), Londra/New York 1930.
Vitruvius	Kullanılan Çeviri: *Mimarlık Üzerine On Kitap* (Çev. Suna Güven), İstanbul 2005.

Zosimus	Kullanılan Çeviri: Zosimus, *New History*, (Çev. Ronald Thomas Ridley), Sidney 1982.

Modern Kaynaklar

Abbott, Jacob, *Darius The Great,* New York 1904.

Acun, Hakkı, *Anadolu Saat Kuleleri,* Ankara 1994.

Ahmet Badi Efendi, Riyâz-ı Belde-i Edirne (Çev. Adıgüzel, Niyazi – Raşit Gündoğdu)*,* C.1/1, Edirne 2014.

Akansel, Sennur, "Edirne Kaleiçi Tarihi Konutları", *Edirne Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri II* (Haz. Şahan Kırçın, Ramazan Tabak, v.d.), İstanbul 2013, s. 2-11.

Akşit, Oktay, *Roma İmparatorluk Tarihi (M.Ö. 27-M.S.192)*, İstanbul 1976.

Archibald, Zosia H. *The Odrysian Kingdom of Thrace*, Oxford 1998.

Aşık Mehmet, *Menâzırü'l-Avâlim* (Çev. Mahmut Ak), Ankara 2007.

Beksaç, Engin, "Doğu Trakya'da Traklar", *Aktüel Arkeoloji*, S. 3, İstanbul 2007, s. 25-41.

Boatwright, T., Mary, *Hadrian and the Cities of the Roman Empire,* Oxford 2003.

Burgan, Michael, *Empires of Ancient Persia,* New York 2010.

Canıtez, İlker Salih - Tülay Canıtez - Nevzat İlhan, "The Bridges of Edirne: Comprehensive Buildings for the Lecture of the City", *Trakia Journal of Sciences*, C. 7.2, Edirne 2009, s. 221-228.

Çakan, Ülkü M., "Edirne Aile Lahti", *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, S. 40/41, İstanbul 1988, s. 18-21.

Çulpan, Cevdet, *Tosyavizade Dr. Rıfat Osman 1874-1933 Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1959.

- *Türk Taş Köprüleri,* Ankara 2002.

Darkot, Besim, "Edirne, Coğrafi Giriş", *Edirne'nin 600. Fethi Armağan Kitabı,* Ankara 1993, s. 1-12.

Dijkema, F. Th., *The Ottoman Historical Monumental Inscriptions in Edirne,* Leiden 1977.

Donaldson, Thomas Leverton, *Architectura Numismatica,* Londra 1859.

Dündar, Abdülkadir, "Edirne Şehri ve Tarihi Eserleri (1918 Tarihine Ait Bir Haritaya Göre)", *Dini Araştırmalar,* C.10, S. 28, s. 113-136.

Edirne Valiliği, *Tarihi Fotoğraflarla Edirne,* İstanbul 2015.

Erdoğu, Burçin, "Tarihöncesi Dönemde Edirne", *Edirne Serhattaki Payitaht,* İstanbul 1998, s. 13-18.

Erol, Ayşe F. , "Bir Hadrianopolis Sikkesi Üzerine İkonografik Gözlem", *Arkeoloji ve Sanat Dergisi,* S. 122, İstanbul 2006, s.125-131.

Ertuğrul, Özkan, *Edirne'nin Kültür Tarihinde Özel Bir Albüm*, İstanbul 1995.

Erzen, Afif, *İlkçağ Tarihinde Trakya*, İstanbul 1994.

Evliya Çelebi, *Seyahatname,* (Haz. Seyit Ali Kahraman – Yücel Dağlı), C. 3.2, İstanbul 2006.

- *Seyahatname, Tam Metin* (Çev. Tevfik Temelkuran – Necati Aktaş), C. 3, İstanbul 1986.

Eyice, Semavi, "Edirne Saat Kulesi ve Üzerindeki Bizans Kitabesi", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi,* S. 8-9, İstanbul 1980, s. 1-22.

- "Bizans Devrinde Edirne ve Bu Devire Ait Eserler", *Edirne Serhattaki Payitaht* (Haz. Emin Nedret İşli-M. Sabri Koz), İstanbul 1998, s. 19-48.

Fresne-Canaye, *Seyahatname* (Çev:Teoman Tunçdoğan), İstanbul 2009.

Gökbilgin, M, Tayyip, "Edirne", *İslam Ansiklopedisi,* C. 10, İstanbul 1994, s. 425-431.

- "Edirne", *İslam Ansiklopedisi,* C. 4, İstanbul 1948, s. 107-119.

Güveloğlu, Ali, "Trakya'da İlk Kentleşme ve Hadrianopolis (Edirne) Örneği", *Edirne İçin*, İstanbul 2014, s. 29-38.

Hayat Ansiklopedisi, "Edirne", C. 3, İstanbul 1932, s. 1206-1210.

Hibri Abdurrahman Efendi, *Enîs-ül Müsâmîrin* (Çev. Ratip Kazancıgil), Edirne 1996.

İnalcık, Halil, "Edirne'nin Fethi (1361)", *Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara 1993, s. 137-160.

İplikçioğlu, Bülent, *Eskibatı Tarihi I,* Ankara 1997.

- *Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları*, İstanbul 2007.

İreçek, Konstantin Yosif, *Belgrad İstanbul Roma Askerî Yolu*, Ankara 1990.

Jones, Arnold Hugh Martin, *The Cities of The Eastern Roman Provinces*, Oxford 1937.

Jurukova, Yordanka, *The Coinage of the Towns in Moesia Inferior and Thrace, 2nd-3rd centuries AD: Hadrianopolis*, Sofya 1987.

Kansu, Şevket Aziz, "Edirne'nin Tarihöncesine ait Araştırmalar", *Edirne'nin 600. Fethi Armağan Kitabı,* Ankara 1993, s. 13-20.

Karakaya, Hasan, "Edirne (Hadrianopolis) Kalesi 2008 Yılı Kurtarma Kazısı", *18. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, Ankara 2010, s. 105-134.

- "Edirne (Hadrianapolis) Kalesi Zindanaltı 4 Pafta, 15 Ada, 21-53 Parseller 2009 Yılı Kurtarma Kazısı", *19. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, Ankara 2011, s. 47-78.

Karakuyu, Mehmet - Faruk Sarıusta, "Evliya Çelebi'ye göre 17. Yüzyılda Edirne'nin Şehir Coğrafyası ve Kültürel Hayat*" Marmara Coğrafya Dergisi*, S. 24, İstanbul 2011, s. 124-149.

Kazancıgil, Ratip, "Aleksandr Zografos'un Edirne Tabloları ve Dr. Rıfat Osman Bey", *Yöre Dergisi,* S. 25-26, Edirne 2002, s. 73-83.

Kazancıgil, Ratip – Nilüfer Gökçe, *Tosyavizade Dr. Rıfat Osman'ın Kaleminden Edirne*, Edirne 2013.

Koester, Helmut, *History, Culture, and Religions of The Hellenistic Age*, C. 1, Berlin 1995.

Kritovulos, *Kritovulos Tarihi 1451-1462* (Çev. Ari Çokona), İstanbul 2012.

Kuhrt, Amelia, *The Achaemenid Persian Empire (c.550-330 B.C)*, Cambridge 2001.

Kurat, Akdes Nimat, *Peçenek Tarihi*, İstanbul 1937.

Macdowall, Simon, *Adrianople AD 378, The Goths Crush Rome's Legions*, Oxford 2001.

Mansel, Arif Müfid, *Trakya'nın Kültür ve Tarihi*, İstanbul 1938.

- "İlkçağda Edirne", *Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara 1993, s. 39-76.

- *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara 2004.

Mehmet Rıfat Osman, *Edirne Rehnüması* (Çev. Ratip Kazancıgil), İstanbul 2013.

Mevsim, Hüseyin, *Bulgar Gözüyle Edirne*, İstanbul 2012.

Miller, Naomi, *Mapping the City*, New York, 2003.

Momsen, Thedor, *The History of Rome,* C. 4.1, Cambridge, 2009.

Mordtmann, J. H., "Zur Epigraphik von Thracien", *Archaeologisch- Epigraphische Mitteilungen aus Oesterreich-Ungarn VIII,* Viyana 1884, s. 199-227.

Moushmov, Nikola, *Ancient Coins of the Balkan Peninsula and the Coins of the Bulgarian Monarchs,* Sofya 1912**.**

Nardo, Don, *The Greenhaven Encyclopedia of Ancient Rome,* San Diego 2002.

Oman, Charles William Chadwick, *The Byzantine Empire,* New York 1902.

Onur, Oral, *Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitabeler*, İstanbul 1972.

- *XVI. Yüzyıldan XX. Yüzyıla Belgelerle Edirne*, İstanbul 2006.

Oy, Aydın, "Risâle-i Beşir Çelebi Menâkıb-ı Edrene", *Edirne: Serhattaki Payitaht* (Haz. Emin Nedret İşli – M.Sabri Koz), İstanbul 1998, s. 71-101.

Örfi Mahmud Ağa, *Edirne Tarihçesi*, Selimiye Yazma Eserler Kütüphanesi, Kayıt No, 2195/3.

Pehlivan, Erdener, *Doğu Trakya'da Roma Dönemi Yolları*, (Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne 2010.

Peremeci, Osman Nuri, *Edirne Tarihi*, İstanbul 2011.

Player, James v.d, *A System of Geography Ancient and Modern,* Edinburgh 1812.

Price, Martin Jessop – Bluma L. Trell, *Coins and Their Cities: Architecture on the Ancient Coins of Greece, Rome and Palestine*, Londra 1977.

Rıfat Osman, *Edirne Evleri (Haz. Süheyl Ünver*), İstanbul 1976.

Saltuk, Secda, Arkeoloji Sözlüğü, İstanbul 1997.

Sayar, Mustafa Hamdi, "Eskiçağda Trakya ve Traklar", *Toplumsal Tarih,* S. 173, İstanbul 2008, s. 58-62.

Sayger, C. - A. Desernod. *Album d'un Voyage en Turquie 1829-1830,Paris,* İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Alb.000005.

Selen, Hamit Sadi, "Yazma Cihannümâ'ya Göre Edirne Şehri", *Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı,* Ankara 1993, s. 303-310.

Sevin, Veli, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I,* Ankara 2007.

Smith, Sir Willian, *Dictionary of Greek and Roman Geography*, Boston 1854.

Soustal, Peter, *Tabula Imperii Byzantini 6 (Thrakien),* Viyana 1991.

Souza, Philip de, *The Greek and Persian Wars 499-386,* Oxford 2003.

Taşlıklıoğlu, Zafer, *Trakya'da Epigrafya Araştırmaları II*, İstanbul 1971.

Taş-Şakir, Aziz Nazmi, *Adrianopol'den Edirne'ye*, İstanbul 2009.

Tekin, Oğuz, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İstanbul 2008.

Treadgold, Warren, *A History of the Byzantine, State and Society,* Kalifornia 1997.

Tuğran, Şerafettin, "1829 Edirne Antlaşması", *Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi,* C. 9, S.1-2, Ankara 1951, s. 111-151.

Τσουρής, Κωνσταντίνος, "Οχυρωματικά ικά ικά Εργα ε πί Ανανε ωσίμων Πη γώ ν Υδά των", *Byzantina Symmeikta 22,* 2012, s. 293-339.

Umar, Bilge, *Trakya, Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi*, İstanbul 2003.

Varbanov, Ivan, *Greek Imperial Coins, C. III,* Burgaz 2007.

Voyage en Krimee de la Relation de l'Ambassade de Petersburg a Constantinople (Çev. L.H. Delamare), Paris 1802.

Wiesehöfer, Josef, *Ancient Persia from 550 BC to 650 AD* (Çev. Azizeh Azodi), Londra 2001.

Wycherley, Richard Ernest, *Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu* (Çev. Nur Nirven-Nezih Başgelen), İstanbul 2011.

Yerolympos, Alexandra, *Urban Transformations in the Balkans (1820-1920)*, Thessaloniki 1996.

Yıldırım, Şahin, "Makedonya Kulesi Kurtarma Kazısı 2002", *Yöre Dergisi,* S. 33, Edirne 2002, s. 3-13.

- (1), "Makedonya Kulesi Kurtarma Kazısı 2002", *14. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu 2004*, Ankara 2005, s. 233-242.

- (2), "Makedonya Kulesi Kurtarma Kazısı 2003", *14. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu 2004*, Ankara 2005, s. 243-250.

- (3), "Hıdırlık Tabyası Kurtarma Kazısı 2003", *14. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu 2004*, Ankara 2005, s. 251-258.

- "Hadrianopolis Antik Kenti", *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, S. 3, İstanbul 2007, s. 53-57.

- "Hadrianopolis: Trakya'da Bir Kalekent", *TÜBA-AR*, S. 18, Ankara 2015, s. 181-204.

Yıldırım, Şahin – Karakaş, Günay, *Edirne, Müzeleri ve Ören Yerleri*, İstanbul 2006.

Elektronik Kaynaklar

http://citygate.ancients.info/gates3.htm; 01.02.2016.

http://archaeologyinbulgaria.com/2016/11/28/archaeologists-find-roman-inscription-in-bulgarias-plovdiv-showing-heir-of-thracian-kings-was-1st-mayor-of-ancient-philipopolis/; 07.03.2017.

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/b1/Roman_provinces_of_Illyricum,_Macedonia,_Dacia,_Moesia,_Pannonia_and_Thracia.jpg; 07.03.2017.

https://www.thequirkytraveller.com/2015/11/shopping-and-history-in-chester/; 20.08.2017.

https://antiekpubliek.blogspot.com.tr/2010/06/colonia-ulpia-traiana.html; 20.08.2017.

http://castrumandquonset.blogspot.com.tr/2010/01/similar-layouts-of-various-castra.html; 20.08.2017.

http://elioarte.blogspot.com.tr/2016/08/augusta-praetoria-aosta-romana.html; 20.08.2017.

http://samhortononurbanism.blogspot.com.tr/; 20.08.2017.

https://en.wikipedia.org/wiki/Tabula_Peutingeriana; 07.03.2017.

http://www.edirnetarihi.com/1905-yili-edirne-haritasi-yunanlilar-tarafindan-cizilmis.html; 10.03.2017.

http://www.wildwinds.com/coins/ric/gordian_III/_hadrianopolis_AE26_BMC_43.jpg; 07.02.2016.

http://www.forumancientcoins.com/meepzorp/rp_thrace_hadr_pt02.htm 23.07.2017.

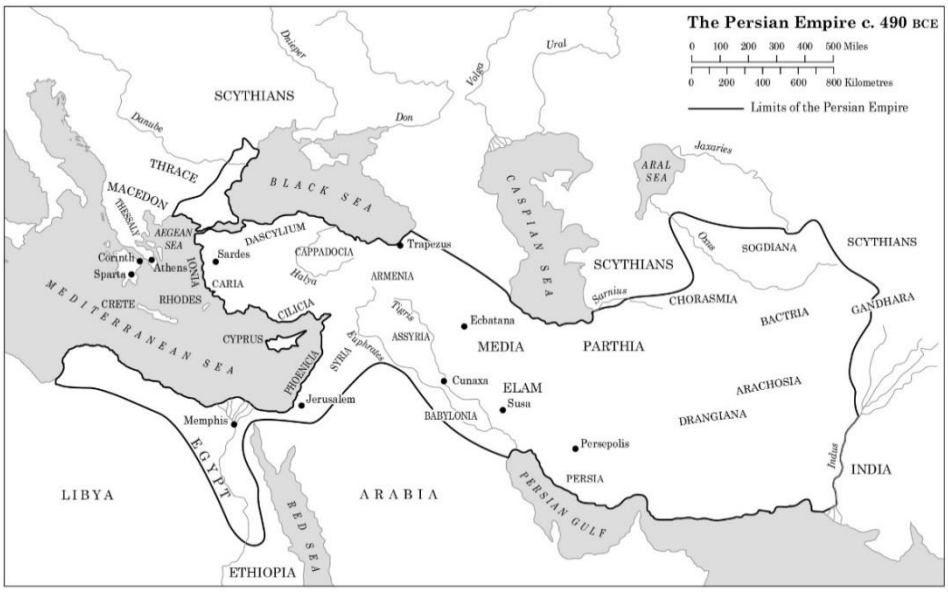
http://www.wildwinds.com/coins/ric/gordian_III/_hadrianopolis_Varbanov_3756.jpg; 07.02.2016.

VII. LEVHALAR

Haritalar

Harita 1. Trakya Bölgesi Haritası

Harita 2. M.Ö. 490 Yılı'nda Trakya'nın Bir Bölümünü İçine Alan Pers İmparatorluğu Sınırları

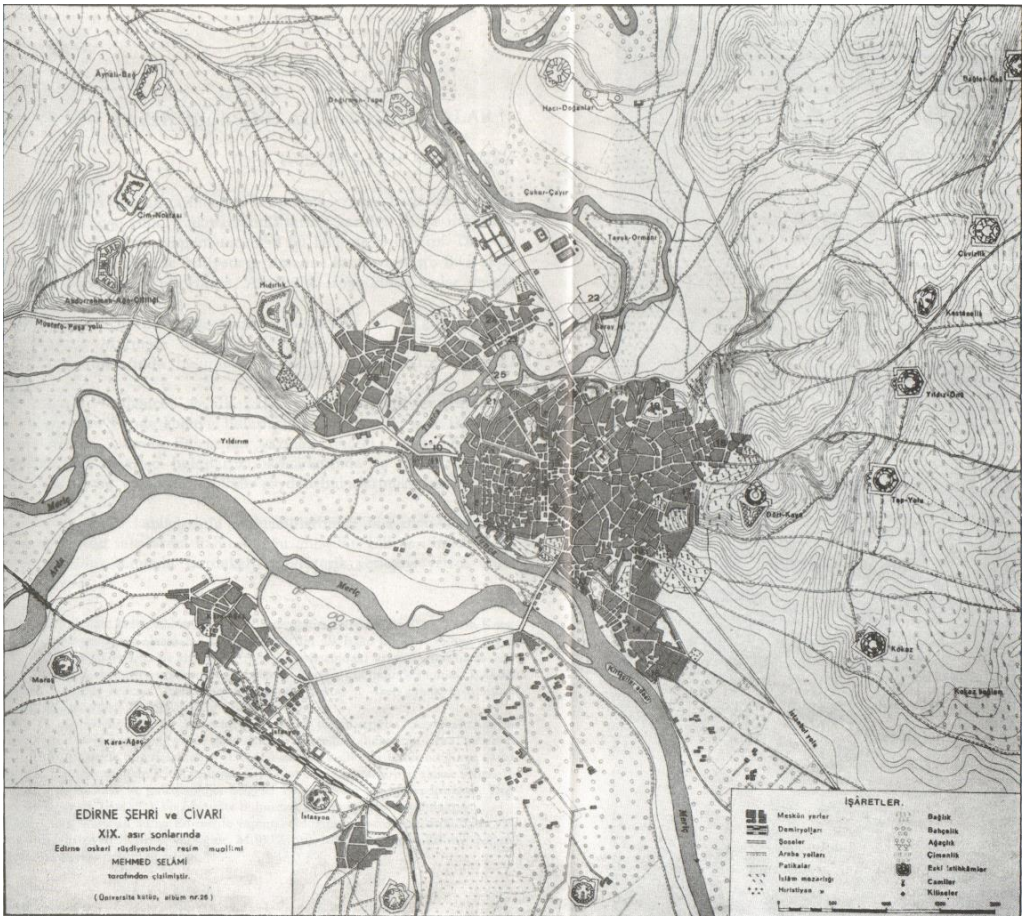
Harita 3. Odrys Krallığı Sınırları.

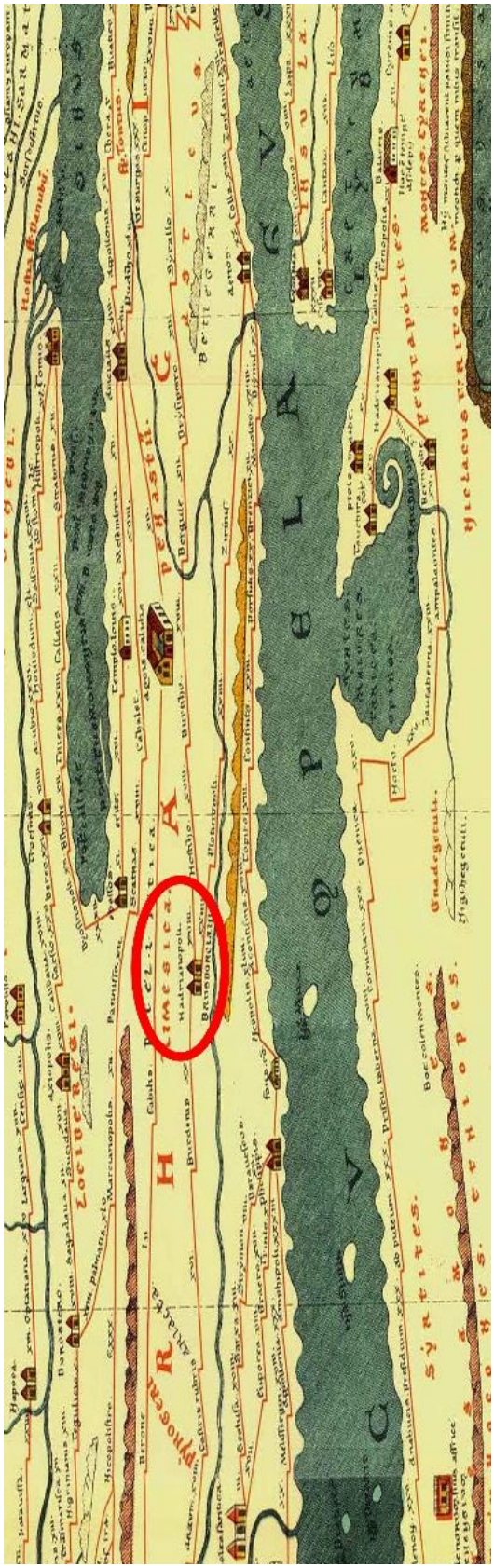
Harita 4. Büyük İskender'in Seferleri.

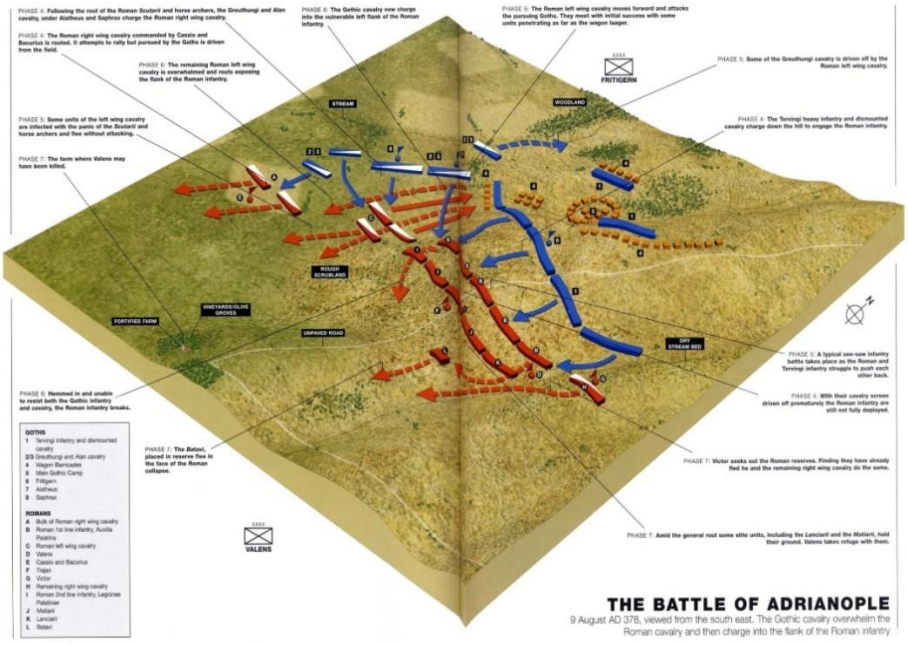
Harita 5. Roma Eyaletine Dönüşen Trakya

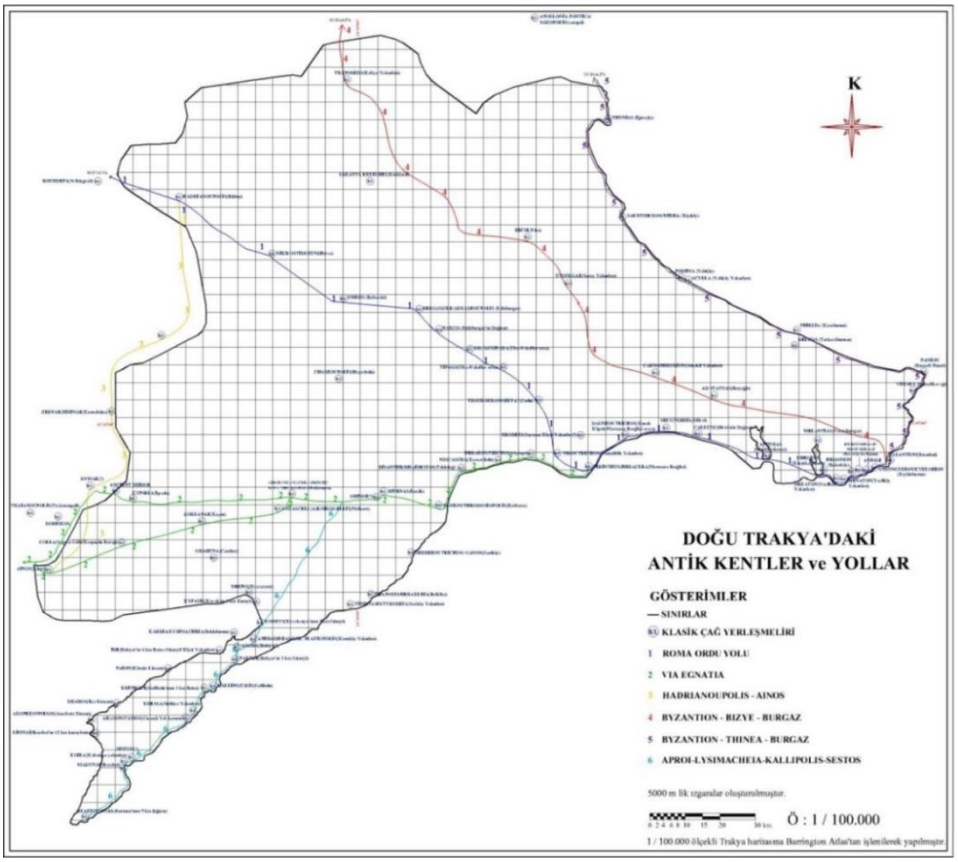
Harita 6. Edirne Şehri Civarı.

Harita 7. Tabula Peutingeriana'dan Hadrianopolis Kenti.

Harita 8. M.S. 9 Ağustos 378'de Gerçekleşen Edirne Savaşı'nın Taktiksel Canlandırması.

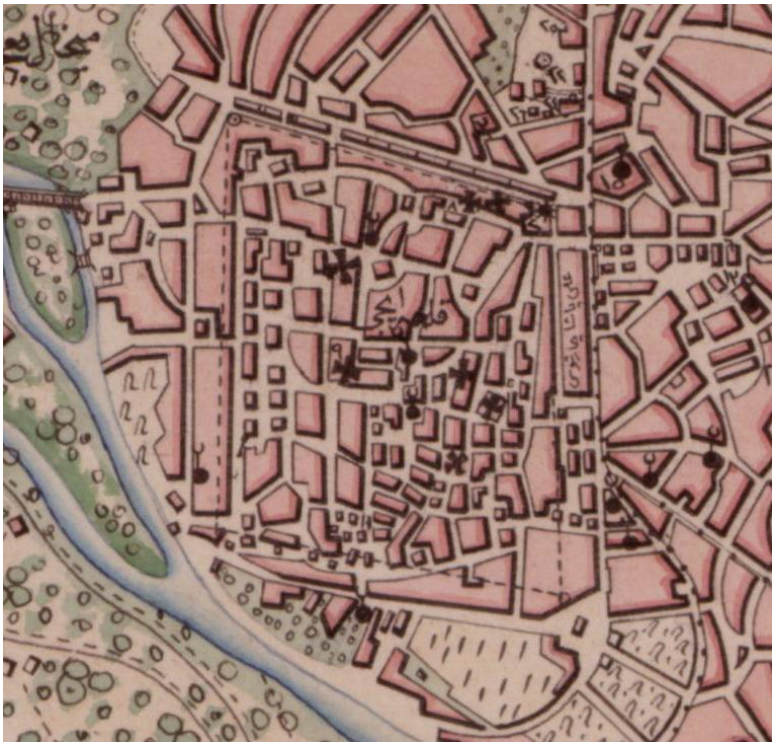
Harita 9. Türkiye Trakyası Roma Dönemi Yol Haritası.

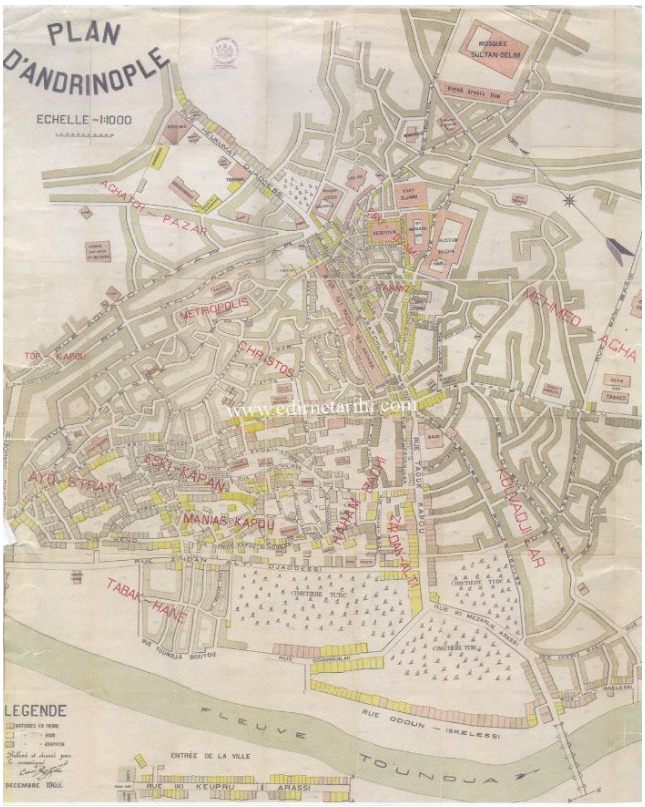
Harita 10**.** Türkiye Trakyası Bizans Dönemi Yol Hattı.

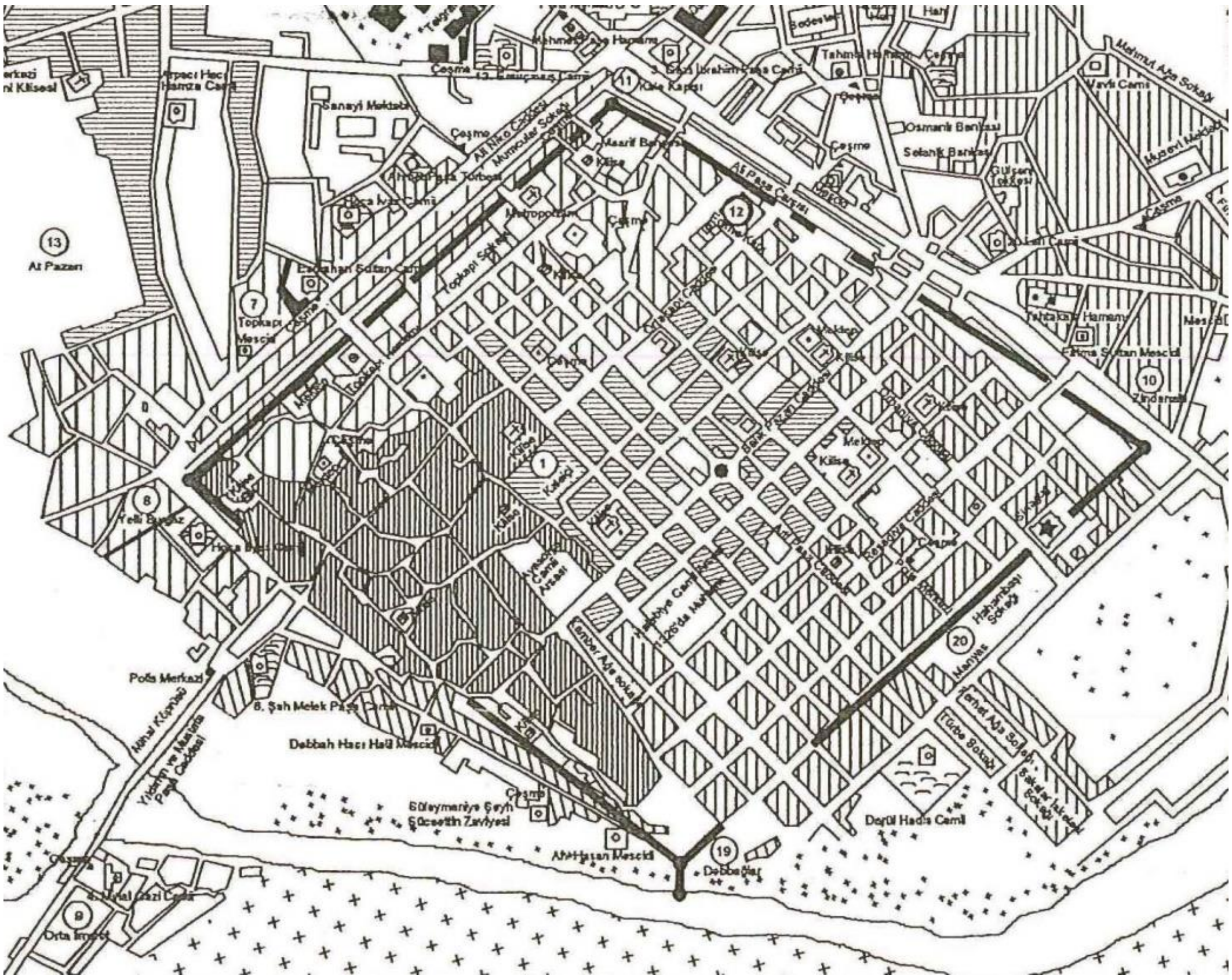
Harita 11. 1854 Yılında Osmont Tarafından Çizilmiş Olan Edirne Haritası'nda Kaleiçi Bölgesi.

Harita 12. Mehmet Selami Tarafından 1885 Yılında Çizilmiş Olan Edirne Haritası'nda Kaleiçi Bölgesi.

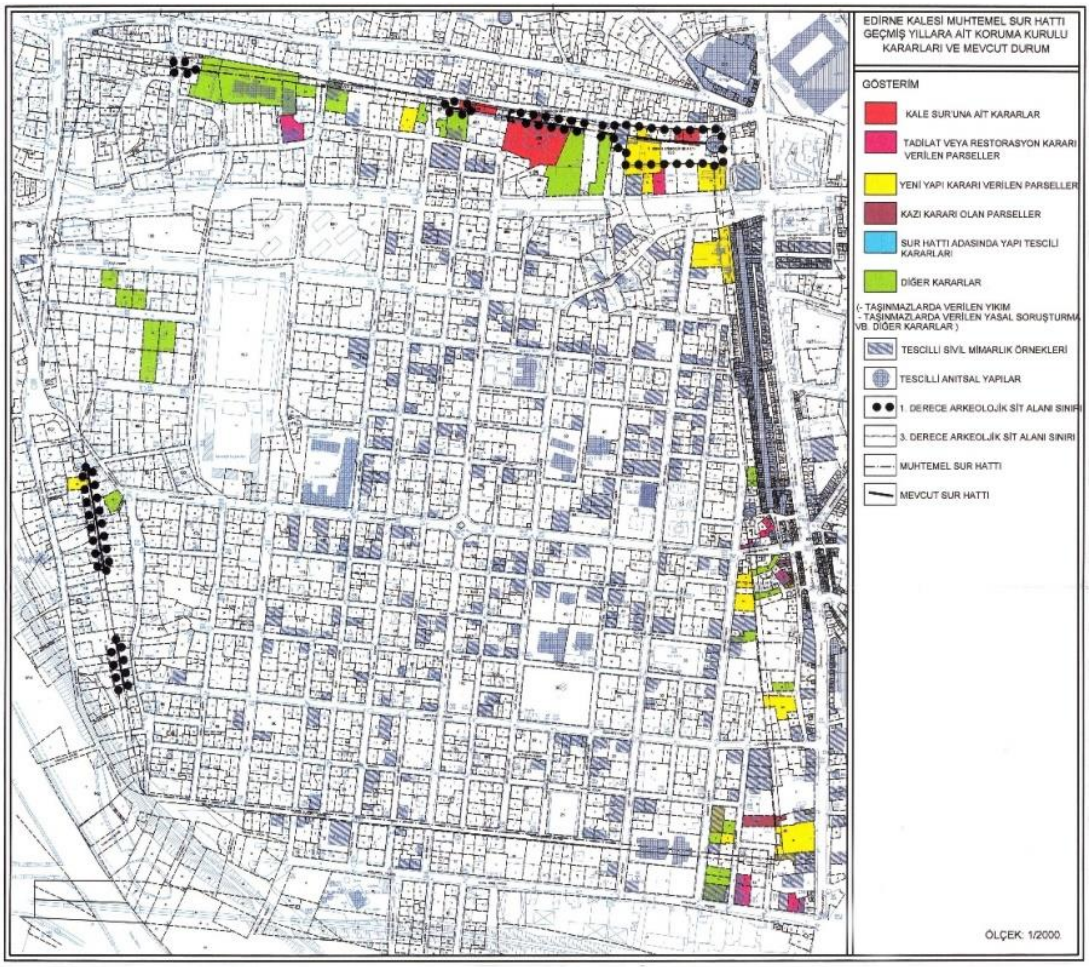

Harita 13. Edirne 1905 Yılı Haritası.

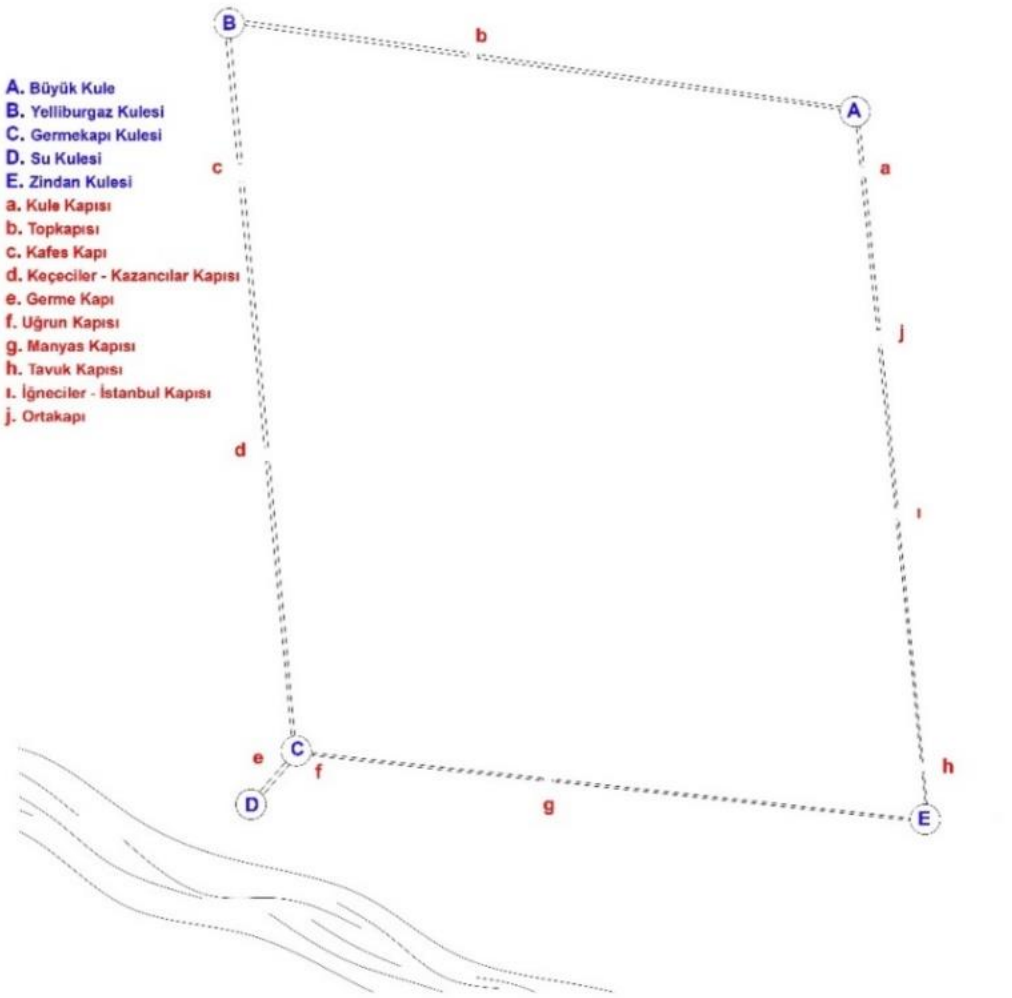

Harita 14. 1918 Yılında Çizilmiş Olan Edirne Haritası'nda Kaleiçi Bölgesi.

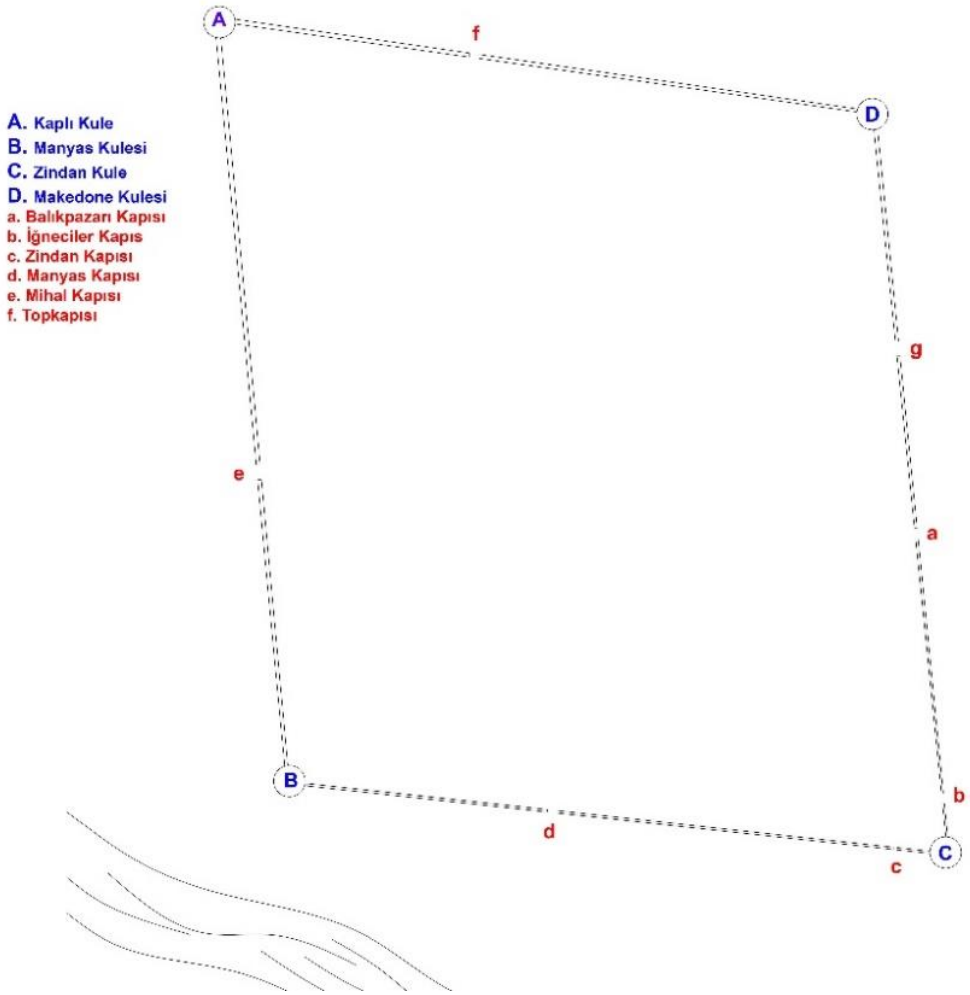
Planlar

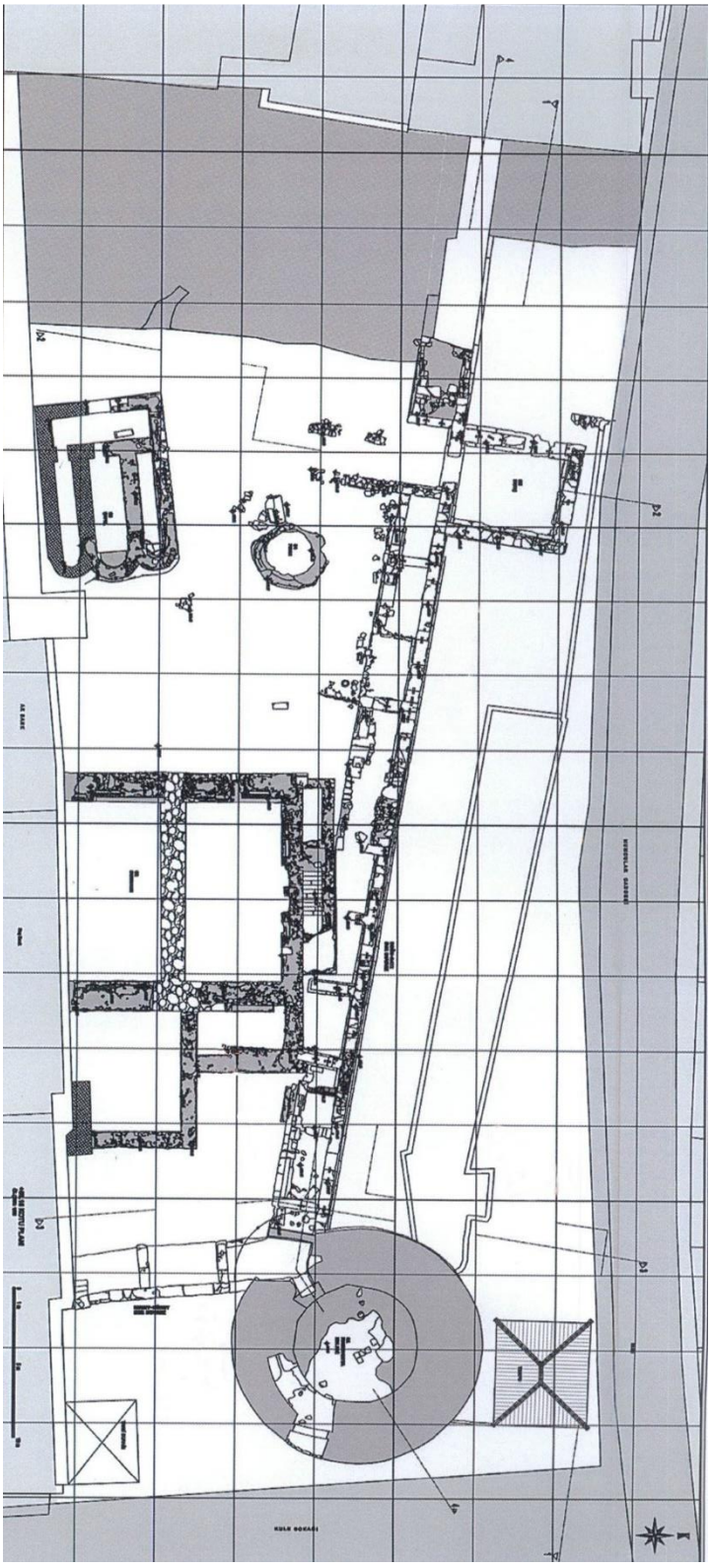
Plan 1. Edirne Kalesi, Sur Hattı 1. ve 3. Derece Arkeolojik Alan Sınırları.

Plan 2. Hibri Abdurrahman Efendi ve Katip Çelebi'ye göre Edirne Kalesi.

Plan 3. Evliya Çelebi'ye Göre Edirne Kalesi.

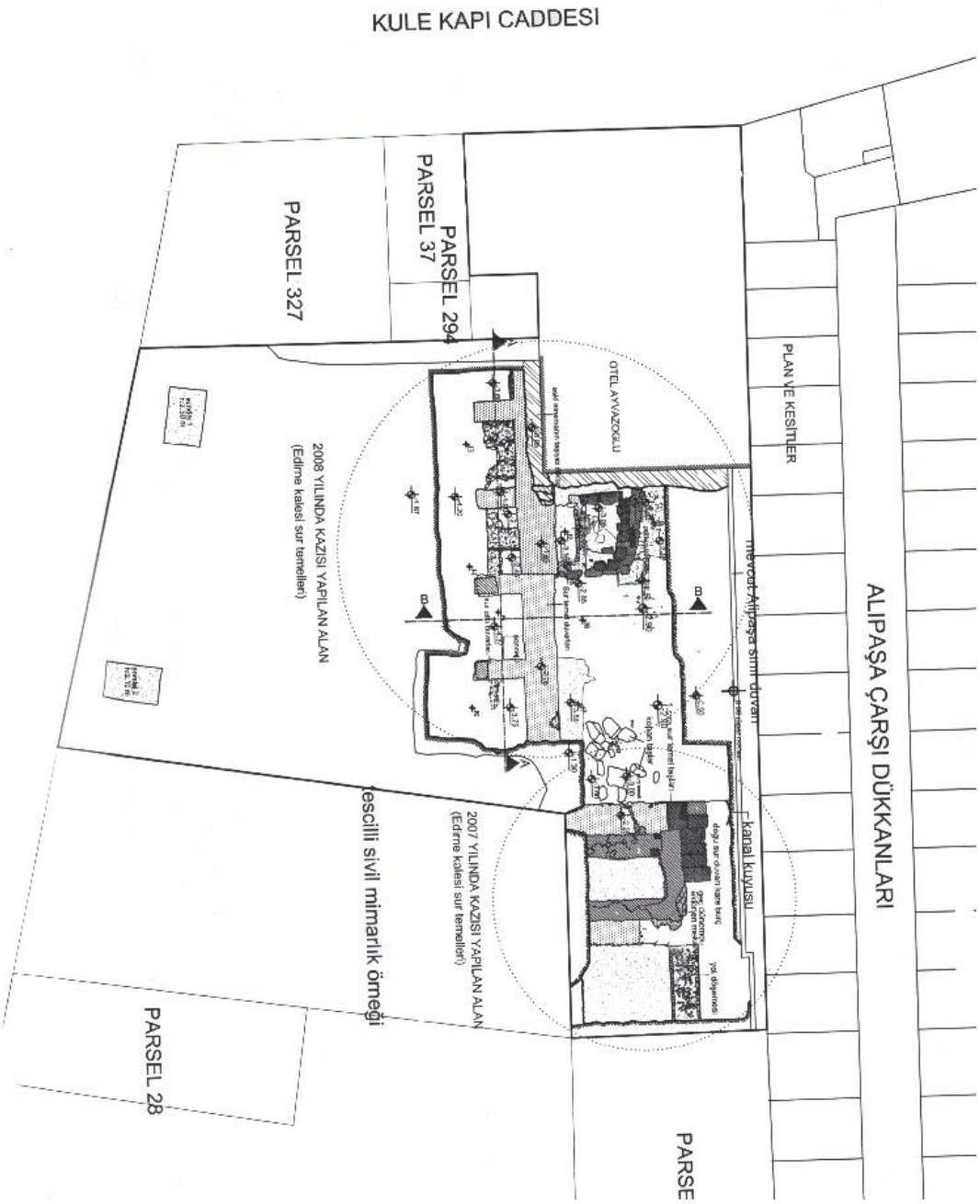
Plan 4. Makedonya Kulesi Alanı Rölövesi.

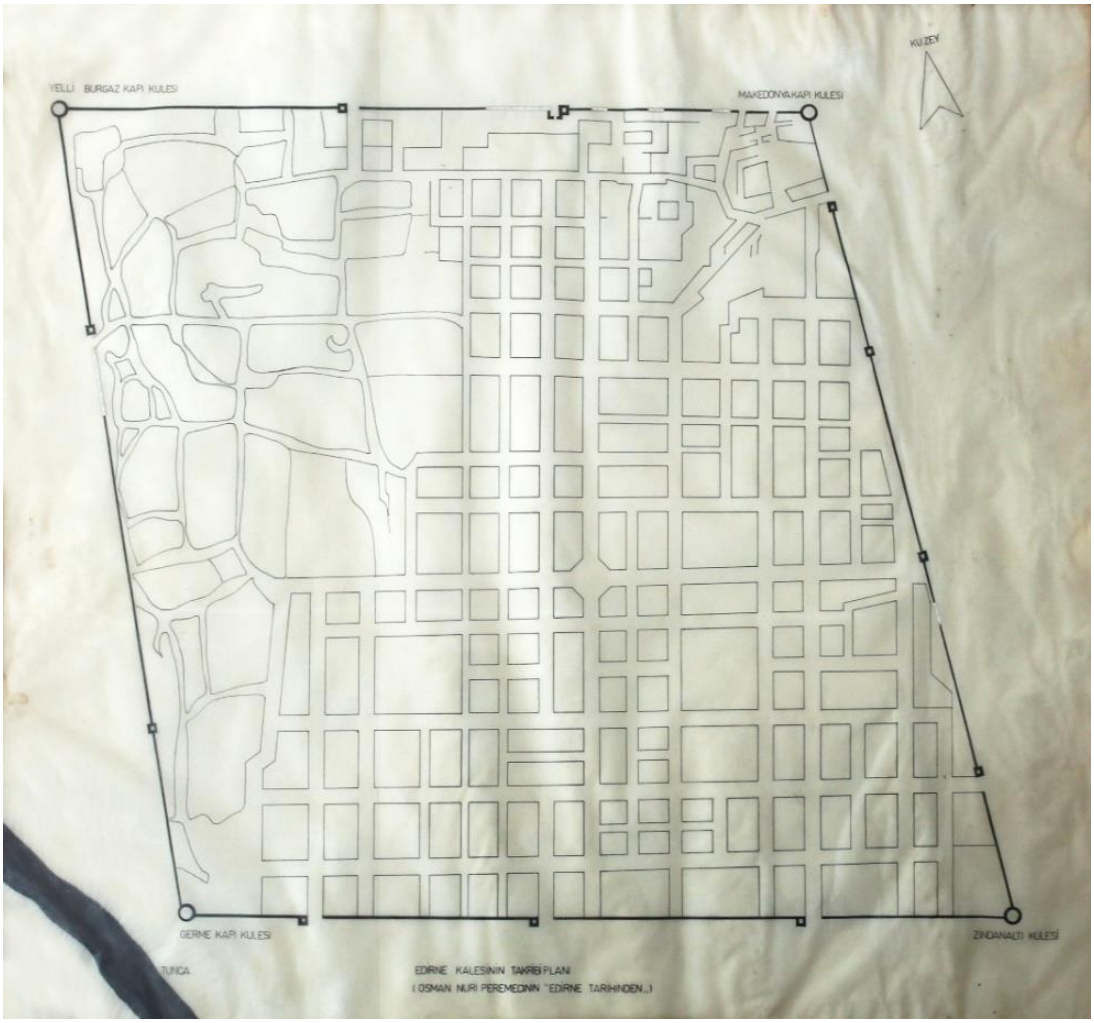
Plan 5. Edirne Kalesi Güney Sur Hattı Kalıntısı Çizimi (Manyas Sokak ile Osman Nuri Peremeci Sokak Kesişimi).

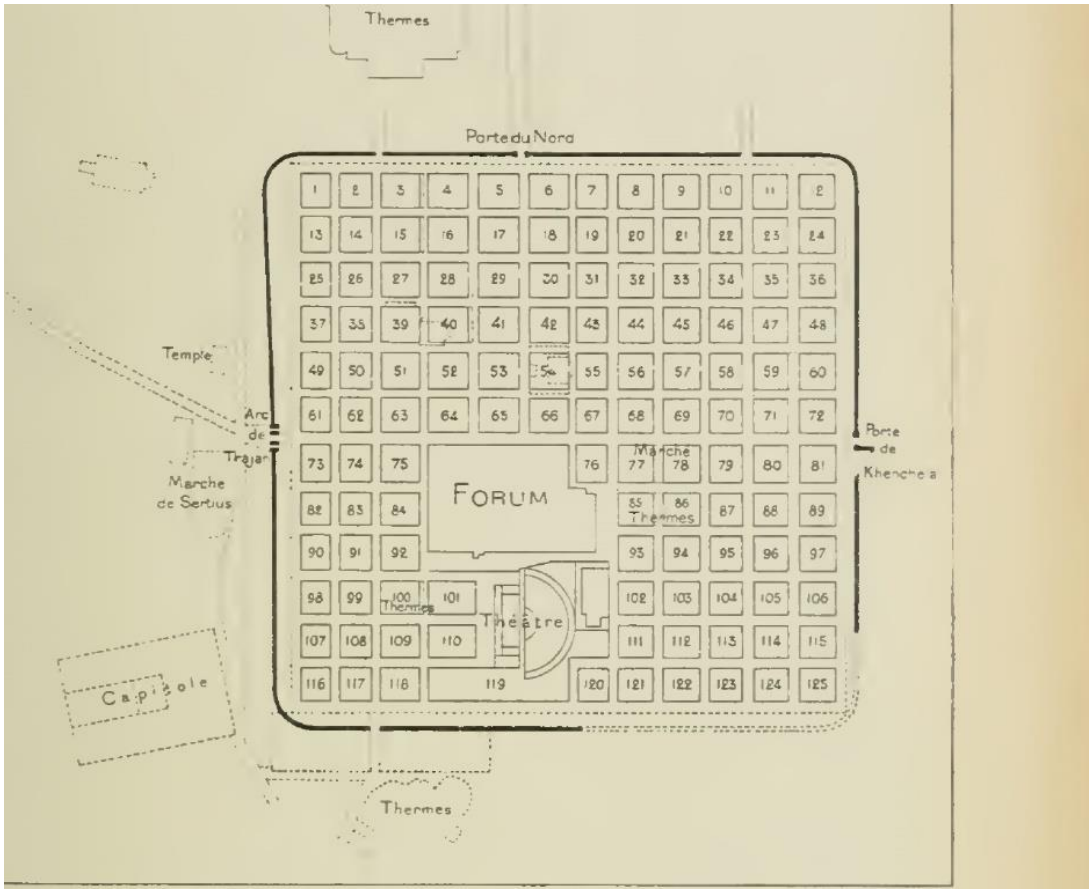
Plan 6. Zindanaltı Kurtarma Kazılarında Açığa Çıkartılan Sur Kalıntısı Planı.

Plan 7. Hadrianopolis (Edirne) Doğu Sur Hattı, 10 Pafta, 76 Ada, 311 Parselde Ortaya Çıkartılmış Olan Kalıntıların Planı.

Plan 8. Edirne Roma Dönemi Sur Hattı.

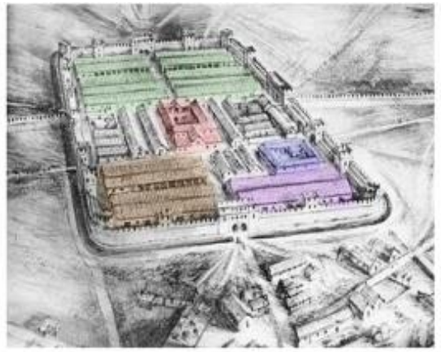
Plan 9. Timgad Kent Planı.

Deva Victrix Kent Planı

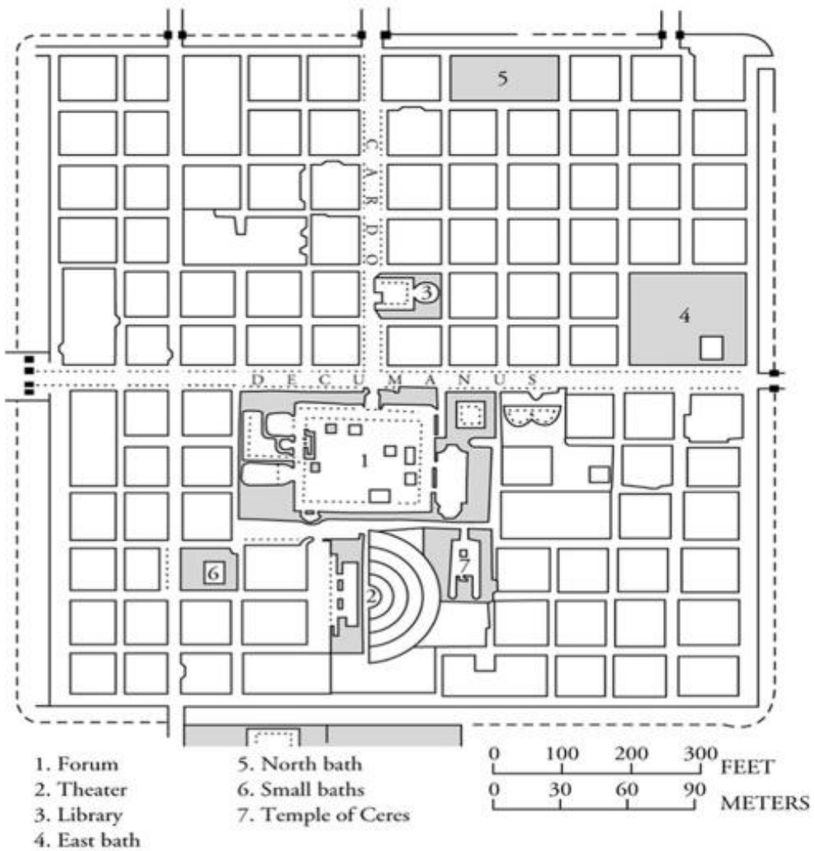
Colonia Ulpia Traiana Kent Planı

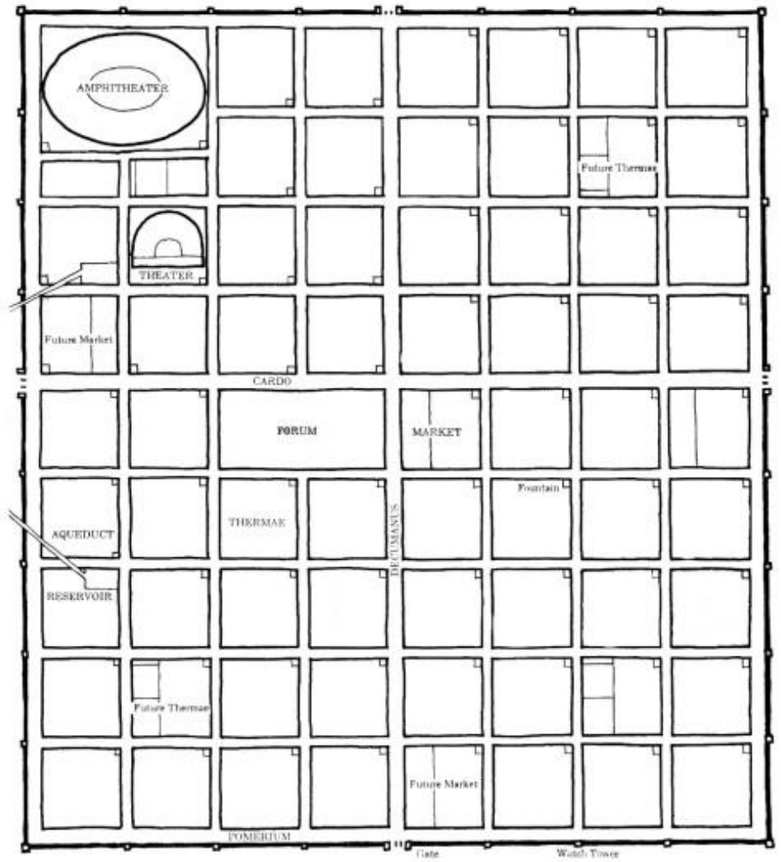
Novaesium Kent Planı

Augusta Praetoria Kent Planı

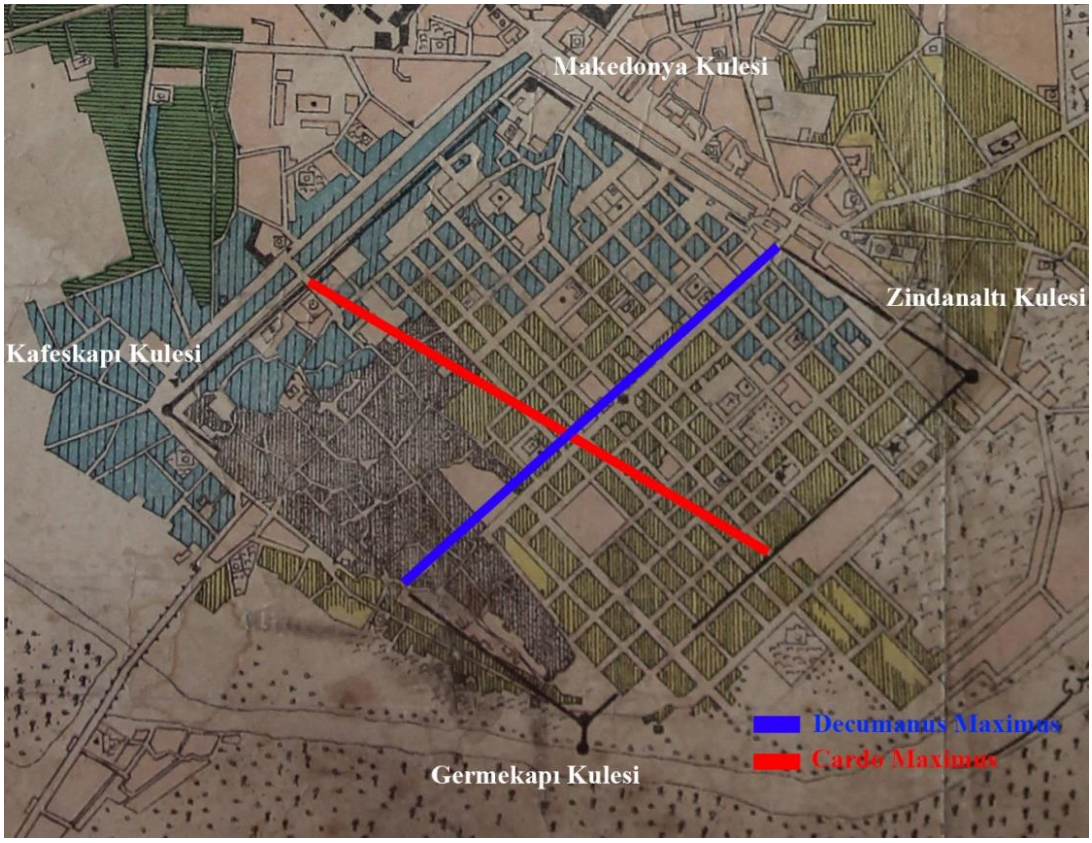

Timgad (Thamugadi) Kent Planı

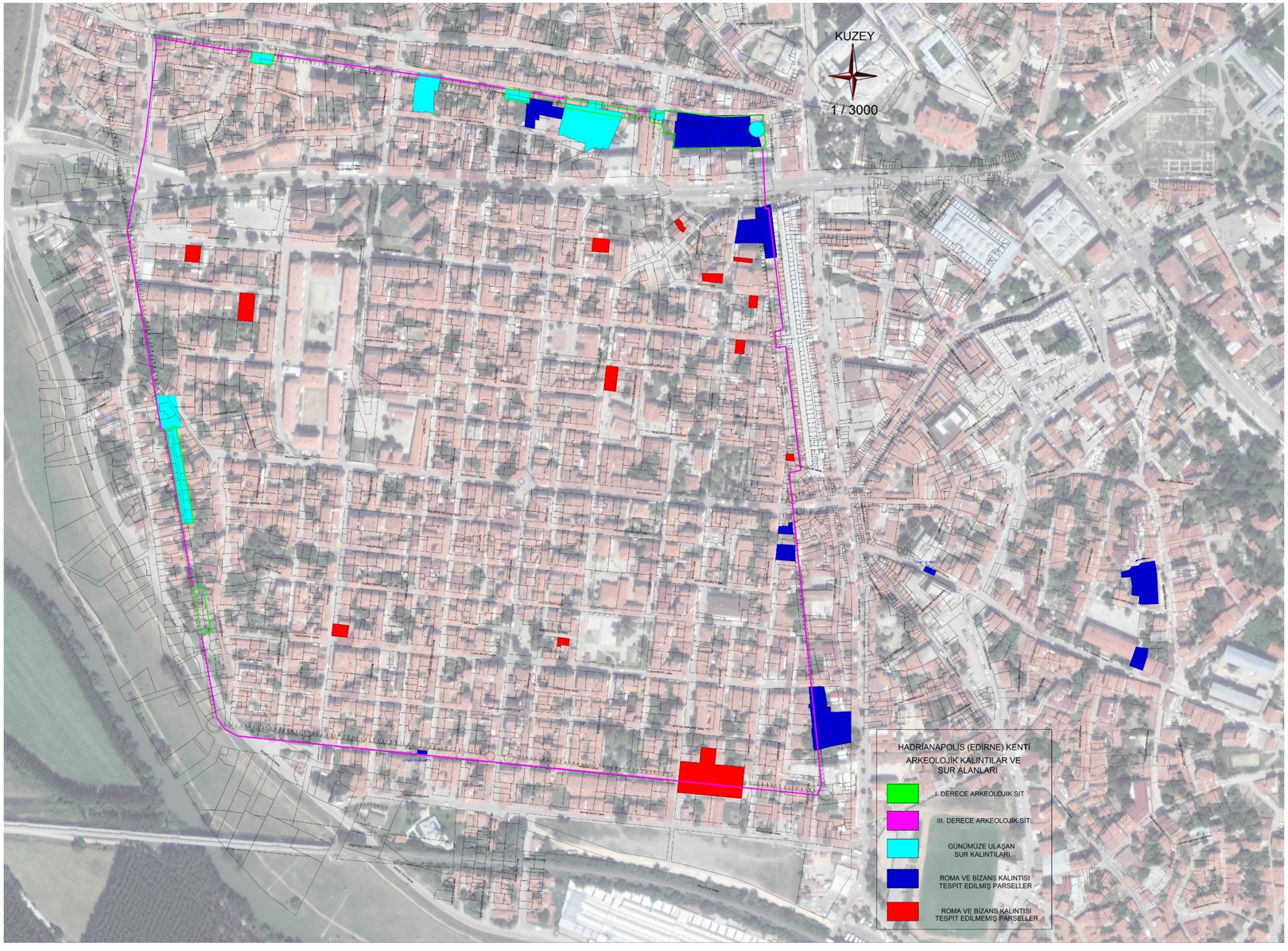

Augusta Verbonia Kent Planı

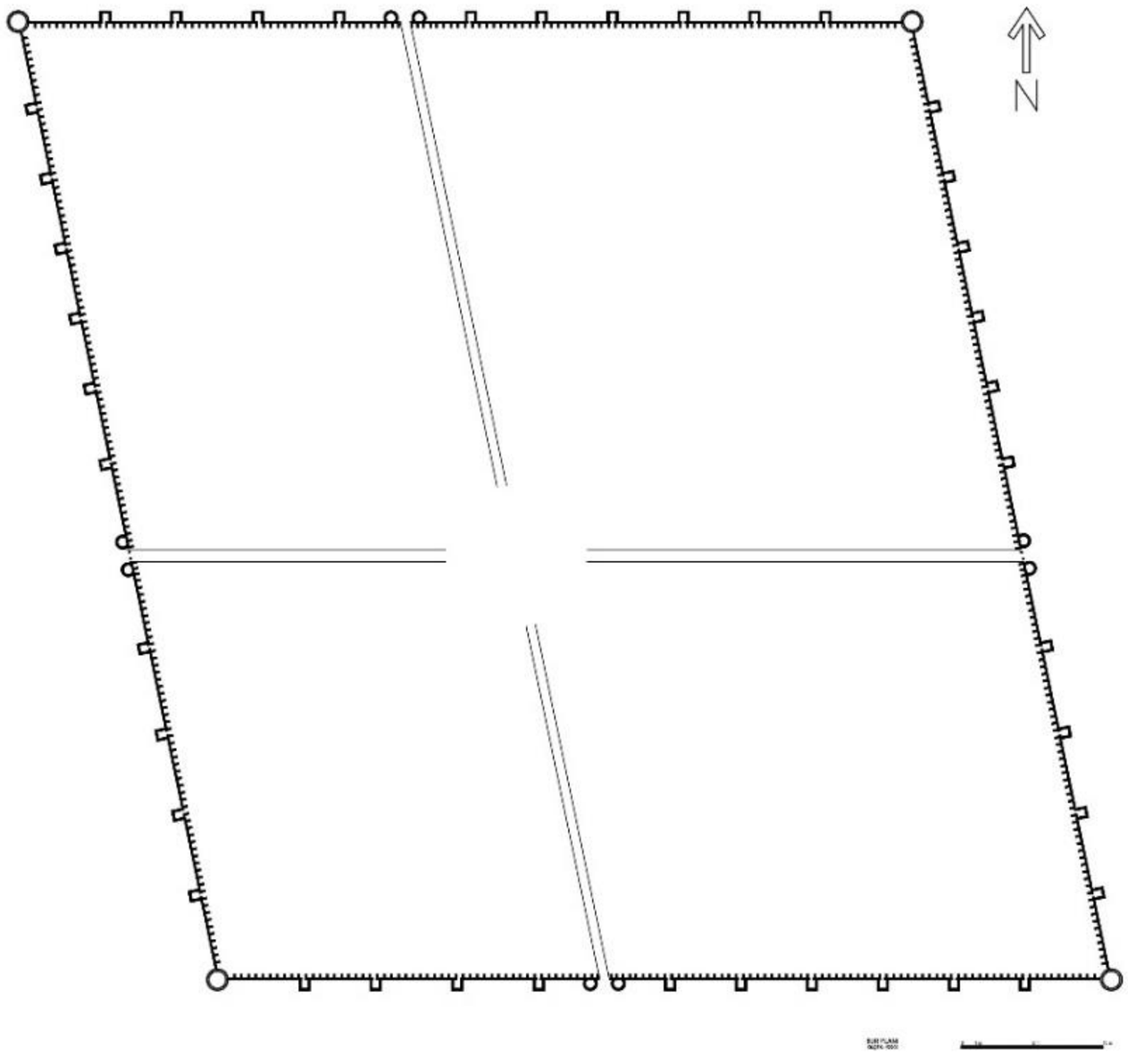
Plan 10. Dünya'dan Castrum Örnekleri.

Plan 11. Hadrianopolis Kalesi, Cardo Maximus ve Decumanus Maximus Caddeleri Güzergâh Önerisi.

Plan 12. Edirne Kalesi ve Yakın Çevresi Sondaj ve Kurtarma Kazısı Alanları.

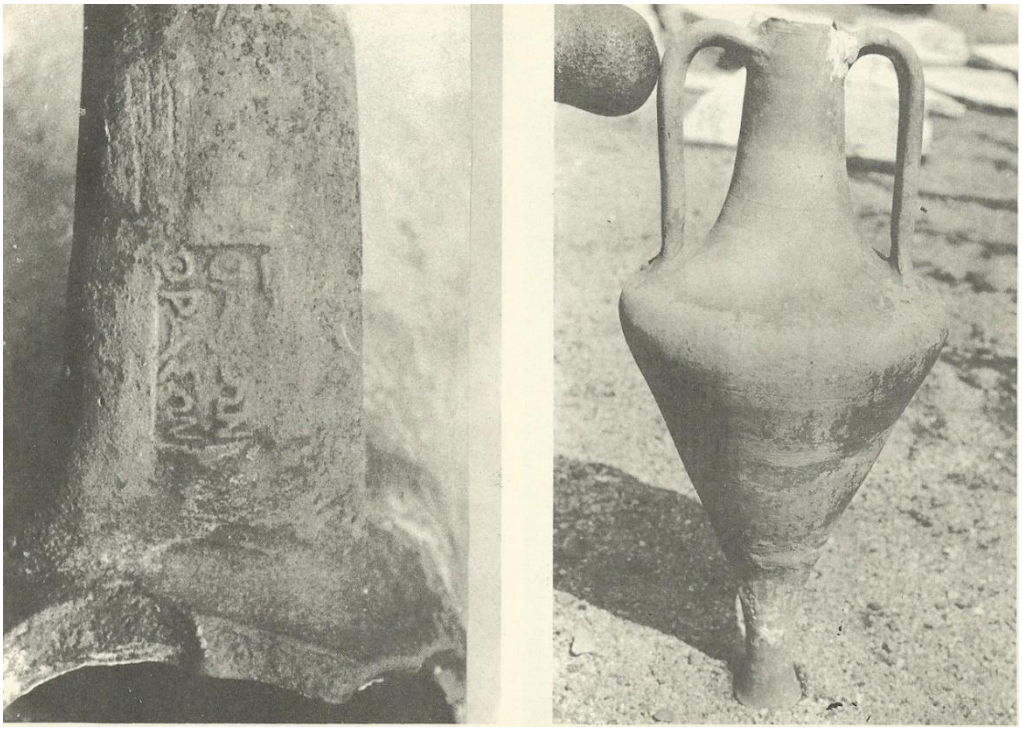

Plan 13. Hadrianopolis Kalesi Sur Planı Önerisi

Resimler

Resim 1. Çardakaltı Yerleşimi Buluntularından Örnekler.

Resim 2. Çukurçayır Kum Ocağı'nda Bulunmuş Amphora.

Resim 3. Gordianus III (238-244) Dönemi Hadrianopolis Sikkesinde Yeralan Tek Portallı Kale Kapısı.

Resim 4. Gordianus III (238-244) Dönemi Hadrianopolis Sikkesinde Yeralan Üzerinde Kemerli Açıklıklar Bulunan Tek Portallı Giriş Kapısı.

Resim 5. Gordianus III (238-244) Dönemi Hadrianopolis Sikkesinde Yeralan Üç Portallı Giriş Kapısı.

Resim 6. Gordianus III (238-244) Dönemi Hadrianopolis Sikkesi, Helios Büstlü Üç Portallı Giriş Kapısı.

A- Athena Tapınağı (Marcus Aurelius 161-180)

B- Artemis Tapınağı (Septimus Severus 193-211)

C- Zeus Tapınağı (Septimus Severus 193-211)

D- Artemis Tapınağı (Caracalla 212-217)

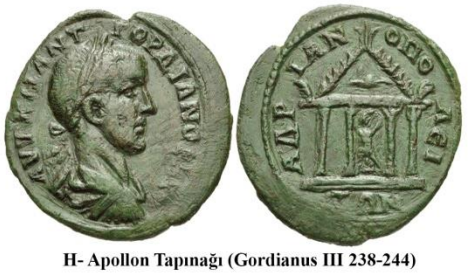
E- Artemis Tapınağı (Geta 209-211)

F- Artemis Tapınağı (Gordianus III 238-244)

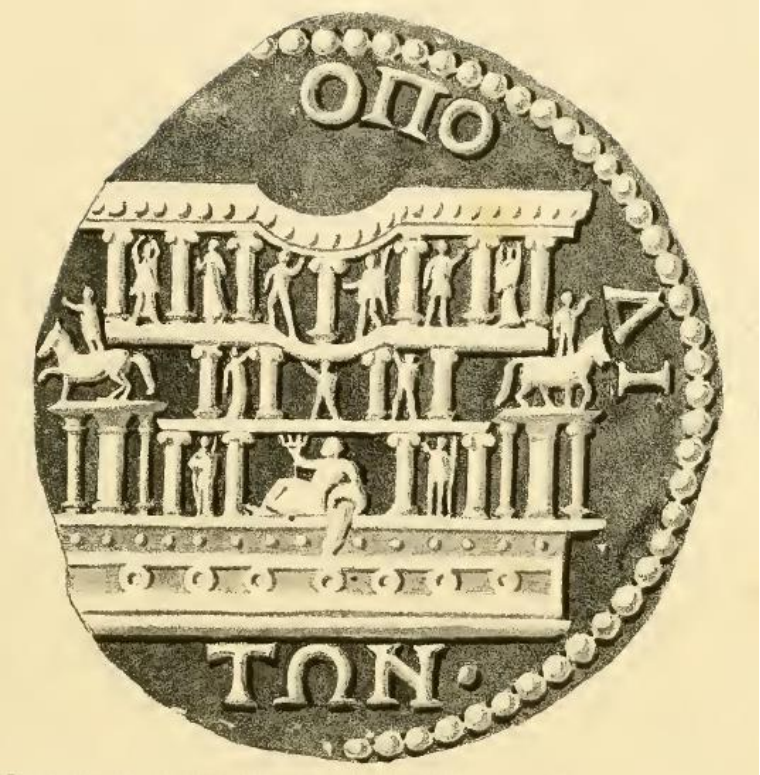

G- Tykhe Tapınağı (Gordianus III 238-244)

H- Apollon Tapınağı (Gordianus III 238-244)

Resim 7. Hadrianopolis Sikkelerinde Yer Alan Tapınak Tipleri.

Resim 8. Nymphaeum Betimli Septimus Severus Dönemi Hadrianopolis Sikkesi Arka Yüz Çizimi

Resim 9. 1828-1829 Edirne Kalesi Kapılarından Biri.

Resim 10. Aynı Kapının Ayrıntılı Çizimi 1829-1830.

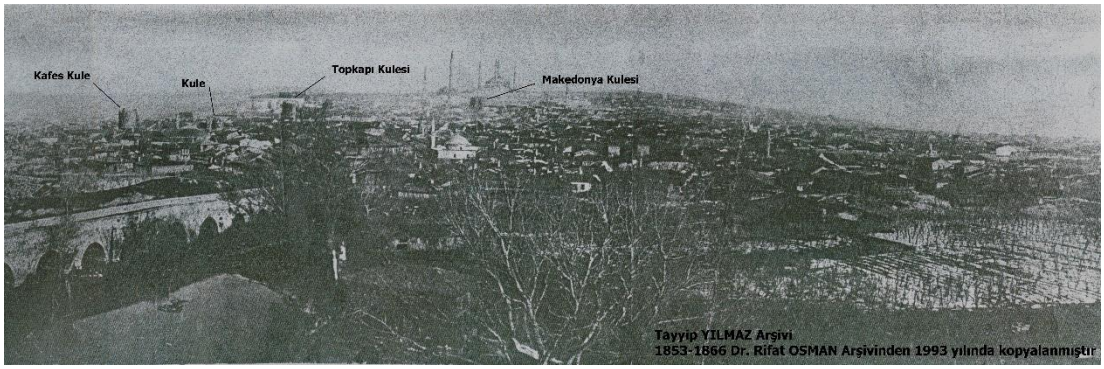
Resim 11. Edirne Sarayı'ndan Şehre Bakış.

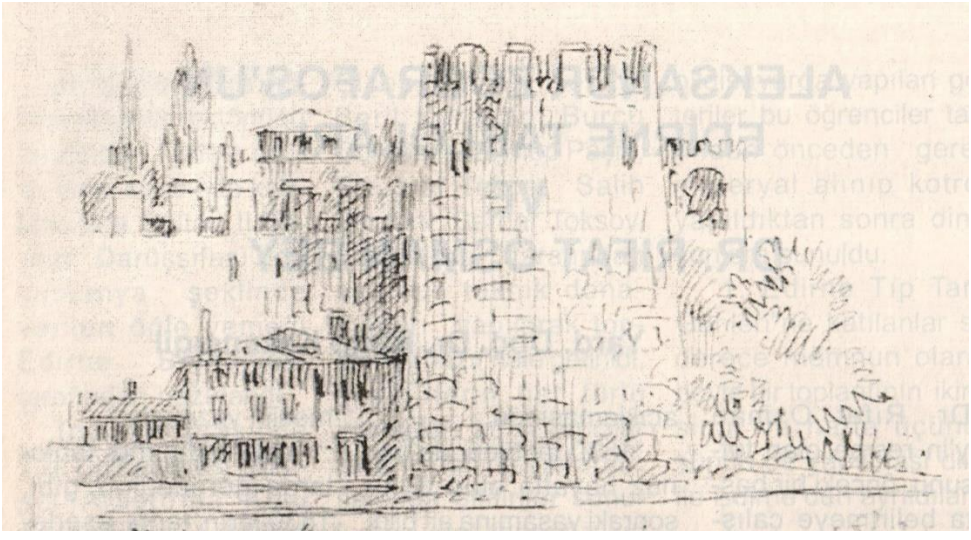
Resim 12. Edirne’den Antik Çağ Eseri.

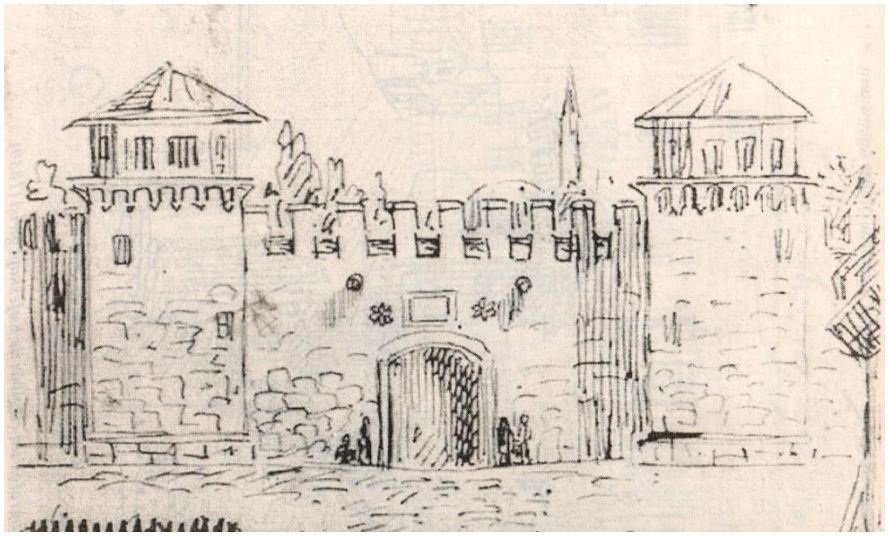
Resim 13. Edirne’den Antik Çağ Torso.

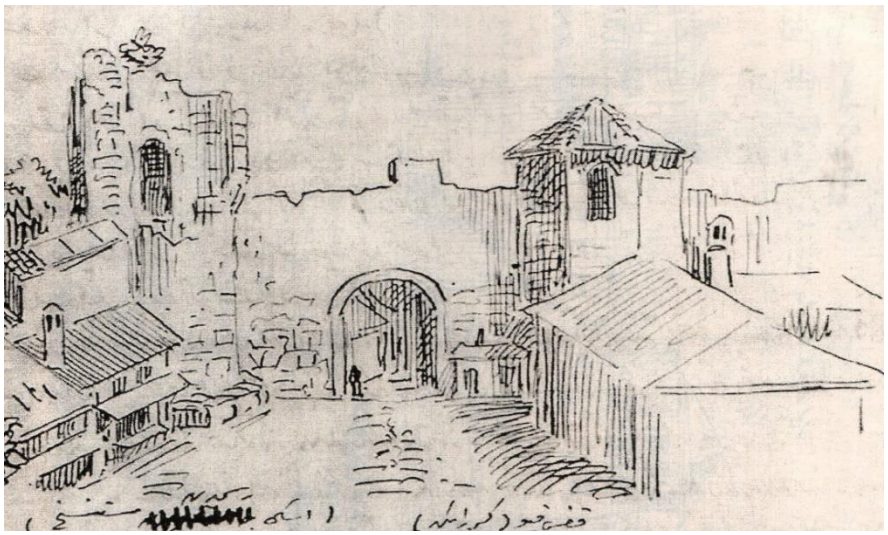
Resim 14. Dr. Rıfat Osman Arşivi'nden Edirne'nin 1853-1866 Yıllarındaki Görünümü

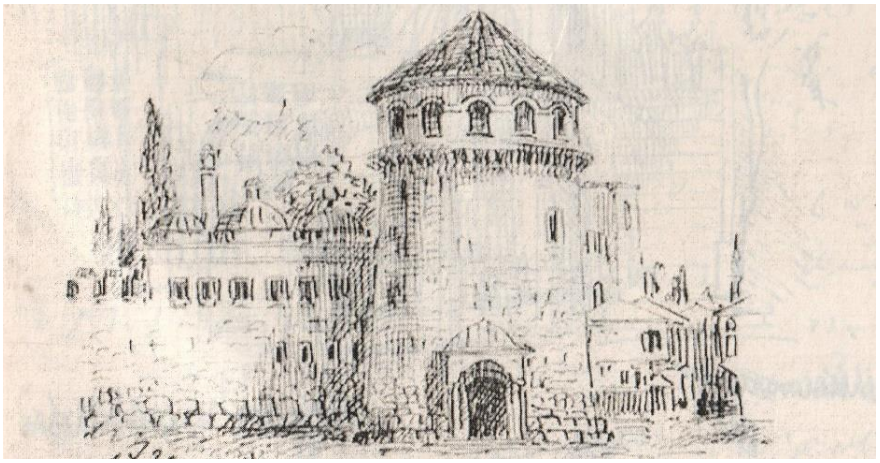
Resim 15. Edirne Kalesi Yelliburgaz Kulesi.

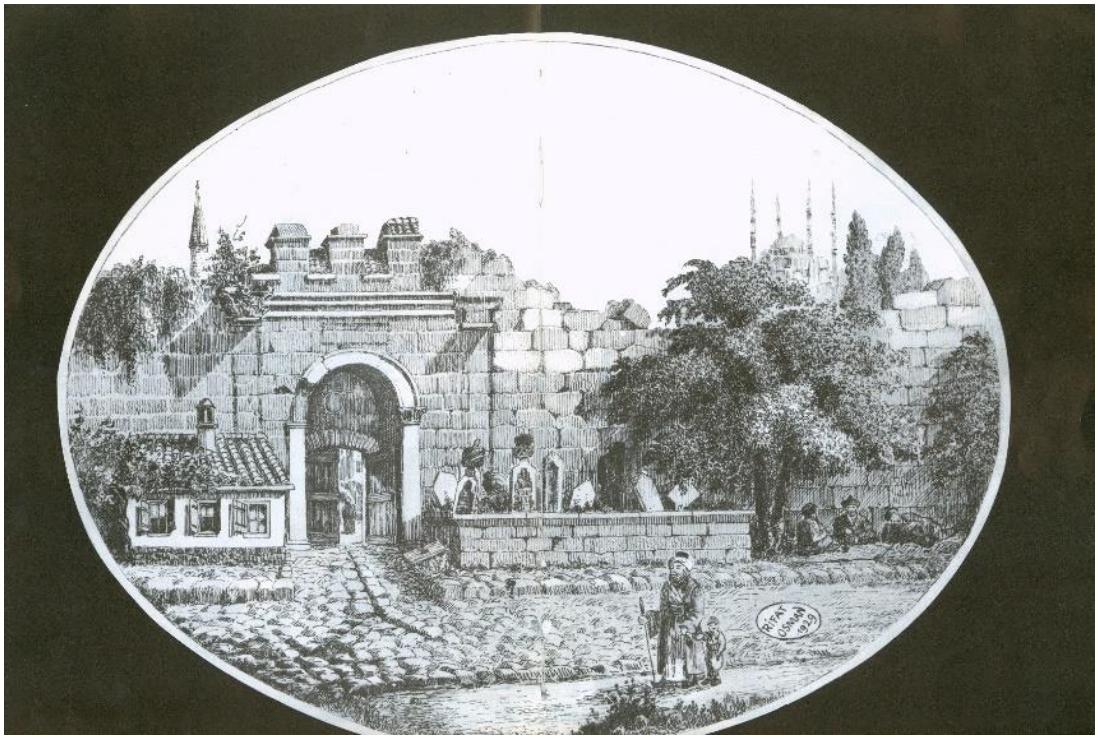
Resim 16. Edirne Kalesi, Topkapı ve Kuleleri.

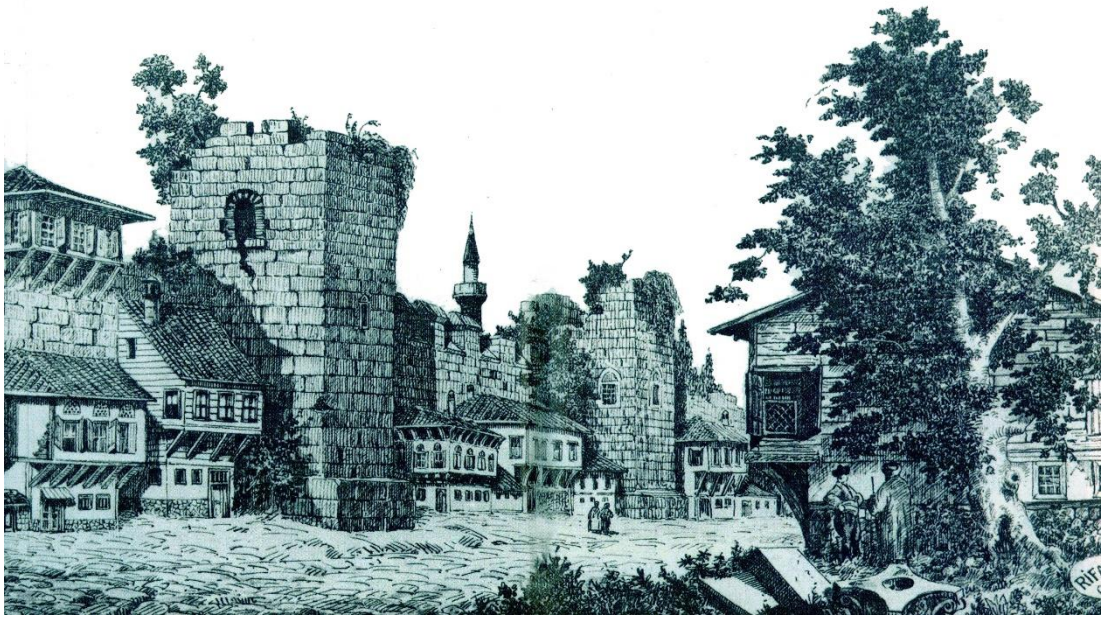
Resim 17**.** Edirne Kalesi, Kafes Kapı.

Resim 18. Edirne Kalesi, Zindan Kulesi.

Resim 19**.** Edirne Kalesi Kapılarından Manyas Kapısı.

Resim 20**.** Edirne Kalesi Kuzey Sur Hattı'nın Bir Bölümü.

Resim 21. Hıdırlık Tabyası Kazısı'nda Tespit Edilen, Edirne Kalesi Sur Blok Parçası.

Resim 22. Edirne Kalesinin Kuzeydoğu Köşesinde Yer Alan Makedonya Kulesi.

Resim 23. Edirne Saat Kulesi ve Üzerindeki Bizans Kitabesi.

Resim 24. Edirne Kalesi Kuzey Hattı, 685 Ada 132 Parselde Yer Alan Sur Kalıntısı.

Resim 25. Edirne Kalesi Kuzey Sur Hattı, 280 Ada 90 Parsel, Kale Dışından Sur Hattının Görünüşü.

Resim 26. Edirne Kalesi Kuzey Sur Hattı, 280 Ada 90 Parsel Kaleiçinden Sur Hattının Görünüşü.

Resim 27. Edirne Kalesi Kuzey Sur Hattı, 280 Ada 90 Parsel Sur Hattı Son Düzeltme, Euthynteria Kısmı.

Resim 28. Edirne Kalesi Kuzey Sur Hattı, 685 Ada 119 Parselde Yeralan Burç Kalıntısı.

Resim 29. Edirne Kalesi Kuzey Sur Hattı, 685 Ada 119 Parselde Yeralan Burç Kalıntısı.

Resim 30. Edirne Kalesi Kuzey Sur Hattı**,** 685 Ada 66 Parselde Yeralan Sur Kalıntısı**.**

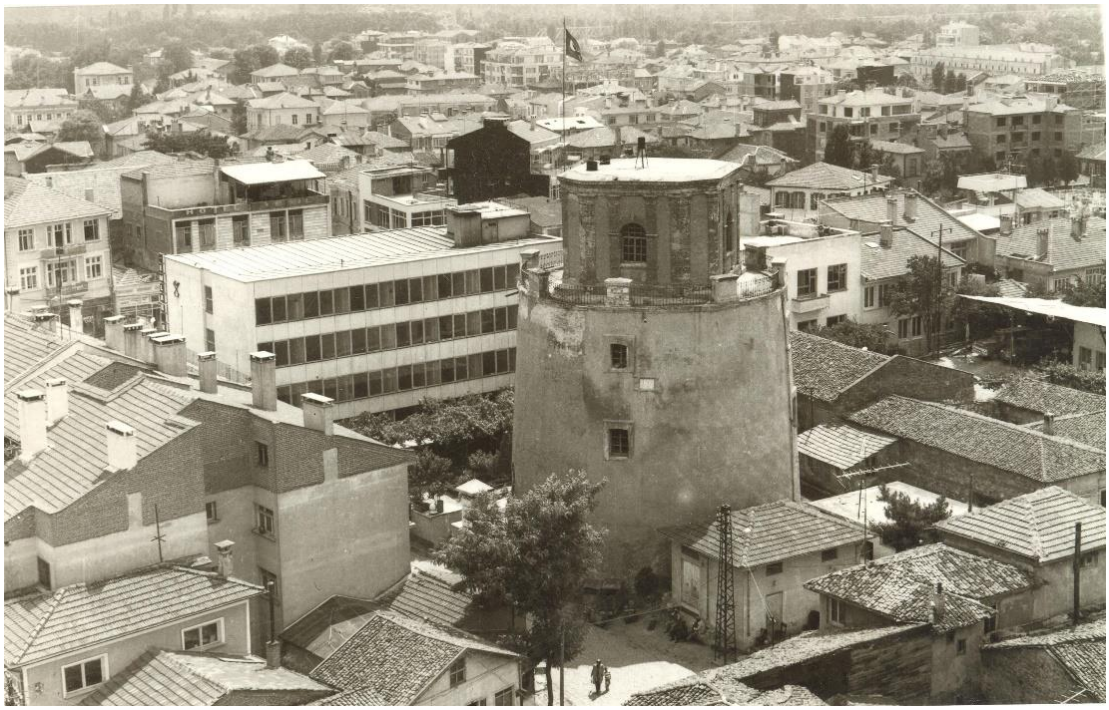
Resim 31. Edirne Kalesi Kuzey Sur Hattı, 182 Ada 30 Parselde Yeralan Sur Kalıntısı.

Resim 32. Edirne Kalesi Batı Sur Hattı Tabakhane Caddesi 144 Ada, Sur Kalıntısı.

Resim 33. Edirne Kalesi Batı Sur Hattı Tabakhane Caddesi 144 Ada, Sur Kalıntısı.

Resim 34. Edirne Kalesi Makedonya Kulesi ve Çevresi, 1980.

Resim 35. Edirne Kalesi Kuzey Surları Önünde Bulunan 10. Yüzyıl Mezarları.

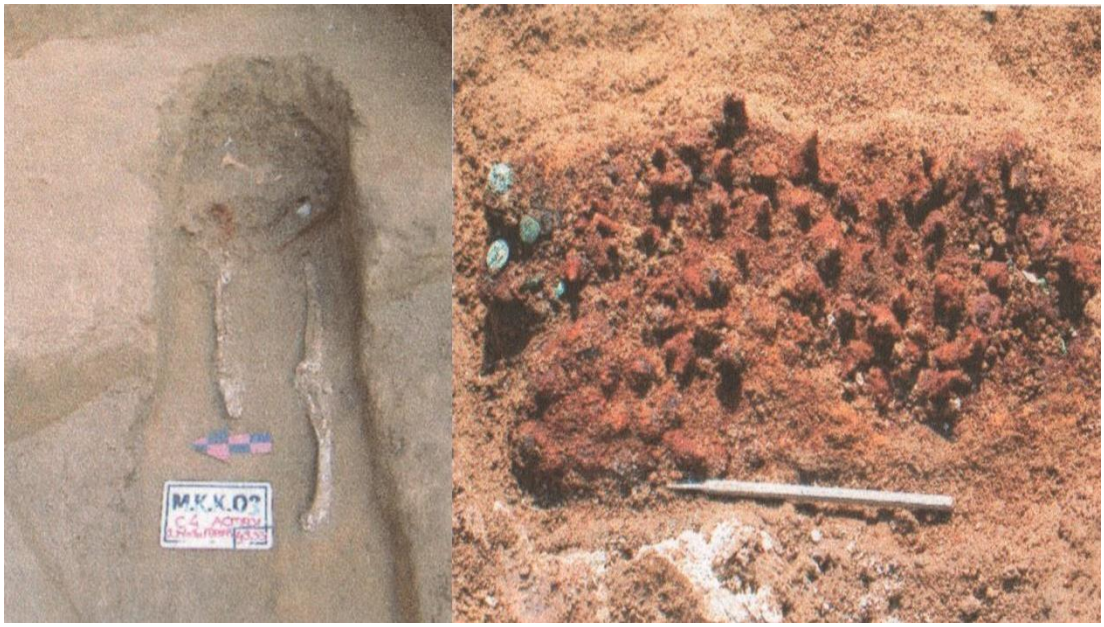
Resim 36. Edirne Kalesi Kuzey Surları Önünde Bulunan M.Ö. 1 – M.S. 1. Yüzyıl Seramik Fırını.

Resim 37. Edirne Kalesi Kuzey Surları Önünde Bulunan M.S. 1-2. Yüzyıla Tarihlenen Mezar Steli.

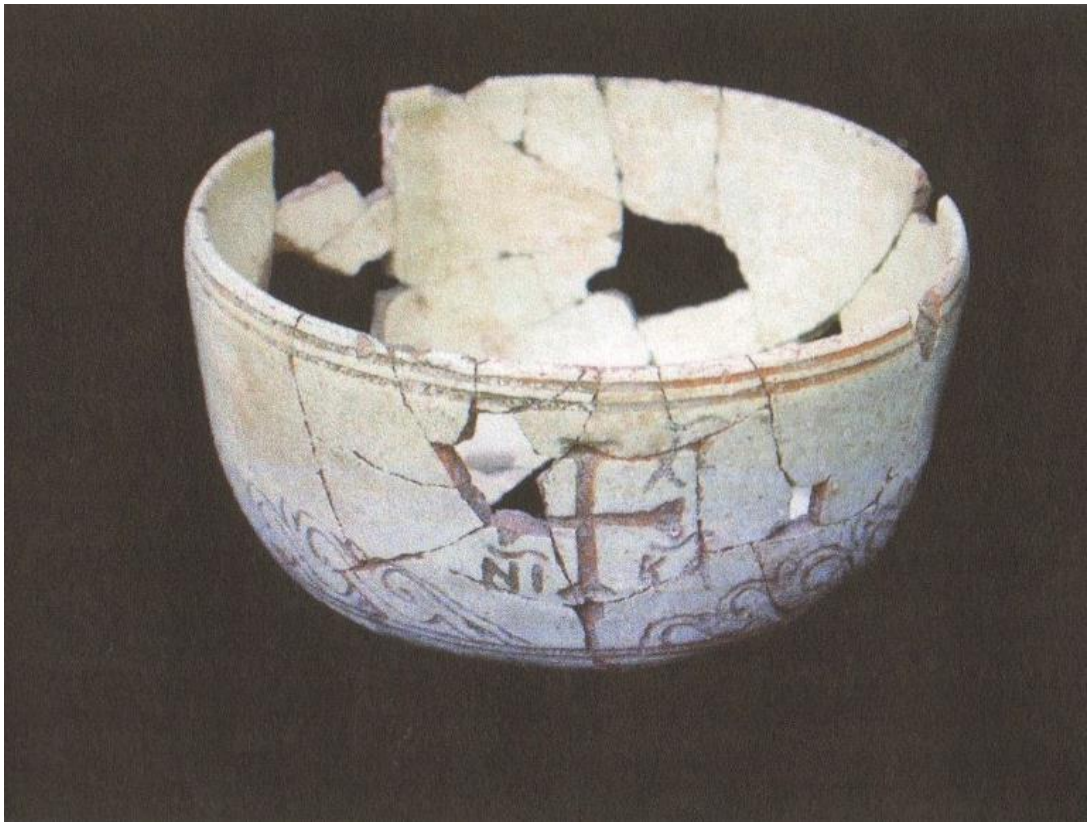
Resim 38**.** Stelin Bulunduğu Alanda Ortaya Çıkartılmış Olan İlk Mezar.

Resim 39. Aynı Alandan Bir Savaşçıya Ait Olması Muhtemel Mezar.

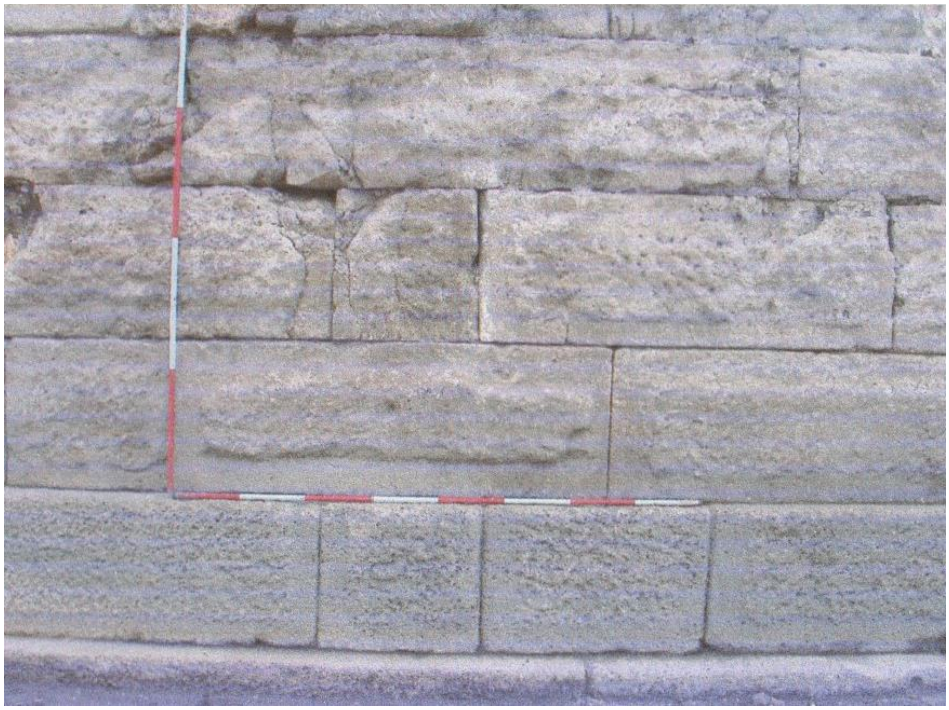
Resim 40. İki Evreli Olan Kilise Kalıntısı.

Resim 41. Kilise Etrafındaki Kazılarda Ele Geçen Yazıtlı Kase.

Resim 42. Kazı Çalışmaları Ardından Makedonya Kulesi Alanı.

Resim 43. Surlarda Küfeki Taşı Kullanılarak Yapılan İlk İki Sıra.

Resim 44. Surların İç Cephesindeki Atkı Duvarlar.

Resim 45. Surlardaki Usta İşareti.

Resim 46. 685 Ada 16 Parsel Alanı.

Resim 47. 685 Ada 16 Parsel, Geç Roma-Erken Bizans Mezarları

Resim 48. 685 Ada 16 Parsel, Edirne Kalesi Kuzey Sur Hattı Kalıntısı.

Resim 49. Edirne Kalesi Güney Sur Hattı Kalıntı Alanı.

Resim 50. Edirne Kalesi Güney Sur Hattı Kalıntısı (Manyas Sokak ile Osman Nuri Peremeci Sokak Kesişimi).

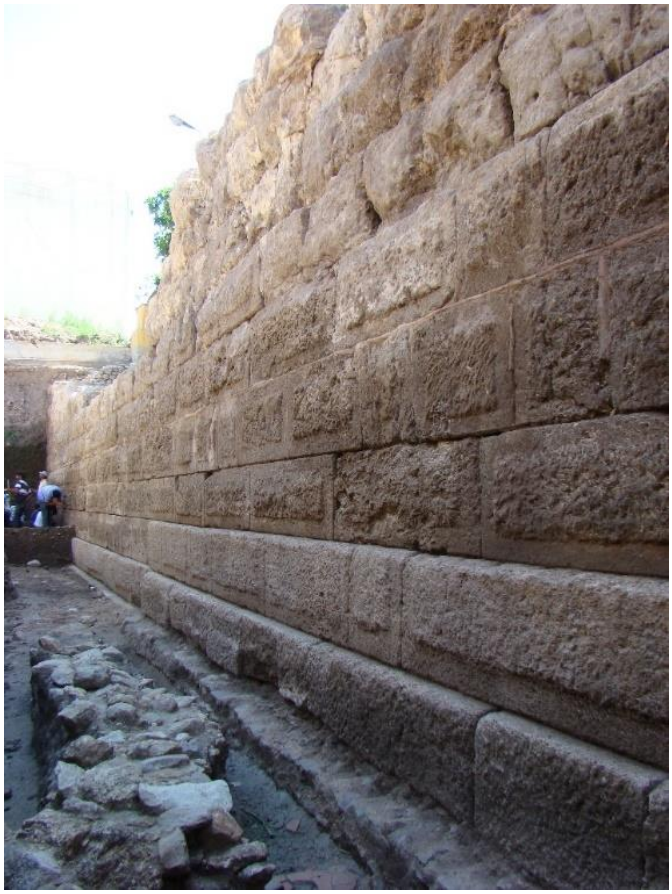
Resim 51. Edirne Kalesi Doğu Sur Hattı Zindanaltı Kurtarma Kazısı Alanı: 4 Pafta, 15 Ada, 21-53 Parseller.

Resim 52. Edirne Kalesi Doğu Sur Hattı Zindanaltı Kurtarma Kazılarında Tespit Edilen Bizans Dönemi Mezarları.

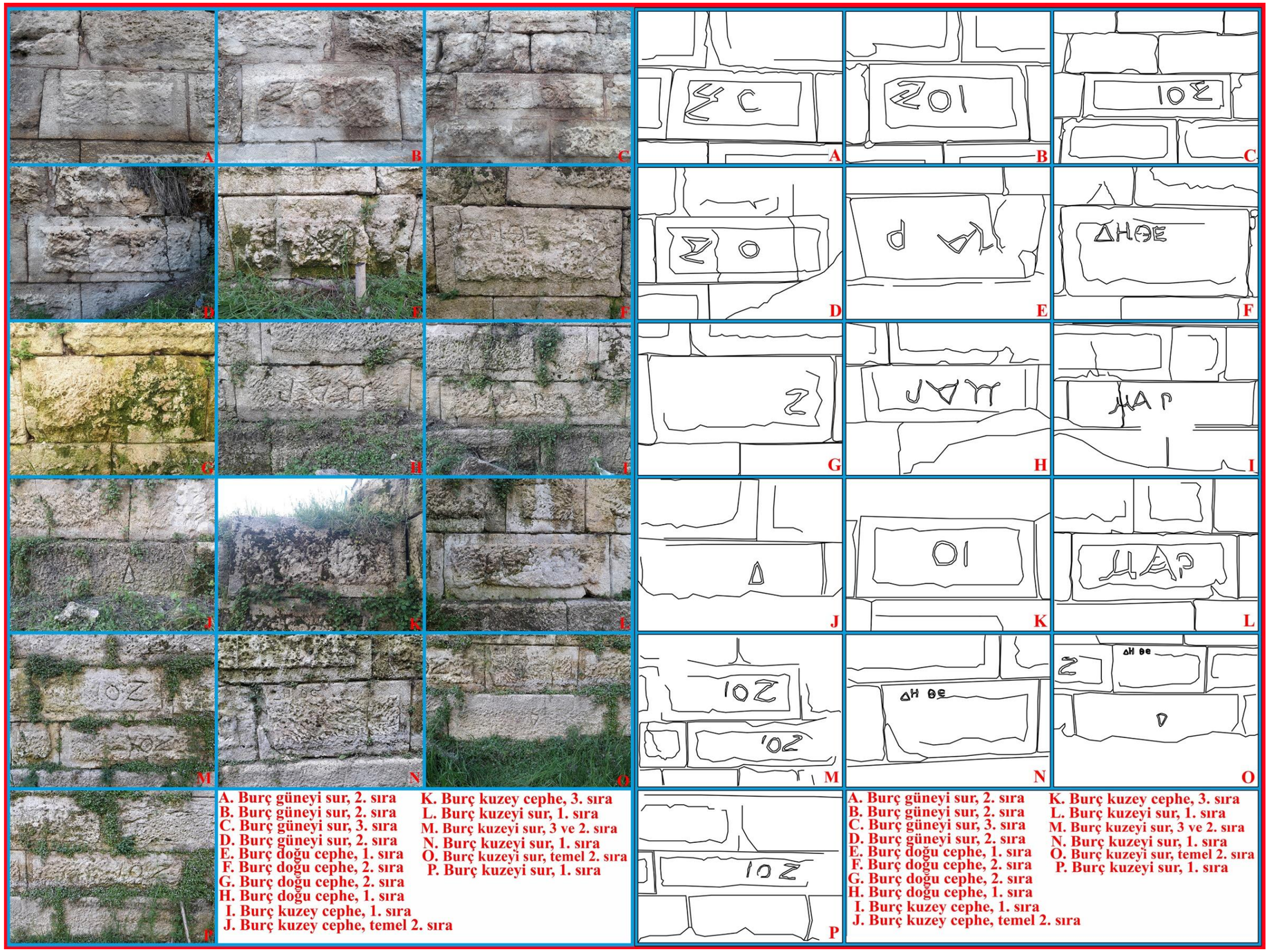
Resim 53. M.S. 2. Yüzyıla Ait Roma Kâsesi.

Resim 54. Zindanaltı Kurtarma Kazılarında Açığa Çıkartılan Sur Kalıntıları.

Resim 55. Zindanaltı Kurtarma Kazılarında Açığa Çıkartılan Burç Kalıntısı.

Resim 56. Zindanaltı, Surun Dış Cephesinde Yer Alan Taşçı İşaretler

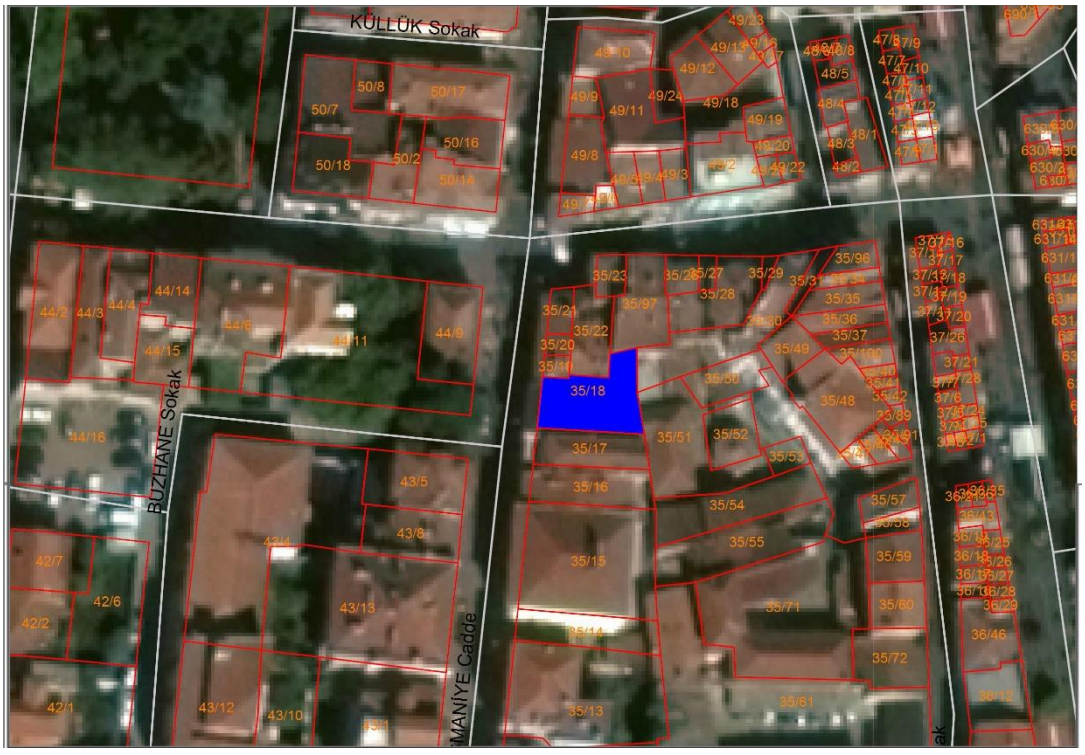
Resim 57**.** Doğu Sur Hattı, 5 Pafta, 35 Ada, 15 Parsel.

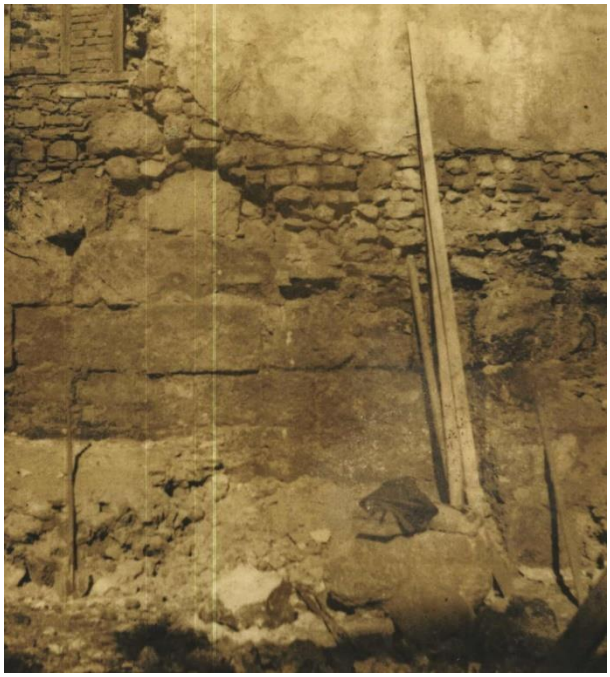
Resim 58. Doğu Sur Hattı, 5 Pafta, 35 Ada, 15 Parsel'in Kazı Çalışmalarından Önceki Durumu.

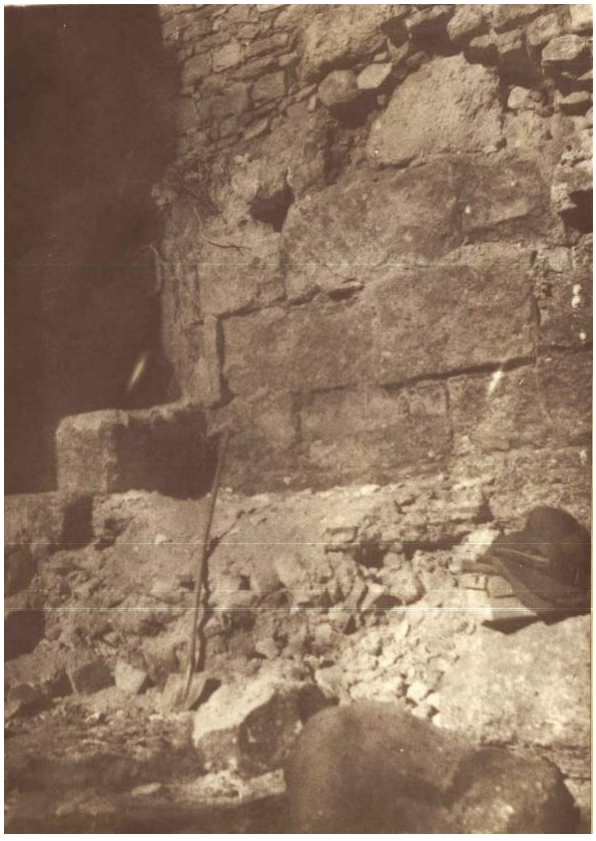
Resim 59. Doğu Sur Hattı, 5 Pafta, 35 Ada, 15 Parsel'de Yeralan Sur Kalıntısı.

Resim 60. Doğu Sur Hattı, 35 Ada, 18 Parsel.

Resim 61. Doğu Sur Hattı, 35 Ada, 18 Parselde Tespit Edilmiş Olan Sur Kalıntısının Cepheden Görünümü.

Resim 62. Doğu Sur Hattı, 35 Ada, 18 Parselde Tespit Edilmiş Olan Surun Atkı Duvarı.

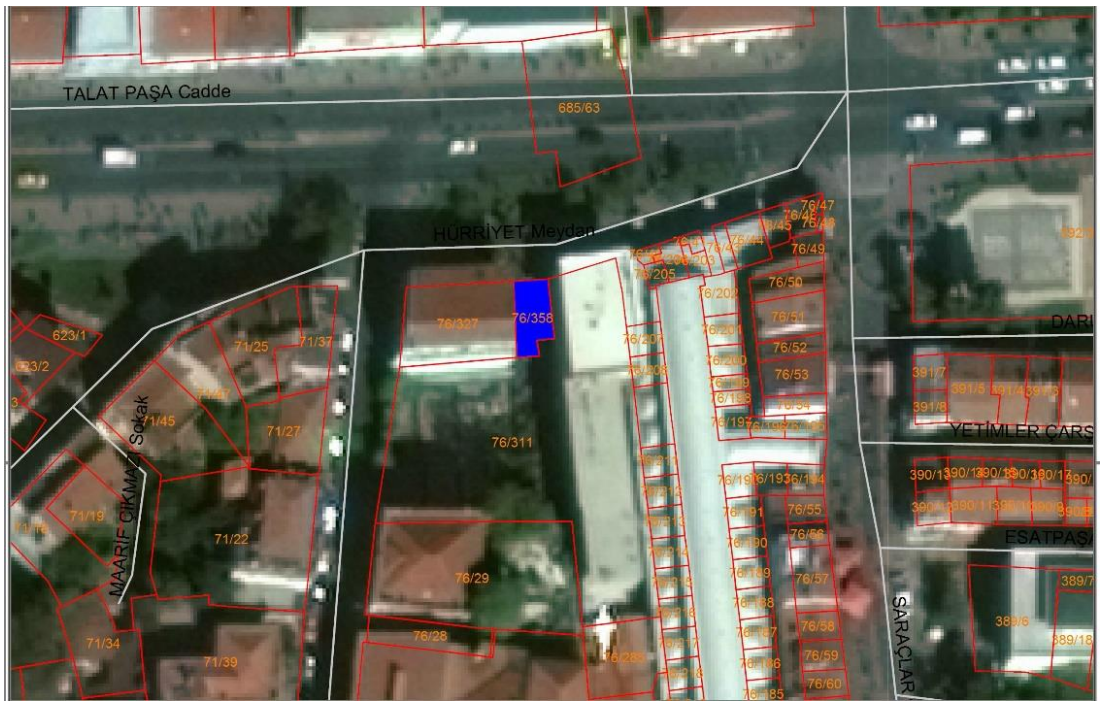
Resim 63. Doğu Sur Hattı, 10 Pafta, 76 Ada, 311 Parsel.

Resim 64. Hadrianopolis (Edirne) Doğu Sur Hattı Burç Kalıntısı, 10 Pafta, 76 Ada, 311 Parsel.

Resim 65. Hadrianopolis (Edirne) Doğu Sur Hattı, 10 Pafta, 76 Ada, 311 Parselde Ortaya Çıkartılmış Olan Temeller.

Resim 66. Doğu Sur Hattı, 10 Pafta, 76 Ada, 37-294 Parseller.

Resim 67. Doğu Sur Hattı, 10 Pafta, 76 Ada, 37-294 Parsellerdeki Sur Kalıntısı.

Resim 68. 26 Pafta, 412 Ada, 3 Parselde Ortaya Çıkartılan Bizans Dönemi Lahit Sandukası.

Resim 69. 26 Pafta, 412 Ada, 3 Parselde Ortaya Çıkartılan Bizans Dönemi Kiremit Mezar.

Resim 70. 26 Pafta, 412 Ada, 50-51-52 Parseller.

Açma I - M. 3

Açma I - M. 9

Açma II - M.1

Açma IV - M. 4

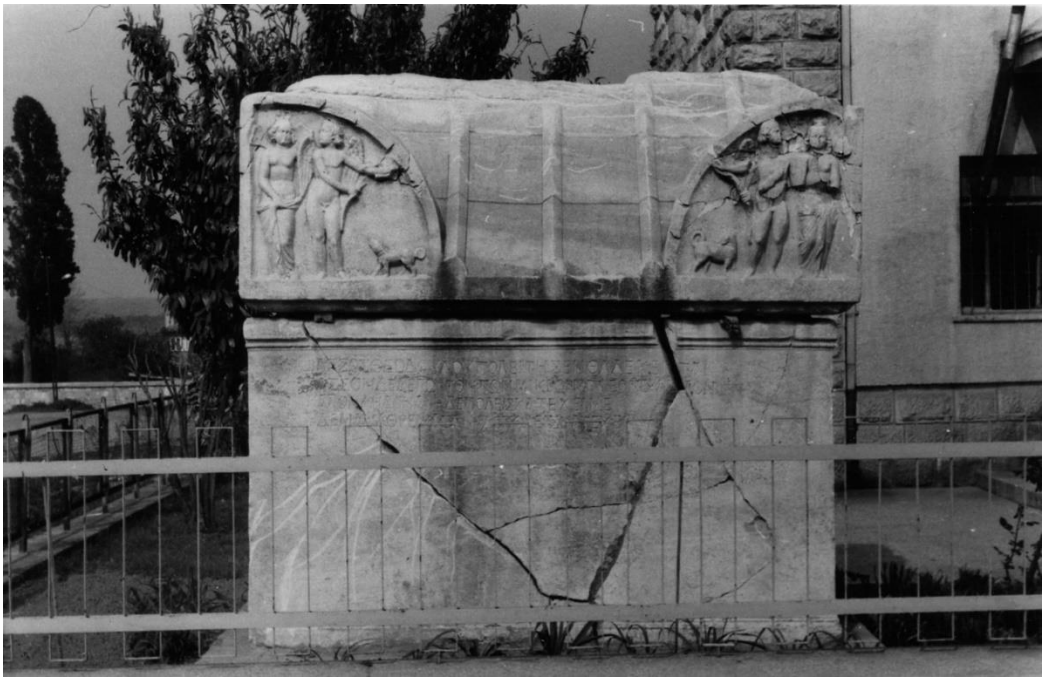

Açma IV - M. 4

Resim 71. 26 Pafta, 412 Ada, 50-51-52 Parsellerde Tespit Edilen Mezarlar.

Resim 72. Eski İstanbul Caddesinde Ortaya Çıkartılan Lahit.

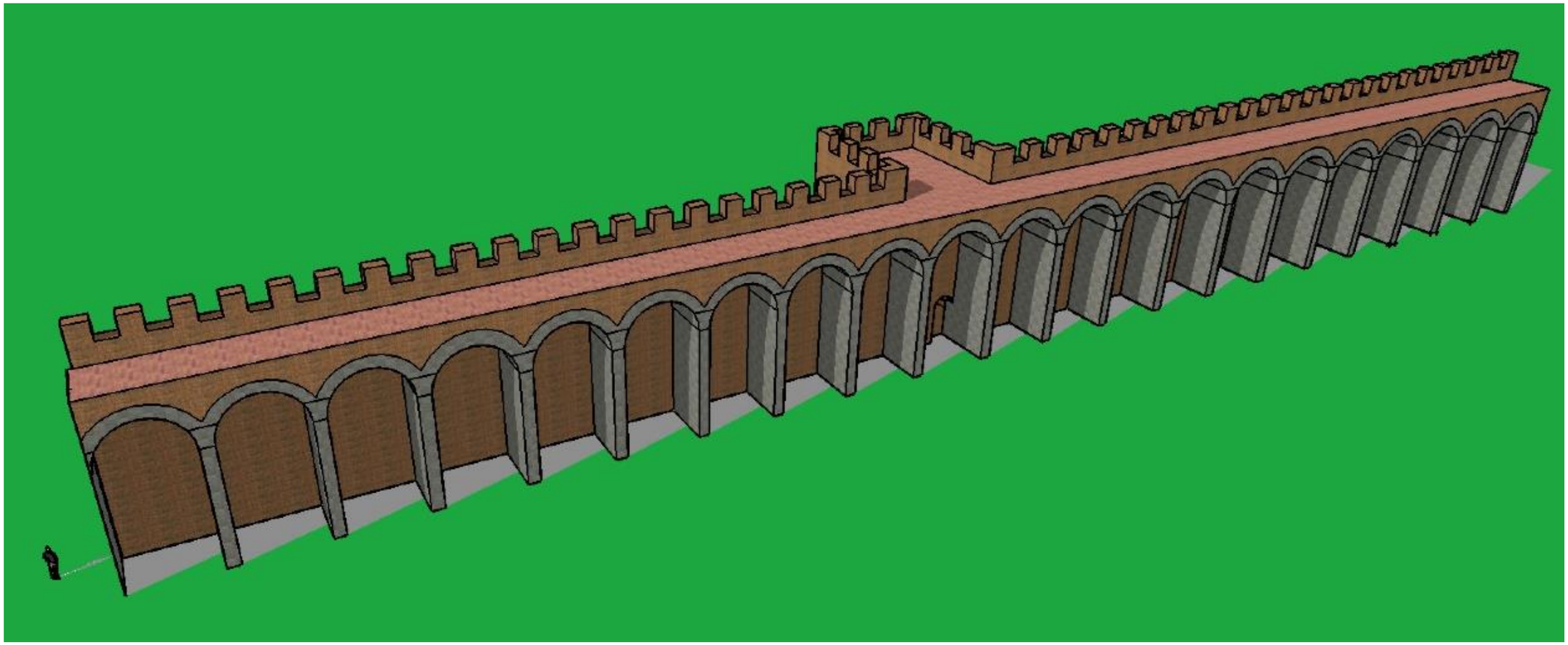
Resim 73. Lahit'in Müze Bahçesindeki İlk Yeri.

Resim 74. Zindanaltı Kazılarında Tespit Edilen Burç Kalıntısı.

Resim 75. Zindanaltı Kazılarında Tespit Edilen Kırlangıç Kuyruğu Kenet Yerleri.

Resim 76. Hadrianopolis Kalesi Surları İçten Görünüş Önerisi.

Resim 77. Zindanaltı Kazılarında Surlarda Tespit Edilen Taşçı İşaretleri.

Resim 78. Tek Portallı Giriş Kapısı Önerisi**.**

Resim 79. Helios Büstlü Üç Portallı Giriş Kapısı Önerisi.